

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ZÂHİRÎ İLE GÜNAHKÂR MÜ'MİNİN İMANDAN ÇIKTIĞINA
DELÂLET EDEN HADİSLERİN TESBİT VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Edanur TOPAL

**Danışman
Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ**

**RİZE
2025**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında, Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ danışmanlığında Edanur TOPAL tarafından hazırlanan *Zâhirî ile Günahkâr Mü'minin İmandan Çıktığına Delâlet Eden Hadislerin Tesbit ve Değerlendirilmesi* adlı bu tez çalışması, 23/01/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/~~oy çokluğuyla~~ başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ	
Üye	: Doç. Dr. Abdulvehhab GÖZÜN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜMÜŞ	

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Zâhirî ile Günahkâr Mü'minin İmandan Çıktığına Delâlet Eden Hadislerin Tesbit ve Değerlendirilmesi” adlı tezim bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tesbit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

14/01/2025

Edanur TOPAL

ÖN SÖZ

Dinimizi en doğru şekilde anlamanın yolu, şüphesiz ki Hz. Peygamber'i doğru anlamaktan geçmektedir. Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber, vahyi bizlere tebliğ etmekle kalmamış, yaşayışı ve sözlü beyanlarıyla da Allah Teâlâ'nın muradını insanlığa en güzel şekilde açıklamıştır. Tebliğ vazifesini îfa ederken pek çok eğitim metodunu kullanan Hz. Peygamber, sahip olduğu etkili üslubuyla anlattıklarını muhataplarının zihinlerine âdetâ nakşetmiştir. Arapçayı en fasih ve en belîğ şekilde kullanan Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerindeki bazı ifadeler bu bağlamda özellikle dikkat çekicidir. Hz. Peygamber, muhatabına iletmek istediği mesajı kimi zaman teşvik edici bir üslûpla dile getirirken, bazen de konunun önemine binaen sakınılması gereken hususları caydırıcı ve uyarıcı bir tarzda ifade etmiştir. Araştırmamızın konusunu oluşturan, zâhirî anlamıyla mü'minin imandan çıktığını ifade eden hadisler ise tarih boyunca farklı yorumlara tabi tutulmuş, hatta zaman zaman itikadî ve fikrî ayrılıklara yol açmıştır. Bu hadislerin doğru anlaşılıp anlaşılmadığı günümüzde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Çalışmada, Hz. Peygamber'in bu tür ifadeleri kullanırken neyi murat ettiği ve bu hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği ele alınmış ve doğru anlam çerçevesinde bir değerlendirme ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, ilk günden itibaren başarabilmemiz konusunda bizi cesaretlendiren ve her daim destek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ'a, bilgi ve deneyimlerini bizden hiçbir zaman esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Fatih GÜMÜŞ'e, katkılarıyla tezin olgunlaşmasını sağlayan kıymetli Doç. Dr. Abdulvehhab GÖZÜN'e ve eğitim hayatımın başından itibaren hep yanımda olan kıymetli hocam Fatma TOPAL'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Hayatımın her anında sabrıyla ve sevgisiyle bana güç veren sevgili eşim Muharrem Salih TOPAL'a ve biricik kızım Bilge Hifa'ya, ayrıca bu süreçte her zaman yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli anne ve babama minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Edanur TOPAL

RİZE/2025

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1
1. GÜNAHKÂR MÜ'MİNİN CEHENNEMDEKİ DURUMU	5
1.1. Mü'min Kimsenin Ebedî Olarak Cehennemde Kalacağına Delâlet Eden Bazı Âyetlerin İncelenmesi	5
1.1.1. Cin Sûresi 23. Âyet	5
1.1.2. Hûd Sûresi 107. Âyet	7
1.1.3. En'âm Sûresi 128. Âyet	10
1.1.4. Nisâ Sûresi 14. Âyet.....	12
1.1.5. Nisâ Sûresi 93. Âyet.....	14
1.2. Günahkâr Mü'minin Cehennemdeki Durumu Hakkında Mezheplerin Görüşleri	16
1.2.1. Hâriciyye	17
1.2.2. Mu'tezile	18
1.2.3. Mürcie	19
1.2.4. Ehl-i Sünnet.....	20
1.3. Mü'minin Cehenneme Gideceğine Delâlet Eden Hadislerin Hz. Peygamber'in Üslubu Çerçevesinde Değerlendirilmesi	23
1.3.1. Arap Yarımadasında Dil ve Edebiyat	23
1.3.2. Hz. Peygamberin Üslubu	26
1.3.3. Hz. Peygamber'in İletişim Tarzı ve Öğretim Metotları	29
1.3.4. Hz. Peygamber'in Üslubunda Terhîb.....	33
2. HADİSLERDE MÜ'MİN KİMSENİN ZÂHİREN İMANDAN ÇIKTIĞINI GÖSTEREN KALIPLARIN BULUNDUĞU HADİSLERİN TESBİT VE DEĞERLENDİRMESİ.....	38

2.1. لَا يُؤْمِنُ Kalıbyla İfade Edilen Hadisler.....	39
2.1.1. Metin	39
2.1.2. Metin	42
2.1.3. Metin	45
2.1.4. Metin	47
2.1.5. Metin	52
2.2. لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ Kalıbyla İfade Edilen Hadisler.....	54
2.2.1. Metin	54
2.2.2. Metin	56
2.2.3. Metin	59
2.2.4. Metin	62
2.2.5. Metin	67
2.2.6. Metin	69
2.2.7. Metin	72
2.2.8. Metin	74
2.2.9. Metin	78
2.3. لَمْ يَرْحُ زَائِجَةً الْجَنَّةِ Kalıbyla İfade Edilenler Hadisler	79
2.3.1. Metin	79
2.3.2. Metin	82
2.3.3. Metin	84
2.3.4. Metin	86
2.3.5. Metin	88
2.4. فَقَدْ كَفَرَ Kalıbyla İfade Edilenler Hadisler.....	90
2.4.1. Metin	90
2.4.2. Metin	93
2.4.3. Metin	95
2.4.4. Metin	101
2.4.5. Metin	105
2.4.6. Metin	107
2.4.7. Metin	111
3. SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	119

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Tez Türü : Yüksek Lisans

Danışman : Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Hazırlayan : Edanur TOPAL

Yıl : 2025

Sayfa Sayısı : 136

ÖZET

ZÂHİRÎ İLE GÜNAHKÂR MÜ'MİNİN İMANDAN ÇIKTIĞINA DELÂLET EDEN HADİSLERİN TESBİT VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışma, Hz. Peygamber'den rivâyet edilen ve zâhirî olarak bir mü'minin imandan çıktığını ve âhirette gayr-i müslim gibi muamele göreceğini ifade eden hadislerin doğru anlaşılmasını amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak yöntemler ve başvuru kaynakları çerçevesinde konu tanıtılmıştır. Hadislerin daha doğru bir perspektifle ele alınabilmesi için öncelikle ilgili âyetler değerlendirilmiş; bu âyetlerin, aynı üslup çerçevesinde nasıl bir bağlamda anlaşıldığı açıklanmıştır. Konu tarihsel süreçte itikadî tartışmalara mevzu olması nedeniyle farklı mezheplerin görüşlerine de yer verilmiş, böylece meseleye geniş bir bakış açısıyla yaklaşılmıştır. Ayrıca, Hz. Peygamber'in anlatım tarzı ve bu üslubun mahiyeti üzerinde durularak hadislerin içerdiği mesajın daha doğru bir şekilde anlaşılması hedeflenmiştir.

Belirlenen kaynaklardan seçilen hadislerin tercümesi ve sened tahlilleri yapılarak, bu hadislerin sıhhat dereceleri incelenmiş ve meşhur şerh kitaplarında nasıl yorumlandığı detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırma, Hz. Peygamber'in bu tür hadislerde terhib üslubunu benimsediğini ve bu ifadelerin bağlamına göre yorumlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde, bu üslubun yanlış anlaşılması çeşitli yorum hatalarına sebep olabilmektedir. Bu bağlamda, hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması, Hz. Peygamber'in ifade tarzının kapsamlı bir şekilde incelenmesi ile mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivâyet, Hz. Peygamber'in Üslubu, İmandan çıkmak.

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Basic Islamic Sciences

Thesis Type : Master's Thesis

Supervisor : Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ

Author : Edanur TOPAL

Year : 2025

Pages : 136

ABSTRACT

THE IDENTIFICATION AND EVALUATION OF THE HADITHS WHICH ON THE SURFACE INDICATE THAT A SINFUL BELIEVER HAS LOST HIS FAITH

This study aims to accurately understand the hadiths narrated from the Prophet Muhammad, which, in their literal sense, suggest that a believer has left the faith and will be treated as a non-Muslim in the Hereafter. The study begins by introducing the topic within the framework of methods and consulted sources. To address the hadiths from a more accurate perspective, related Quranic verses were first analyzed, and the context in which these verses were understood within a similar style was explained. Since the topic has been a subject of theological debates throughout history, the views of different Islamic sects were also included, providing a broader perspective on the issue. Furthermore, the study emphasizes the Prophet Muhammad's manner of expression and the nature of this style, aiming to better comprehend the messages conveyed in the hadiths.

The translations and isnad analyses of the selected hadiths from the determined sources were conducted, examining their degrees of authenticity and providing a detailed explanation of how they were interpreted in renowned commentaries. The research reveals that the Prophet Muhammad adopted the style of tarhib in such hadiths and highlights that these statements should be interpreted according to their context. Otherwise, misunderstanding this style may lead to various interpretive errors. In this regard, accurately understanding and interpreting the hadiths is only possible through a comprehensive examination of the Prophet Muhammad's manner of expression.

Keywords: Hadith, Narration, The Style of Prophet Muhammad, Renouncing the Faith.

KISALTMALAR

b.	: Bin, İbn
b.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Hz.	: Hazret-i
No.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallâhu anh
r.anha	: Radıyallâhu anhâ
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
y.y.	: Yayıncı yok

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	Hadislerin Kütüb-i Sitte'ye göre dağılımı.....	115

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Dil, tarih boyunca insanın duygu ve düşüncelerini başkalarına aktarmada en etkili iletişim aracı olmuştur. Toplumlar arasında bilgi ve değer aktarımı, dilin kullanılması sayesinde sağlanmış; bireylerin birbirini anlaması, dilin ifade gücü oranında kuvvetli ve kalıcı olmuştur. Bu bağlamda, hakikati tebliğ etmek ve insanlığı uyarmak üzere gönderilen Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem de ilahî mesajı insanlara iletirken dili ustalıkla kullanmış, üslûbunu özenle seçmiş ve bu sayede kalplere tesir eden bir iletişim kurmuştur. Kendisine cevâmiu'l-kelim verilen Hz. Peygamber, dini her seviyeden insanın anlayabileceği bir sadelik ve derinlikle aktarmıştır.

Hız. Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm'in yaşayan en güzel örneği olarak, dinî mesajları iletirken benimsediği bu üslûp sayesinde, dinî değerleri insanların kalplerine nakşetmiştir. O, aynı zamanda İslâm'ın ilk öğretmeni olarak, toplumun eğitimi için etkili yöntemler geliştirmiş ve İslâm medeniyetinin temellerini atmıştır. Hız. Peygamber'in kullandığı bu eğitim metodları, modern eğitim yöntemlerine de ışık tutmakta ve insanın nasıl eğitilmesi gerektiği konusunda öncü bir rol oynamaktadır. Hız. Peygamber'in eğitim ve öğretiminde kullandığı üslûplardan biri de uyarı ve sakındırma temellidir. Kur'ân'ı Kerim'de de görülen bu üslûpla yanlış davranışların ve ahlâkî zaafıların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Literatürde “terhîb” olarak adlandırılan bu anlatım yöntemi, Hız. Peygamber'in hadislerinde öne çıkan anlatım tarzlarından biridir. “...iman etmiş olmaz”, “...cennete giremez”, “...cennetin kokusunu alamaz”, “...kâfir olur” gibi kalıplar bu uyarı ve sakındırma üslûbunun çarpıcı örneklerindendir.

Araştırmada Hız. Peygamber'in üslûbu terhîb yöntemi özelinde ele alınmış, bu üslûp bağlamında yukarıda ifade edilen kalıplarda geçen hadisler tesbit edilmiş, bu hadislerin, önde gelen hadis şerhleri kaynaklarında nasıl anlaşıldığı incelenmiştir. Çalışmada, Hız. Peygamber'in uyarılarının arkasındaki anlam derinliğini ve ayrıca bu üslûbun eğitimsel değerini ortaya koyarak ele alınan hadislerdeki üslûbun doğru şekilde anlaşılmasının önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. İslâm âlimlerinin klasik eserlerde mecaz olarak değerlendirdiği bu tür kalıp ifadelerin, geçmişte ve günümüzde bazı kesimler tarafından zâhirî anlamlarıyla yorumlanması ve bu durumun İslâm

birliğini tehdit eden itikadî bir boyuta taşınması, bu çalışmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmanın amacı, söz konusu kalıp ifadelerle rivâyet edilen hadisleri tesbit etmek ve Hz. Peygamber'in terhîb üslubuyla ifade ettiği bu hadislerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair bütüncül bir perspektif sunarak ilim dünyasına katkıda bulunmaktır.

Araştırmanın Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in ifadelerinin anlaşılmasıyla ilgili konuyu doğrudan veya dolaylı olarak ele alan çalışmalar, literatür taraması ve doküman analizi yöntemleriyle incelenmiştir. Araştırmanın ilk aşamasında, YÖK Tez, İSAM, DergiPark, Google Akademik gibi elektronik veri tabanlarında belirlenen anahtar kelimeler kullanılarak ilgili tez ve makalelere ulaşılmıştır. Ayrıca, klasik kaynaklar ve konuyla ilgili kitaplardan da veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler, çalışmanın konusu, amacı ve kapsamına uygun şekilde kategorilere ayrılarak kapsamlı bir içerik analizine tabi tutulmuştur.

Analiz sürecinde, öncelikle konuyla bağlantılı bazı âyetler, anlaşılma noktasında benzer tartışmalara neden olma özelliği taşıdığından betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu çerçevede seçilen birkaç âyet, farklı tefsirler ışığında ele alınmış ve yalnızca çalışmanın kapsamıyla ilgili kısımlarla sınırlı tutularak açıklanmıştır. Kelamî açıdan da mesele, dönem dönem çeşitli tartışmalara ve hatta mezhepsel ayrışmalara yol açtığı için, farklı mezheplerin görüşleri karşılaştırmalı analiz yöntemiyle ele alınmıştır. Araştırmanın bir diğer boyutunda, konunun doğrudan Hz. Peygamber'in hitabetiyle ilişkili olması sebebiyle, Hz. Peygamber'in üslûbu detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde "...iman etmiş olmaz", "...cennete giremez", "...cennetin kokusunu alamaz" ve "...kâfir olur" kalıpları ile rivâyet edilen hadisler, hazırlanmış dijital kaynaklardan taranmış ve sonrasında matbu eserlerle karşılaştırma yapılarak tesbit edilmiştir. Bu çalışma kapsamında yapılan taramalar, Kütüb-i Sitte ile sınırlandırılmıştır. Daha sonra metinler Arapça-Türkçe olarak verilmiştir. Hadis metinleri verilirken hadis kitaplarının sıhhat derecesine göre sırasıyla *Sahih-i Buhârî*, *Sahih-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i Ebî Dâvud*, *Sünen-i Nesâî* ve *Sünen-i İbn Mâce*'ye göre sadece bir rivâyeti verilmiştir. Ardından, verilen rivâyetlerin sened

tahlilleri gerçekleştirilmiş; sahâbilerin âdil kabul edilmesi nedeniyle cerh ve ta'dil incelemesi, sahâbeden sonraki râvilerden başlanarak yapılmıştır.

Râvilerin cerh ve ta'dil bakımından değerlendirilmeleri; Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'i merkeze alınarak yapılmış, burada bulunamayan ya da yeterli gelmeyen bilgiler için, İbn Hacer'in *Tezhîbü't-Tehzîb*'inden, Zehebî'nin *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*'sından, yine Zehebî'nin, *Tezkiretü'l-huffâz*'ından, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sından faydalanılmıştır. Bunlarla birlikte *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddelerinden ve güncel akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Râviler tanıtılırken daha önce zikredilen râvinin ilk geçtiği yer tekrara düşmemek adına dipnotta belirtilmiştir. Son olarak, hadislerin değerlendirildiği kısımlarda; İbn Hacer'in *Fethu'l bâri*'si, Aynî'nin *Umdetü'l-kârî*'si, Münâvî'nin *Feyzü'l-Kadîr*'i, Azîmâbâdî'nin *Avnü'l-ma'bûd*'u, Nevevî'nin *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîh-i Müslim*'i, Mubârekfûrî'nin, *Tuhfetü'l-Ahvezi*'si ve diğer hadis şerhlerinden istifade edilmiştir. Hadislerin sıhhati hakkında, yine meşhur hadis şerhlerinden ve Elbânî'nin kitaplarından faydalanılarak hadislerin değerlendirilme kısımları oluşturulmuştur.

Çalışmada Kur'ân-ı Kerîm meâli verilen yerlerde Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'nın *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* kullanılmıştır. Metinde Hz. Peygamber ifadesinin geçtiği ilk yerde “sallallâhu aleyhi ve sellem” duası kullanılmış, ancak devamında tekrar edilmemiştir. Terimler, kişi ve eser isimleri *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne göre yazılmıştır. Dipnotlar ise İSNAD atıf sistemi (2. edisyon) esas alınarak gösterilmiştir.

Literatür Taraması

Yapılan literatür taramasında konuyla alakalı en önemli kaynaklardan biri Recep Unutmaz'ın *Temel Hadis Kaynaklarında “Bizden Değildir” Formatıyla Gelen Hadisler* başlıklı yüksek lisans tezidir. Çalışmanın başlangıç aşamasında, Hz. Peygamber'in “bizden değildir” kalıbıyla ifade ettiği hadislerin de inceleme kapsamına alınması planlanmış ancak bu kalıp üzerine müstakil bir çalışmanın mevcut olduğu tesbit edildiğinde, bu düşünceden vazgeçilmiştir. Bu çalışmada Unutmaz *Kütüb-i Ti'sa*'da “biz/benden değildir” cümlesiyle rivâyet edilen hadisleri, dinin genel prensiplerini dikkate alarak, Hz. Peygamber'in hangi amaç ve gaye ile

söylediğini tesbit etmeye çalışmıştır. Tezin birinci bölümünde Hz. Peygamber döneminde hitabet konusu üzerinde durulmuş, ikinci bölümünde hadislerin tahriç ve tahlili yapılmış son bölüm olan üçüncü bölümde ise tesbit edilen hadisler hakkında, itikâdî, fikhî ve ahlâkî değerlendirmelere yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında istifade edilen kaynaklardan bir diğeri Abdülfettâh Ebû Gudde'nin *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sas.) ve Öğretim Metotları* adlı eseridir. Bu eserde Hz. Peygamber'in ashâbını eğitirken kullandığı yöntemler ele alınmış ve kullandığı üslûp tarzlarına dikkat çekilmiştir. Yine çalışma kapsamında faydalanılan başka bir çalışma, İsa Onay'ın *Zâhiren Küfrü Çağrıştıran Rivâyetlerin Toplumsal Değerler İnşasındaki Rolüne Dair Bir Yaklaşım* adlı makalesidir. Bu makalede, kişinin küfre düştüğünü çağrıştıran hadislerin toplumda nasıl anlaşıldığı ve bu anlayışın toplumsal değerlerin oluşumuna etkisi konu edilmiştir. Böylelikle bu çalışma, Hz. Peygamber'in üslûbunun anlamlandırma ve yorumlanması konusundaki tartışmalar kapsamında çalışmamıza örneklik teşkil etmektedir.

Çalışmaya kaynaklık eden bir diğere önemli eser Hatice Görmez'in *Kur'ân-ı Kerim'in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğîb ve Terhîb* adlı çalışmasıdır. Görmez eserinde hem Kur'ân'ın hem de Hz. Peygamber'in anlatım tarzlarından olan *terğîb ve terhîb* meselesini detaylıca ele almış ve konuyu âyet ve hadisler üzerinden açıklamıştır. Ayrıca bu çalışmalar haricinde konuyla ilgili olarak farklı kitaplardan, tezlerden, makalelerden ve ansiklopedi maddelerinden istifade edilmiştir. Zikredildiği gibi bu çalışmanın konu ve kapsamıyla ilgili benzer çalışmalar olsa da Hz. Peygamber'in üslûbunda "...iman etmiş olmaz", "...cennete giremez", "...cennetin kokusunu alamaz" ve "...kâfir olur" kalıpları üzerinden meseleyi bütüncül bir şekilde açıklayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple "Zâhirî ile Günahkâr Mü'minin İmandan Çıktığına Delâlet Eden Hadislerin Tesbit ve Değerlendirilmesi" isimli çalışma, farklı kalıplar çerçevesinde ve bütüncül bir şekilde konuyu ele alması bakımından özgünlük taşımaktadır. Bu çalışma, Hz. Peygamber'in terhîb üslûbuyla ifade ettiği ve zâhirî anlamı farklı şekillerde yorumlanabilen hadislerin doğru anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamakta olup, bu yönüyle alandaki mevcut boşluğu doldurması ümit edilmektedir.

1. GÜNAHKÂR MÜ'MİNİN CEHENNEMDEKİ DURUMU

1.1. Mü'min Kimsenin Ebedî Olarak Cehennemde Kalacağına Delâlet Eden Bazı Âyetlerin İncelenmesi

Zâhirî anlamıyla mü'min bir kimsenin ebediyen cehennemde kalacağını ifade eden hadislerin yanı sıra, benzer anlamlar taşıyan bazı âyetler de bulunmaktadır. Bu âyetler, belirli grup ve kişiler tarafından farklı yorumlanmış ve konu zamanla itikadî bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda, zâhirî anlamıyla mü'minlerin cehenneme gideceğini ve orada ebedî olarak kalacağını ifade eden bazı âyetler ele alınmış, bu âyetlerin anlamları âlimlerin görüşleri doğrultusunda açıklanmıştır. Böylece mesele, söz konusu âyetlerde geçen “ebediyet” ifade eden kavramlar üzerinden tartışılmış ve bu çerçevede değerlendirilmiştir.

1.1.1. Cin Sûresi 23. Âyet

Allah Teâlâ Cin Sûresi 23. âyetinde şöyle buyurmaktadır: “*Artık Allah’a ve Resulüne isyan edenler bilsinler ki içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi onları beklemektedir.*” Bu âyet, ilk bakışta mü'min ya da müşrik belirtmeksizin, Allah’a ve Resulüne isyan eden kimselerin cehennemde ebedî kalacağına işaret etmektedir. Ancak, âyetin doğru anlaşılması için, burada kullanılan isyandan kasıt ve ebedî ifadesinin kapsamı üzerinde detaylı bir inceleme yapmak gereklidir.

İmam Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi ‘li-ahkâmi ‘l-Kur’ân* adlı tefsirinde, bu âyetinde geçen isyandan kastedilenin şirk olduğunu belirtmiştir. Kurtubî, bu âyeti yorumlarken, Allah’a ve Resulüne isyanın, özellikle şirke düşme olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.¹ Buna göre, “*ebedî kalacakları*” ifadesi, şirke girenlerin âhirette ebedî olarak cehennemde kalacaklarına delâlet etmektedir. Bu görüş, âyetteki ebedî kelimesinin anlamını netleştirir ve şirkin, kişi için affedilmeyecek en büyük günah olduğuna dikkat çeker. Kurtubî bazı müfessirlerin, bu tür âyetleri büyük günah işleyen, ancak yine de Allah’a iman etmiş kişilerin durumuyla ilgili de kullanıldığını ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak Kurtubî’ye göre, ebedî kalma durumu, yalnızca kâfirler ve şirk içinde olanlar için geçerli olup, büyük günah işleyen mü'minler için affedilme, şefaate nail olma ya da cehennemdeki cezalarının sona ermesi gibi durumlar

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi ‘l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Tuki (Beyrut: Müessesetü Risale, 2006), 21/305.

da söz konusudur. Öyle ki kişi dünyadan âhirete imanlı bir şekilde göç etmiş ise affa mazhar olması kesindir.²

Aynı âyetin tefsirini Bursevî (ö. 1137/1725), *Rûhu'l-beyân* adlı eserde, âyetin bağlamını ve içeriğini göz önüne alınarak tevhid ekseninde açıklamıştır. Bu tefsirde, âyette geçen “*Allah’a ve Resulüne isyan edenler*” ifadesine, “tevhid konusunda” parantezi açılarak, bu âyetin özel olarak tevhid kavramına işaret ettiği belirtilmiştir.³ Bu yaklaşım, âyetin genel kapsamını tevhid anlayışıyla sınırlamaktadır, çünkü âyetin ele aldığı konu ve bağlam doğrudan tevhid meselesiyle ilişkilidir. Tefsirde âyetin anlamı Mu‘tezile’nin iddialarıyla da karşılaştırarak değerlendirilmiştir. Buna göre, âyette geçen “أبدًا” kelimesi, ebedîlik anlamını taşımaktadır. Bursevi, bu ifadenin, Mu‘tezile’nin savunduğu “günahkâr mü’minin ebedî cehennemde kalacağı” tezine herhangi bir destek sunmadığını ifade etmiştir. Burada özellikle *hulûd* kelimesinin, bazı yorumcuların iddia ettiği gibi uzun bir süreyi değil, mutlak bir sonsuzluğu ifade ettiğine dikkat çekilmiştir. Bu anlamın güçlendirilmesi için âyette geçen “فيها خالدين” ve “أبدًا” ifadelerinin bir arada kullanıldığına vurgu yapmıştır.⁴

Yukarıda zikredilen, “*Allah’a ve Resulüne isyan edenler bilsinler ki içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi onları beklemektedir*” ifadesi, iki önemli tefsir perspektifinden değerlendirilmeye çalışılmış, âyetin bağlamı ve içerdiği kelimeler, özellikle “ebedîlik” ve “isyandan” kastın ne olduğu konusunda farklı yorumlarla detaylandırılmıştır. Bu bağlamda her iki tefsirde de cehennemde ebedî kalma meselesinin belirli kayıtlarla sınırlandırıldığı görülmüştür. İmam Kurtubî, bu kaydı “isyanın şirk olması” şartına bağlarken, İsmail Hakkı Bursevî, isyanın “tevhid konusundaki isyan” olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak her iki müfessirin de yorumları, imanlı bir şekilde vefat eden günahkâr mü’minlerin, cehennemde ebedî kalmayacakları ve nihayetinde Allah’ın rahmetiyle cennete girecekleri fikrini desteklemektedir.

² Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi'l-Kur’ân*, 21/305.

³ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur’ân*, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 10/201.

⁴ Bursevi, *Rûhu'l-Beyân*, 10/201.

1.1.2. Hûd Sûresi 107. Âyet

Hûd Sûresi'nin 107. âyetinde yer alan, “*Rabbinin dilemesi hariç, onlar gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır. Rabbin gerçekten istediğini yapar*” ifadesi, cehennemde ebedî kalma meselesini ve bunun kapsamını ele alan önemli bir delildir. Zâhirî anlamıyla değerlendirildiğinde, bu âyet cehennemde ebedî kalınacağı ve bu durumun mü'min günahkârları da kapsayabileceği izlenimini verebilir. Ancak bu konu, özellikle Ehl-i sünnet âlimlerinin tefsirlerinde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İmam Kurtubî'nin *el-Câmi' li-ahkâm*'ın da bu âyet, cehennemlikler arasında bir ayırım yapılarak ele alınmaktadır. Kurtubî'ye göre, âyette yer alan istisna, günahkâr mü'minlerin cehennemden çıkarılmasına işaret etmektedir. Buna göre, Allah'ın ebedî cehennemlik olma hükmü, genel anlamda kâfirler ve günahkârlar için geçerlidir; ancak mü'minler, belli bir süre cehennemde kalıp günahlarının cezasını çektikten sonra, Allah'ın affına ve rahmetine nail olarak oradan çıkarılacaklardır.⁵ Kurtubî, bu yorumu sahih hadislerle desteklemektedir.

Enes b. Mâlik'ten nakledilen bir hadiste Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Birtakım insanlar cehenneme gireceklerdir. Nihayet bunlar ateşte yanıp kömür gibi olacaklarında oradan çıkartılırlar ve cennete girerler. Bu sefer işte bunlar cehennemîlerdir, denilir.*”⁶ Bu hadis, cehennemde belli bir süre kalan günahkâr mü'minlerin, cehennemden çıkarılarak cennete kabul edileceğine işaret etmektedir. Kurtubî, bu rivâyeti âyetin yorumu için bir delil olarak kullanmış ve burada bahsedilen istisnayı mü'min günahkârların cehennemden çıkarılmaları şeklinde açıklamıştır.⁷

Mezkûr âyet *Kur'ân Yolu Tefsiri*'nde, âyette yer alan “*gökler ve yer durdukça*” ifadesi üzerinden değerlendirilmiştir. Âyette geçen bu ifade, mecazî bir anlam taşıdığı şeklinde yorumlanmakta olup cehennemliklerin orada ebedî olarak kalacağını belirtmektedir. Bu bağlamda söz konusu ifade, âhiret hayatının sonsuzluğunu simgelemekte ve cehennemdeki kalıcılığın mutlak sürekliliğini ortaya koymaktadır.⁸ Âyette geçen “*Rabbinin dilediği hariç*” ifadesine ilişkin olarak da farklı mülahazalar bulunmaktadır. Bir yoruma göre bu istisna, ebedî kalış süresinin Allah'ın dilemesiyle

⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâm*'i-Kur'ân, 11/206.

⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (b.y. Müessesetü'r risale, 1999), 19/289.

⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâm*'i-Kur'ân, 11/206.

⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 3/199-200.

sınırlanabileceğini, yani bir gün sona erebileceğini ima etmektedir. Başka bir yoruma göre bu ifade, Allah'ın bazı grupları cehennemdeki ebedî azaptan istisna edeceğini belirtir. Bu gruplar arasında, günahkâr mü'minlerin belirli bir süre cehennemde kaldıktan sonra affedilmeleri ve cennete girmeleri ihtimali bulunmaktadır.⁹ Bu yorum, günahkâr mü'minlerin affedilip nihayetinde cennette ebedî kalacaklarını ifade eden âyetlerle uyumlu bir şekilde ele alınmıştır.

Kur'ân Yolu'nda aktarıldığına göre, İbn Âşûr'un bu âyete ilişkin değerlendirmesi de iki ana başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak, Allah'ın dilediği mü'min günahkârların cehennemden çıkarılarak affedilmeleri ve sonsuza kadar cennete girmeleri olarak yorumlanmıştır. İkinci olarak bu istisna, Allah'ın ceza ve mükâfat verme eylemlerini zorunluluk olarak algılamamak gerektiğine işaret eder. Yani Allah'ın dilemesi, nimet ve cezalandırmayı hak edişten ziyade mutlak iradesine bağlıdır.¹⁰ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise bu âyet üzerinden önemli teolojik tartışmaları gündeme getirmiştir. Râzî, âyette geçen "*Rabbinin dilediği hariç*" ifadesini ve "*gökler ve yer durdukça*" tabirini ayrıntılı olarak yorumlamış, bu ifadeler üzerinden cehennem azabının ebedî olup olmadığı meselesine dair görüşlere yer vermiştir. Râzî'nin yorumuna göre bazı kimseler, kâfirlerin cehennemdeki azabının sonlu olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşlerini desteklemek için hem aklî hem de naklî delillere başvurmuşlardır. Naklî delil olarak, âyette geçen "*Rabbinin dilediği hariç*" ifadesi, cezanın bir gün son bulabileceğini ima ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca "*gökler ve yer durdukça*" tabirinin, gök ve yerin son bulması ile cehennem azabının da sona ereceği anlamına gelebileceği belirtilmiştir.¹¹

Akli deliller bağlamında kâfirlerin isyanının sonlu olduğu, dolayısıyla cezalarının da sonlu olması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, ebedî azabın ne Allah'a ne de cezalandırılan kişiye bir fayda sağlamadığı, bu sebeple böylesi bir azabın caiz olmaması gerektiği savunulmuştur. Râzî, bu görüşlere karşı, cumhur âlimlerinin ebedî azap görüşünü savunduğunu vurgulamaktadır. Âyette geçen "*gökler ve yer durdukça*" ifadesinin, âhiret bağlamında ebedî olan yer ve gök anlamına geldiğini belirtmiş, ayrıca Arap dilinde "*gökler ve yer durdukça*" gibi ifadelerin sonsuzluğu

⁹ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/199-200.

¹⁰ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/199-200.

¹¹ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb* (Beyrut: Dârü'l Fikr, 1981), 18/60.

ifade etmek için kullanıldığını açıklamıştır. Örnek olarak “deniz dalgalı olduğu sürece” veya “gece ile gündüz birbirini takip ettiği müddetçe” gibi kalıpların da sonsuzluğu ima ettiği ifade edilmiştir. Râzî’ye göre ise, göklerin ve yerin varlığı devam etse de etmese de kâfirlerin cezası devam edecektir. Âyetteki bu tür ifadeler, insan aklının sonsuzluğu daha kolay tahayyül edebilmesi için kullanılmıştır. Âyette geçen istisna ile ilgili olarak Râzî, bu istisnanın tevhid ehli olan günahkâr mü’minlerin cehennemden çıkmasını ifade ettiği görüşünün, en güçlü yorum olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, âyetin bağlamında geçen bedbahlar genellemesi, mü’min günahkârları da kapsamaktadır; ancak “*Rabbinin dilediği hariç*” istisnası, günahkâr mü’minlerin bu ebedî azaptan kurtulacağını ortaya koymaktadır.¹² Nitekim bu istisna ebediyetin aslında zâtî ve aslî olarak sadece Allah'a (c.c.) ait olduğunu, evrenin ya da cennet ve cehennemden ebediyeti tâbi ve arızî bir durum olup Allah'ın (c.c.) iradesine bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Rûhu'l-Beyân tefsirinde, Hûd Sûresi 107. âyetinde geçen “*Rabbinin dilediği hariç*” ifadesi, Allah'ın azabının sürekliliği üzerinde dikkatle durulan bir kavramdır. Bu istisnanın, cehennemde sürekli kalışa bir kayıt düşmek amacıyla kullanıldığı açıklanır. Bursevî, *et-Te'vilatü'n-Necmiyye*'ye atıfla, bu âyeti tevhid ehlinin belli bir süre cehennemde kaldıktan sonra çıkışına işaret olarak yorumlamaktadır. Şöyle ki, Ehl-i şakavet (bedbahtlar) iki gruba ayrılır: Tevhid ehlinin masiyet işleyenler, tevhid inançlarının sağladığı ilahî rahmetle cehennemden çıkarılacaklardır; inkâr ehli ise azabın daimî olduğu grubu oluşturmaktadır. Ayrıca âyette yer alan “*gökler ve yer durdukça*” ifadesinin Arap kültüründe sonsuzluğu ifade eden bir deyim olduğu vurgulanmaktadır.¹³ Ancak bu kalıbın, âhiretteki yer ve göklere atıfta bulunduğu ve İbrahim Sûresi'nin 48. âyetinde geçen “*O gün yer başka bir yerle, gökler başka göklerle değiştirilecektir*” ifadesiyle desteklendiği belirtilir. Bursevî'ye göre bu bağlam, âhiret düzeninin sürekliliğine ve cezanın bu düzen içinde Allah'ın iradesiyle devam ettiğine işaret etmektedir. Cehennemde kâfirlerin daimî kalışı ise Allah'ın iradesine bağlıdır. Bu, bir zorunluluk değil, Allah'ın adalet ve hikmeti gereği belirlediği bir durumdur.¹⁴ Tefsirde, Allah'ın dilemesiyle tevhid ehlinin cehennemden çıkarılacağı, inkârcıların ise azaplarının ebedî kalacağı açıklaması yapılmıştır. Böylece

¹² Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 18/60.

¹³ Bursevi, *Rûhu'l-Beyân*, 4/200.

¹⁴ Bursevi, *Rûhu'l-Beyân*, 4/200.

âyetin istisna ve ebedîlik ifadeleri, ilahî adalet ve Allah'ın rahmetinin tecellisi bağlamında bir bütünlük içinde ele alınmıştır.¹⁵

Anlaşıldığı üzere, Hûd Sûresi'nin 107. âyeti ve ilgili tefsir yorumları, İslâm'ın ceza ve mükâfat anlayışını, özellikle cehennemde kalış süreleri bağlamında ele almıştır. Genel olarak, âyette geçen “*Rabbinin dilediği hariç*” istisnası ve “*gökler ve yer durdukça*” ifadeleri, sonsuzluk ve sınırlılık kavramları üzerinden tartışılmıştır. Ehl-i sünnet'e göre, imanla ölen günahkâr mü'minler, işledikleri günahların karşılığında belirli bir süre cehennemde kalsalar da Allah'ın rahmetiyle affedilerek cennete gireceklerdir. Buna karşılık, kâfirler ve inkârcılar için cehennem azabının ebedî olacağı ifade edilmiştir. Tefsirlerde Arap dilinin yapısına uygun olarak “*gökler ve yer durdukça*” ifadesinin sonsuzluğu ifade ettiği, ancak bu sonsuzluğun mü'min günahkârları kapsamaması gerektiği belirtilmiştir. Âlimlerin çoğunluğu, bu istisnanın Allah'ın mutlak iradesine işaret ettiğini ve azabın ya da mükâfatın nihayetinde O'nun dilemesine bağlı olduğunu vurgulamıştır.

1.1.3. En'âm Sûresi 128. Âyet

Allah Teâla En'âm Sûresi 128. âyette, onların hepsini bir araya topladığı gün, “*Ey cinler (şeytanlar) topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız*” (der). Onların insanlar arasındaki dostları ise “*Ey rabbimiz! Biz birbirimizden yararlandık ve bize verdiğiniz sürenin sonuna ulaştık*” derler. Allah Teâla buyurur ki: “*Allah'ın dilediği hariç olmak üzere, içinde ebedî kalacağınız yer ateştir. Şüphesiz Rabbin hikmet ve ilim sahibidir.*” Bu âyetin tefsiri konusunda Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâm*'da İbn Abbas'tan şöyle rivâyet edildiğini aktarmıştır: “Bu âyet-i kerime bütün kâfirler hakkında cennet veya cehennemlik olacaklar hususunda durmayı, hüküm vermemeyi gerektirmektedir. Yani bu âyet-i kerimeye göre henüz ölmemiş kâfirler hakkında karar verilemez, çünkü müslüman olabilirler” demiştir. Yine aynı eserde “*Allah'ın dilediği hariç*” ifadesinin Allah'ın dünyada onların azapsız kalmalarını dilediği vakit müstesna olmak üzere şeklinde anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶

Rûhu'l-Beyân tefsirinde, En'âm Sûresi 128. âyeti bağlamında İbn Abbas'tan şu şekilde bir rivâyet aktarılmaktadır:¹⁷ “Mahlûkat dört gruba ayrılmaktadır. İlk grup

¹⁵ Bursevi, *Rûhu'l-Beyân*, 4/200.

¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâm*'i-Kur'ân, 9/27.

¹⁷ Bursevi, *Rûhu'l-Beyân*, 3/107.

tamamen cennete ait olanlardır ki bunlar meleklerdir. İkinci grup tamamen cehenneme ait olanlardır ve bunlar şeytanlardır. Üçüncü grup, cennet ve cehennem arasında bölüşülenlerdir; bu grup insanlar ve cinlere aittir. Çünkü insanlar ve cinler hem sevap hem de günah işleme kapasitesine sahiptirler. Dolayısıyla, onların nihai akıbetleri işledikleri amellerle şekillenmektedir.” Yine *Rûhu’l-Beyân*’da aktarıldığına göre, *et-Te’vilatü’n-Necmiyye*’de “Allah’ın dilediği hariç” ifadesinin dünyada tövbe edenlerle ilgili bir istisna olduğu belirtilmiştir. Buna göre, Allah’ın dilemesiyle dünyadayken tövbe eden kimseler için cehennem ateşinde ebedî kalış söz konusu değildir.¹⁸

Celâleyn tefsirinde bu istisna, cehennem azabının sürekliliğine dair farklı bir açıdan değerlendirilmiştir. Bu tefsire göre, “Allah’ın dilediği hariç” ifadesiyle kastedilen, Allah’ın onları ateşten çıkarıp kaynar suya atılmalarını dilediği vakitler hariç anlamında kullanıldığı ve bir başka azap türüne delâlet ettiği anlaşılmaktadır. Burada kaynar su, cehennemin dışındaki bir azap yeridir. Bu durum Sâffât Sûresi 68. âyetiyle desteklenmektedir: “Sonunda onların varacakları yer mutlaka cehennem olacaktır.” Buna göre söz konusu istisna, cehennem dışında süreyle sınırlı bir azaba işaret etmektedir.¹⁹ Başka bir rivâyette ise istisna ifadesi, cehenneme girmeden önceki vakit ile ilişkilendirilmiştir. Zâhirî âlimlere göre, cehenneme girdikten sonra kâfirler orada ebedî kalacaklardır, ancak cehenneme girişlerinden önceki süre bu istisnaya dâhil edilmektedir.²⁰ Bu istisnanın zâhirî bir yaklaşımı temsil ettiği görülmektedir.

Mezkûr âyette geçen “içinde ebedî kalacağınız yer ateştir” ifadesinden sonra yer alan “illa maşaallah” istisnası, farklı yorumlara kapı aralamıştır. *Kur’ân Yolu* tefsirine göre, bu istisna üzerine iki ana görüş ortaya çıkmıştır. Bir görüş, bu ifadenin cehennemin ebedî olmadığını ifade ettiğini ileri sürerken, diğer görüş ise cehennemin ebedî olduğunu, ancak Allah’ın dilemesi durumunda bazı müşrik ve inkârcıların oradan çıkarılabileceğini savunmaktadır.²¹ Ancak her iki görüş de bu yorumların aksini ortaya koyan âyetler ve sahih hadislerle uyuşmamaktadır. Dolayısıyla, bu istisnanın, cehennemde ebedî kalmanın Allah için bir zorunluluk olmadığını, O’nun dilediği gibi hükmetme ve tasarruf etme kudretine sahip olduğu şeklinde anlaşılması

¹⁸ Bursevi, *Rûhu’l-Beyân*, 3/107.

¹⁹ Celâleddin es-Süyûtî - Celâleddin el-Mahallî, *Tefsîrû’l-Celâleyn* (Kahire: Dârü’l-Hadîs, ts.), 1/184.

²⁰ Bursevi, *Rûhu’l-Beyân*, 3/107.

²¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 2/470.

daha isabetli görülmektedir.²²

Görüldüğü üzere, tefsirlerde bu âyette yer alan istisna ifadesinin farklı şekillerde yorumlandığı, ancak bu yorumların özünde Allah'ın mutlak iradesine ve adaletine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Allah'ın hikmeti gereği, tövbe eden mü'minlerin affedilerek cehennemden kurtulacağı, kâfirlerin ise işledikleri suçların cezasını ebedî olarak çekmek üzere cehennemde kalacakları ifade edilmiştir. Bu bağlamda, istisna ifadesinin, âhiret azabının süresi ve mahiyetinin tamamen Allah'ın iradesine bağlı olduğu gerçeğine işaret ettiği görülmektedir. Ayrıca, burada birbirlerinden faydalanan ve cehennemde ebedî kalacak olan cinler ve insanlar arasında, kâfir olanların kastedildiği belirtilmektedir.

1.1.4. Nisâ Sûresi 14. Âyet

Nisâ Sûresi'nin 14. âyetinde, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Kim de Allah'a ve Peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.*” Bu âyet, Allah'a ve Peygamberine isyan edenlerin cehennem azabıyla cezalandırılacağına dair güçlü bir uyarı niteliğindedir. Âyetin tefsirine dair Kurtubî, *el-Câmi 'de* farklı anlam boyutlarına yer vermiştir. Tefsirde, âyette geçen “itaatsizlik ve sınırları aşma” ifadesinin küfür anlamına geldiği durumlarda, bu âyetin cehennemde ebedî kalışa delâlet ettiği belirtilmiştir. Küfür, Allah'a isyanın en ağır şekli olup, kişinin sonsuz bir azaba müstahak olmasına neden olur. Ancak, buradaki itaatsizliğin büyük günahlar ve Allah'ın emirlerini çiğneme anlamında olduğu durumlarda, “ebedî kalış” ifadesinin istiare yoluyla, uzun bir süreyi ifade etmek için kullanıldığı açıklanmıştır. Buna göre, büyük günah işleyen bir mü'min, affa mazhar olmadıysa, cehenneme girse bile bu ceza ebedî değil, Allah'ın takdir ettiği belirli bir süre ile sınırlıdır.²³

Kur'ân Yolu tefsirinde ise Nisâ Sûresi'nin 14. âyetinin, önceki âyetlerle bağlantılı olarak ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Nitekim 11 ve 12. âyetlerde, Allah'ın miras konusundaki sınırlarından bahsedilmiş, bu sınırların adaletli bir paylaşımı sağlamak üzere belirlendiği vurgulanmıştır. 13. âyette ise bu ilahî sınırları gözeten kimselere vaat edilen mükâfatlar açıklanmıştır. Ardından gelen 14. âyette ise

²² Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/470.

²³ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/93.

bu sınırları ihlal eden ve Allah'a itaatsizlik eden kimselerin akıbetlerinden söz edilmiştir.²⁴ Söz konusu tefsirde, 14. âyette geçen "itaatsizlik edip Allah'ın sınırlarını aşan" kimselerin ağır bir cezaya çarptırılacağı belirtilmiş, ancak âyetteki "ebedî cehennemde kalış" hususu üzerinde doğrudan durulmamıştır.²⁵

Râzî, söz konusu âyetin tefsirinde, Mu'tezile mezhebinin, Allah ve Resulü'nün koyduğu sınırları aşan kişilerin -ister mü'min ister kâfir olsun- cezalarının ebedî cehennem olduğunu savunan görüşünü eleştirmiş ve bu konuda kendi yorumunu ortaya koymuştur. Ona göre, âyette geçen tehdit, günah işlendiği halde tövbe edilmemesi durumunda geçerlidir. Şer'î deliller açıkça göstermektedir ki kişi tövbe ederse bu tehdit ortadan kalkar. Bu hususta Ehl-i sünnet âlimleri arasında görüş birliği bulunmaktadır. Ayrıca bu tehdidin gerçekleşmesi, Allah'ın günahkârı affetmemesi durumuna bağlıdır. Çünkü affın söz konusu olduğu yerde azabın varlığı mümkün değildir. Üstelik Kur'an'da Allah'ın affının varlığına dair birçok açık delil bulunmaktadır.²⁶ Böylece, Râzî, Mu'tezile'nin günah işleyen mü'minlerin de ebedî cehennem azabına çarptırılacağına dair görüşlerini eleştirmiş ve bu âyeti, Allah'ın adaleti ve rahmeti bağlamında, kâfirleri muhatap alan bir uyarı olarak yorumlamıştır.²⁷

Rûhu'l-Beyân'da zikredilen ayetin tefsirinde, kişinin Allah'ın emir ve yasaklarından herhangi birine dahi isyan etmesi ve Allah ile Resulü tarafından belirlenmiş olan sınırları aşması durumunda ebedî olarak korkunç bir ateşe gireceği ifade edilmiştir. Bu ateşin insanın dayanamayacağı büyüklükte bir azap yeri olduğu belirtilmiştir.²⁸

Yukarıda farklı tefsirler tarafından ele alınan ve açıklanmaya çalışılan âyet, Allah ve Resulü'nün koyduğu sınırların ihlal edilmesi durumunda ciddi sonuçlarla karşılaşılacağına dair güçlü bir uyarı niteliği taşımaktadır. Âyet hem cismanî hem de ruhanî azap boyutlarına dikkat çekerek, ilahî sınırları aşmanın doğuracağı azapların büyüklüğüne vurgu yapmaktadır. Âyetin bağlamı dikkate alındığında, Allah'ın adaletine ve rahmetine işaret edildiği, bu sınırları gözetenlere ödül, ihlal edenlere ise ceza verileceği anlaşılmaktadır. Küfür, cehennemde ebedî kalmayı gerektirirken, büyük günah işleyen mü'minler için cezanın, Allah'ın rahmetiyle sınırlı olabileceği

²⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/28.

²⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/28.

²⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/234

²⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 9/234.

²⁸ Bursevi, *Rûhu'l-Beyân*, 2/180.

belirtilmiştir. Bu çerçevede âyet, insanları Allah'ın koyduğu ilahî sınırlara riayet etmeye davet ederken, sınırların ihlal edilmesi durumunda karşılaşılabilecek sonuçlara dair açık bir uyarı içermektedir.

1.1.5. Nisâ Sûresi 93. Âyet

Mü'min kimsenin ebedî cehennemde kalma meselesi ile ilgili dikkat çeken başka bir âyet, Nisâ Sûresi 93. âyettir. Nisâ Sûresi'nde yer alan “*Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır*” âyeti, mü'min birini kasten öldüren katilin tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği meselesini gündeme getirmiş ve bu konuda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kurtubî *El-Câmi* tefsirinde, bu konunun İslâm âlimleri arasında ihtilaflı bir mesele olduğu ifade etmiştir.²⁹ Kurtubî'nin aktardığına göre, Buhârî (ö. 256/870), Saîd b. Cübeyr'den rivâyetle, Kûfe âlimlerinin bu âyet hakkında tartışmaya girdiklerini belirtmiştir. İbn Abbas, kendisine bu âyet sorulduğunda, söz konusu âyetin bu konuda nâzil olan son âyet olduğunu ifade etmiştir. İbn Abbas ayrıca, bir mü'mini kasten öldüren kişinin tövbesinin kabul edilmeyeceğini ve bu âyetin, konuyla ilgili diğer âyetleri nesh ettiğini söylemiştir.³⁰

Kurtubî, Mu'tezile mezhebinin bu âyeti zâhirî anlamıyla yorumladığını ve Allah'ın burada ifade ettiği tehdidin mü'minler için de geçerli olduğunu savunduklarını belirtmiştir.³¹ Buna dayanarak Mu'tezile, büyük günah işleyen mü'minin tövbe etmeden öldüğü vakit, ebedî olarak cehennemde kalacağını da öne sürmüştür. Ehl-i sünnet ise bu âyeti tahsis edilmiş bir hüküm olarak değerlendirmiştir.³² İbn Abbas, âyette geçen “kasten öldürmek” ifadesinin, bu fiili helâl sayarak yapmak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Böyle bir durum ise icmâ ile küfür olarak kabul edilmektedir. Yine Kurtubî'nin aktardığına göre Ebû Hanife ve arkadaşları, mü'mini kasten öldüren bir kişinin tövbesinin durumunun tamamen Allah'a bağlı olduğunu belirtmişlerdir.³³ Buna göre, Allah Teâlâ dilerse katilin tövbesini kabul ederek onu affedeceği, dilerse azap edeceği belirtilmiştir.

²⁹ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 7/33.

³⁰ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 7/33.

³¹ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 7/33.

³² Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 7/33.

³³ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*, 7/33.

Kur'ân Yolu tefsirinde ise söz konusu âyet şu şekilde ele alınmıştır: “...cezası içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir.” ifadesi, Ehl-i sünnet âlimleri tarafından uzun süre kalma şeklinde anlaşılmıştır. Çünkü birçok âyet ve hadis, mü'min kimsenin cehennemde ebedî kalmayacağına delâlet etmektedir. Fakat başta İbn Abbas olmak üzere bazı âlimler de kasten bir müslümanı öldüren mü'minin kişinin tövbesinin kabul edilmeyeceği görüşünü savunurlar. Bu âyetin zâhirî esas alındığında diğer âyetlerle çelişiyor gibi görünse de İslâm âlimleri bu âyeti “tövbe etmediği takdirde” veya “cezalandırıldığı takdirde” şeklinde anlamış ve buna göre diğer âyet ve hadislerle bütünleştirmişlerdir.³⁴

Râzî'nin tefsirinde, Nisâ Sûresi'nin bu âyetiyle ilgili olarak Hâricîler'in bir grubu olan Vaîdiyye mezhebi âlimlerinin, fâsık kimselerin ilahî tehdit karşısında mutlak olarak azaba çarptırılacaklarını ve ebedî olarak cehennemde kalacaklarını savunduğu aktarılmaktadır.³⁵ Bu mezhep, büyük günah işleyen mü'minlerin bile Allah'ın tehdidine muhatap olacağını ve cehennemde ebedî olarak kalacağını ileri sürmektedir. Aynı şekilde Vâhidî (ö. 468/1076) de âyetin mü'mini öldüren bir kâfir hakkında nâzil olduğu görüşünde müfessirlerin icmâ ettiğini ifade etmiştir.³⁶ Bununla birlikte Vâhidî, âyetin bir tehdit ifade ettiği durumlarda, eğer mü'minlerle ilgili ise Allah'ın azaptan dönmesinin mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Râzî, bu görüşlere itiraz ederek, âyetin kapsamının yalnızca kâfirlerle sınırlı olmadığı, genel bir tehdit içerdiğini belirtmiştir. Ona göre önceki ve sonraki ifadeler, âyeti yalnızca kâfirlerle sınırlı tutmaya engel teşkil etmektedir. Ayrıca Allah'ın azaptan dönmesinin câiz olduğu görüşünü, son derece yanlış bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Râzî, Allah'ın vaadinden veya tehdidinden dönmesini câiz görmeyen, O'nun yalan söylemesini câiz görmek gibi olduğunu ve bunun küfre yakın büyük bir hata olduğunu ifade etmiştir.³⁷

Râzî'nin aktardığına göre Kaffâl (ö. 417/1026) âyette zikredilen cezayı Allah'ın mutlaka uygulayıp uygulamayacağını kesin olmadığını ifade etmiştir.³⁸ Ancak Râzî, bu görüşe de karşı çıkarak, âyette işlenen suçun cezasının sabit olduğunu ve Allah'ın adaletine uygun olarak uygulanacağını savunmuştur. Âyetle ilgili olarak

³⁴ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2/117-118.

³⁵ Râzî, *Mefâtiḥu'l-Gayb*, 10/243.

³⁶ Râzî, *Mefâtiḥu'l-Gayb*, 10/243.

³⁷ Râzî, *Mefâtiḥu'l-Gayb*, 10/243.

³⁸ Râzî, *Mefâtiḥu'l-Gayb*, 10/243.

İbn Abbas'ın, bir mü'mini düşmanlıkla kasten öldüren kişinin tövbesinin kabul edilmeyeceğine dair görüşünü de ele almıştır. Bununla birlikte Râzî, Nisâ Sûresi'nin 48. âyetini delil göstererek, şirk dışında tüm günahların affedilebileceğine dair genel kanaatin, İslâm âlimlerinin ortak görüşü olduğunu vurgulamıştır.³⁹

Sonuç olarak ilgili âyet ve tefsirlerin ortak değerlendirmesi, Allah'a iman eden günahkâr mü'minlerin, işledikleri suçların cezasını çektikten sonra Allah'ın rahmetiyle affedilecekleri ve nihayetinde cennete girecekleri yönündedir. Küfür ve şirk ise cehennemde ebedî kalmayı gerektirir. Tefsirlerde, “ebedîlik” ifadesinin genellikle kâfir ve müşrikler için kullanıldığı, mü'minlerin ise bu kapsama girmediği vurgulanmıştır. Büyük günah işleyen mü'minlerin cezalarının süresi, Allah'ın adaletine ve iradesine bağlıdır. Bu çerçevede, âyetler hem Allah'ın adaletini hem de rahmetini ortaya koymakta, tövbe eden mü'minler için kurtuluş kapısını açık bırakmaktadır.

1.2. Günahkâr Mü'minin Cehennemdeki Durumu Hakkında

Mezheplerin Görüşleri

İslâm dininde günah, Allah'ın koyduğu sınırları aşmak, O'nun emir ve yasaklarına karşı gelmek anlamında olup kişinin dinî ve ahlâkî sorumluluklarını yerine getirmemesi, aynı zamanda Allah'ın rızasından sapması olarak değerlendirilir.⁴⁰ Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde farklı boyutları olan bu kavram, Kur'ân'da zenb, cürm, küfür gibi pek çok farklı kelimeyle ifade edilmiştir.⁴¹ Allah Teâlâ, kullarını günah işlememeleri konusunda uyarmış; yasaklanan fiillerin işlenmesi ve emredilenlerin terk edilmesi durumunda âhirette bunların karşılığının verileceğini açık bir şekilde ifade etmiştir.⁴² Bununla birlikte mü'min bir kimse günahkâr olarak hayatını sonlandırdığında, âhiretteki akıbetinin ne olacağı konusu geçmişten bu güne tartışılmış bir meseledir. Çalışmanın bu kısmında günahkâr mü'minin âhiretteki durumu hakkında Hâriciyye, Mu'tezile, Mürcie ve Ehl-i sünnet mezheplerinin görüşleri, ilgili konu kapsamında kısa ve öz olarak ele alınmıştır. Söz konusu

³⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10/243.

⁴⁰ Ömer Faruk Harman, “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14/278-282.

⁴¹ Buket Ataman, “Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar”, *Social Sciences Studies Journal* 2587/1587 (31 Mart 2024), 406-410.

⁴² ez -Zilzâl 99/7-8.

mezhepler, mü'min bir kimsenin cehennemdeki durumu hakkında doğrudan düşünceler ortaya koymuş olup, bu mezhepler dışında konuyu farklı şekilde ele alan bir yaklaşıma rastlanmamıştır. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi açısından günahkâr mü'minin cehennemdeki durumu hakkında mezheplerin görüşleri önem arz etmektedir.

1.2.1. Hâriciyye

İslâm dünyasında ilk büyük ayrılık hareketlerinden biri olan Hâricîyye; Hz. Ali'nin ordusundan ayrıldıktan sonra bağımsız bir grup olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte bir siyasi hareket olarak ortaya çıkan bu oluşum, özellikle Emevîler dönemi boyunca etkinliğini artırarak güçlenmiş, bu dönemde en parlak devrini yaşamış; sonraki dönemlerde ise etkisi giderek azalmıştır.⁴³ Hâricîler, mü'min bir kimsenin âhiretteki durumunu dünyada işlediği günahlar üzerinden değerlendirmiş ve bu bağlamda “büyük günah” kavramını gündeme getirmişlerdir. Hâricîler günah meselesinde büyük günah kavramını ilk kez ortaya atan grup olup, günahın yalnızca büyük günahtan ibaret olduğunu, Allah ve Resulüne karşı gelmenin her türlü itaatsizlik olup, bu itaatsizliğin büyüğünü küçüğünü ayırmadan, işlenen her günahın büyük günah dairesine girdiğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁴ Hâricîler günah işleyen mü'min kimseleri İslâm toplumu dışına çıkarıp kâfir sayma yoluna gitmişler; bu düşüncelerine de “إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ” (hüküm ancak Allah'ındır) şeklindeki Kur'ân âyetlerini⁴⁵ delil getirmişler ve böylece büyük günah işleyen kimseleri öldürmeyi kendilerine hak görmüş, kadın ve çocuklarını esir almışlardır.⁴⁶ Bununla birlikte kendileri gibi düşünmeyen insanları müşrik ilân etmiş, günah işleyen bir mü'minin tövbe etmediği müddetçe hem dünyada hem de âhirette kâfir muamelesi göreceğini savunmuşlardır.⁴⁷ Hâricîler bu görüşleriyle İslâm mezheplerinden ve birçok İslâm âliminden ayrılmışlardır.⁴⁸ Zikredilen bu oluşum, İslâm toplumunda önemli bir ayrışma meydana

⁴³ Ethem Ruhi Fırlalı, “Hâricîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 16/169-175.

⁴⁴ Mustafa Türkgölü, “Günah Kavramı ve İman Problemi Haline Getirilen Büyük Günah/Kebire Hakkındaki Kelâmî Tartışmalar”, *Diyanet İlmî Dergi* 36/4 (2000), 68.

⁴⁵ Yusuf 12/39-40, er-Ra'd 13/41, el-Kasas 28/70.

⁴⁶ Ebu Mansûr Abdulkâhir Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 173.

⁴⁷ Fırlalı, “Hâricîler”, 16/169-175.

⁴⁸ Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 65-73.

getirmiş ve dinin esaslarına aykırı bir şekilde hareket etmişlerdir. Kendi anlayışlarına göre bir İslâm alanı oluşturmayı hedefleyen bu grup, dışlayıcı tutumlarıyla dinî ve toplumsal bütünlüğü sarsmışlardır.

1.2.2. Mu‘tezile

Mu‘tezile mezhebi, İslâm düşüncesinde akılcı bir ekol olarak 8. yüzyılın başlarında Basra’da ortaya çıkmıştır. Mezhebin doğuşu, kader meselesi ve büyük günah işleyen kişinin durumu gibi teolojik tartışmalarla ilişkilidir.⁴⁹ Rivâyete göre, Vâsıl bin Atâ (ö. 748), hocası Hasan-ı Basrî’nin ders halkasında büyük günah işleyen kişinin iman durumu konusundaki tartışmada ne mü’min ne de kâfir sayılması gerektiğini söyleyerek hocasından ayrıldığı için “i’tizal etti” (uzaklaştı) denmiştir. Bu nedenle mezhep “Mu‘tezile” (uzaklaşanlar) adını almıştır.⁵⁰ Şehristânî, mezhebin doğuş sürecinde büyük günah meselesinin doğrudan etkili olduğunu belirtmiş ve bu bağlamda Mu‘tezile’nin “el-menzile beyne’l-menzileteyn” (iki konum arasında bir konum) ilkesi üzerinde durmuştur. Ona göre, bu ilke Mu‘tezile’nin en temel ve hatta en önemli görüşlerinden biridir. Mu‘tezile’ye göre, büyük günah işleyen kişi ne mü’min ne de kâfir sayılır, dünyada fâsık olarak adlandırılır. Bu kişi, iman sınırlarından çıkmamış ancak tam anlamıyla iman sahibi de değildir. Âhiretteki durumu ise kesin olarak cehennemdir; çünkü Mu‘tezile’ye göre Allah’ın adaleti, günah işleyeninin cezasını çekmesini gerektirir.⁵¹

Mu‘tezile, büyük günah işleyen kimsenin durumunu değerlendirirken tövbe kavramını önemli bir nokta olarak ele almıştır. Bu yaklaşıma göre, büyük günah işleyen bir kişi eğer tövbe ederse yeniden iman dairesine dâhil olur ve kurtuluşa erer. Ancak tövbe etmeden ölmesi durumunda, âhirette kâfir muamelesi görür. Bununla birlikte, Mu‘tezile’ye göre, bu kişinin azabı müşrik bir kimsenin azabı kadar şiddetli olmayacaktır.⁵² Çünkü bu kişi, dünya hayatında işlemiş olduğu iyilikler ve sevaplar nedeniyle daha hafif bir azap görecektir. Mu‘tezile, bu görüşüne dayanak olarak Nisâ Sûresi 93. âyetini delil olarak kullanır. Âyetin, “*Kim bir mü’mini kasıtlı olarak*

⁴⁹ Kemal Işık, “Mu‘tezile’nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri” (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basımevi, 1967), 50.

⁵⁰ İlyas Çelebi, “Mu‘tezile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/391-401.

⁵¹ Ebü’l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihâl*, thk. Emir Ali Mihen-Ali Hüseyin Fagûr (Beyrut: Dârü’l-Ma‘rife, 1993), 56-59.

⁵² Çelebi, “Mu‘tezile”, 1/391-401.

öldürürse, onun cezası cehennemdir; orada ebedî kalacaktır” ifadesinden yola çıkarak, büyük günah işleyen kimsenin cezasının ebedî cehennem olduğunu savunur.⁵³ Bu yorumdan, Mu‘tezile’nin âyeti, Allah’ın adalet anlayışı çerçevesinde değerlendirilip, kişinin işlediği günahların mutlaka karşılığını göreceği şeklinde yorumladığı anlaşılabılır.

Çelik’in aktardığına göre, Mu‘tezile’nin dünyada büyük günah işleyen kişiyi kâfir olarak nitelendirmemesi, onu bu konuda Mürcie’ye benzetilmesine neden olmuştur. Ancak, âhirette büyük günah sahibinin ebedî cehennemde kalacağını savunmaları, onların bu meseledeki görüşlerini daha katı bir çizgiye taşımış ve bu nedenle bazı yönlerden Hâricîler’e benzetilmelerine yol açmıştır.⁵⁴ Mu‘tezile mezhebine göre iman, üç temel unsurdan oluşur: kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amel. Mu‘tezile’ye göre, bir kişinin mü’min olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle kalbiyle iman etmesi, bu imanı diliyle ifade etmesi ve Allah’ın emirlerini yerine getirmek suretiyle amelleriyle de bunu desteklemesi gerekir. Bu üç unsur bir bütün olarak ele alınır; bunlardan birinin eksikliği imanın kâmil ve tam olmasına engel teşkil eder.⁵⁵ Mu‘tezile, bu yaklaşımıyla ameli imanın ayrılmaz bir parçası olarak görmüş ve yalnızca tasdik ve ikrarı yeterli kabul eden diğer mezheplerden farklı bir çizgi benimsemiştir.

1.2.3. Mürcie

Mürcie mezhebi, İslâm’ın erken dönemlerinde, özellikle dördüncü halife Hz. Ali ile Muaviye arasında gerçekleşen Sıffin Savaşı (657) ve ardından gelen Hakem (Tahkim) Olayı’nın meydana getirdiği siyasi ve itikadî karışıklıkların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu mezhebin doğuşu, İslâm toplumundaki iman ve amel ilişkisine dair tartışmalara dayanmaktadır.⁵⁶

Bağdâdî, Mürcie mezhebine göre imanın, bir kişinin Allah’ı bilmesi (marifetullah) ile gerçekleştiğini ifade etmiştir. Bu nedenle, bir mü’minin işlediği günahlar, imanına zarar vermez ve büyük günah işleyen kimse de tam ve kâmil bir

⁵³ Çelebi, “Mu‘tezile”, 1/391-401.

⁵⁴ Ahmet Çelik, *Mu‘tezile Açısından İman Ekseninde Günah ve Tövbe* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 46-68.

⁵⁵ Çelik, *Mu‘tezile Açısından İman Ekseninde Günah ve Tövbe*, 45-54.

⁵⁶ Sönmez Kutlu, “Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 168-210.

Müslüman olarak kabul edilir. Mürcie'nin temel yaklaşımında, iman ve amel birbirinden ayrıdır; amel imanın bir parçası (cüz'ü) olarak görülmez. Bu nedenle, amelin eksikliği ya da günah işlemek, bir kişinin imanını geçersiz kılmaz. Hatta bazı Mürcie mensuplarına göre, iman için dil ile ikrar ve kalp ile tasdik bile şart değildir; Allah'ı bilmek yeterli görülmüştür.⁵⁷ Mürcie mezhebi, büyük günah işleyen bir kimsenin âhiretteki durumunu Allah'ın iradesine ve takdirine bırakmayı esas alır. Mezhebin temel prensiplerinden biri olan “ırca” (erteleme), büyük günah işleyen bir kimsenin imanını yitirmeyeceğini ve bu kimsenin akıbetinin kesin bir şekilde belirlenemeyeceğini ifade eder. Bu bağlamda, büyük günah işleyen kişilerin durumu hakkında hüküm verilmesinin insanlar için mümkün olmadığı, bunun yalnızca Allah tarafından değerlendirileceği görüşünü benimsemiştir.⁵⁸

Bu görüş, Hâricîler ve Mu'tezile'nin büyük günah işleyenlere yönelik katı tutumlarına karşı daha kapsayıcı bir bakışı temsil eder. Hâricîler, büyük günah işleyenleri kâfir sayarken, Mu'tezile bu kimseleri iman ile küfür arasında bir konumda görür. Buna karşın, Mürcie, Allah'ı bilmenin kişiyi mü'min olarak vasıflandırmaya yeterli olduğu görüşündedir.

1.2.4. Ehl-i Sünnet

Ehl-i sünnet mezhebinin ortaya çıkışı, İslâm tarihinin erken dönemlerinde, özellikle dinî ve siyasi ihtilafların çözüm arayışlarıyla şekillenmiş bir süreçtir. Bu mezhep, Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı kalmayı ve sahâbe ile onların yolunu takip etmeyi temel alan bir anlayışı ifade etmektedir. İslâm ümmetinin ana gövdesini temsil eden mutedil bir çizgi olarak Ehl-i sünnet, dinî meselelerde hem vahyin otoritesine hem de sahâbe pratiğine dayalı bir yaklaşıma sahiptir.⁵⁹ Bu süreç, özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonraki hilafet tartışmaları ve bunun doğurduğu teolojik farklılıklarla başlamıştır. Cemel ve Sıffin savaşları, Hâricîlik, Şia gibi hareketler, İslâm toplumunda siyasi ve itikadî ayrışmaları doğurmuş, Ehl-i sünnet ise bu dönemde bir uzlaşma zemini arayışı olarak ortaya çıkmıştır. Mezhep, sahâbe ve onların izinden gidenlerin yolu (es-Sünnet ve'l-Cemaat) olarak şekillenmiş ve İslâm'ın

⁵⁷ Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 183.

⁵⁸ Sönmez Kutlu, “Mürcie”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/41-45.

⁵⁹ Hasan Onat vd. , *İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınlar, 2018), 341-344.

mutedil yorumu olarak tanımlanmıştır.⁶⁰

Ehl-i sünnet'in iman konusu ve bununla bağlantılı olarak büyük günah meselesi hakkındaki düşüncelerine gelince, Cüveynî, itikadî mezhepler arasındaki en temel ihtilaflardan birinin, “iman” ve “amel” arasındaki ilişki olduğunu söylemiştir. Yukarıda zikredildiği gibi, Mûtezile ve Haricîler gibi mezhepler, ameli imanın bir parçası olarak kabul ederler. Bu iki görüşe göre imanın oluşabilmesi kalp ile tasdik ve amellerle mümkündür. Bu yüzden büyük günah işleyen bir kişinin imanı zedelenmiş sayılır ve dinden çıkmış olur. Buna karşılık, Ehl-i sünnet kelamcıları, imanın esasının kalp ile tasdik olduğunu savunurlar. Onlara göre, amel iman için bir zorunluluk değildir ve büyük günah işleyen bir kişi, imanını kaybetmez; bu kişi mü'minler topluluğu içinde yer alır ve dinî hükümlere tabi tutulur.⁶¹

İmanın yeri kalptir. Ameller ise organlar ile işlenen eylemlerdir. El-i sünnete göre bir mü'min kimse, günah işlerken imanından bir şey kaybetmez, küfre girmez. Çünkü bir kalpte iman ve küfür eş zamanlı olarak barınamaz. Kısacası Ehl-i sünnet'e göre bir kimse günah işlerken de mü'min olabilir, ondan mü'minlik vasfı kaybolmaz.⁶² Bu durumda büyük günah işleyen bir kişi mü'min olarak kabul edilmesiyle birlikte bu kişinin imanı, kemal derecesine ulaşmış bir iman değildir. Diğer bir ifadeyle, büyük günah işlemek, mü'minlik vasfını tamamen ortadan kaldırmasa da kişinin imanında kemal noktasında bir eksiklik meydana getirir. Bununla birlikte, Ehl-i sünnet âlimleri, büyük günah işleyen bir mü'minin imanını muhafaza edebilmesi için işlediği günahı helal saymaması ve günahın ağırlığını hafife almaması gerektiğini vurgularlar. Eğer bir kişi işlediği günahı helal kabul eder veya bu günahı küçümserse, artık mü'minlik vasfını kaybetmiş kabul edilir.⁶³ Bu yaklaşım, Ehl-i sünnet'in iman ve amel arasındaki ilişkiye dair mutedil anlayışını yansıtır. Büyük günahın mü'min üzerindeki etkisini ele alırken hem günahın ciddiyetine hem de iman kavramının esaslarına uygun bir denge sağlanır. Ehl-i sünnet'e göre büyük günah işleyen kimse fâsık kabul edilir. Ancak bu fâsıklık Mu'tezile'nin benimsediği gibi bir fâsıklık değildir. Bu fâsıklık yukarıda da

⁶⁰ Hasan Kurt, “İtikadî Mezheplerin Oluşum Serüveni”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2013), 25-32.

⁶¹ Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-İrşâd ilâ kavâfi'l-edilleti fî usûli'l-istikâd*, thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ ve A. Abdülmün'im (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1950), 333.

⁶² Ebû'l Hasan el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Mehmeht Dalkılıç-Ömer Aydın (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 238-241.

⁶³ Ebû'l Hasan el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Mehmeht Dalkılıç-Ömer Aydın (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 238-241.

bahsettiğimiz imanın kemale erişmesi noktasında bir fâsıklıktır.⁶⁴ Mu‘tezile’nin iddia ettiği gibi üçüncü bir inanç derecesi değildir.

Ehl-i sünnet’e göre bir kişi ya mü’mindir ya da kâfirdir. Başka bir inanç seviyesi söz konusu değildir. Büyük günah işleyen kimsenin dünya ve âhiretteki durumuna gelince Ehl-i sünnet’e göre hem dünyada hem de âhirette mü’min muamelesi görür. Böyle bir kimse tövbe etmeden ölürse, şefaate nail olmamışsa ve Allah da onu affetmemişse günahının karşılığı kadar cehennemde azabını çeker ve sonra cennete girer.⁶⁵ Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Allah’tan başka ilâh yoktur, Muhammed O’nun elçisidir diyen ve bu ikrar üzere ölen hiçbir kimse yoktur ki Cennet’e girmiş olmasın”. Ebû Zerr, Resulüllah’ın bu beyanını duyunca: “Zina yapmış, hırsızlık etmiş olsa da mı?” diye sormuş. Resulüllah da: “Evet, zina yapmış, hırsızlık etmiş olsa bile” şeklinde cevap vermiştir. Ebu Zerr, kendi anlayışına uymayan böyle bir cevapla karşılaşınca soruyu üç defa tekrarlamış, her defasında da aynı cevabı almıştır. Sonuncusunda ise Hz. Peygamber: “Ebû Zerr bu durumdan hoşlanmamış olsa bile cennete girer”⁶⁶ buyurmuştur.⁶⁷ Ehl-i sünnet inancına göre, bir mü’min, kalbinde iman taşıdığı sürece, işlediği günahların cezasını çektikten sonra nihayetinde cennete girecektir. Bu görüş, Allah’ın adaletine ve vaadine dayanmaktadır. İslâm’ın temel öğretilerine göre, cennet ve cehennem, ebedî kalış yerleridir. Ehl-i sünnet âlimleri, cennetin ebedî olarak yalnızca mü’minlere, cehennemin ise yalnızca kâfirlere ait olduğunu savunurlar. Bu anlayış, Kur’ân âyetleri, Hz. Peygamber’in hadisleri ve ümmetin icmâsı tarafından desteklenmektedir.

Sonuç olarak, İslâm’da büyük günah işleyen mü’minlerin âhiretteki durumu, farklı mezhepler arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Hâricîler, büyük günah işleyen mü’minleri kâfir sayarak ebedî cehennem azabına çarptırılacaklarını savunurken, Mu‘tezile, bu kişileri iman ile küfür arasında bir konuma yerleştirmiş, ancak âhirette cehennemde ebedî kalacaklarını belirtmiştir. Mürcie ise büyük günah işleyenlerin dünyada tövbe etme durumuna bakmaksızın mü’min olduklarını ve akıbetlerinin yalnızca Allah’a bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Ehl-i sünnet ise

⁶⁴ Recep Önal, “İman ve Mahiyeti Konusunda Mu‘tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Mart 2016), 130-135.

⁶⁵ Önal, “İman ve Mahiyeti Konusunda Mu‘tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği”, 130-135.

⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Beirut: Dârü’l-İbn Kesîr, 1407/ 1987), Tevhid, 33.

⁶⁷ Önal, “İman ve Mahiyeti Konusunda Mu‘tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği”, 130-135.

büyük günah işleyen mü'minlerin iman dairesinde kalmaya devam edeceğini, ancak işledikleri günahların cezasını çekmek üzere cehenneme girebileceklerini savunmuştur. Buna rağmen, bu kişiler tövbe eder veya Allah'ın affına mazhar olurlarsa cehennem azabından kurtulurlar. Ehl-i sünnet inancına göre, mü'minler nihayetinde cennete girecek, cehennem ise yalnızca kâfirlerin ebedî kalış yurdu olacaktır. Bu yaklaşım, Allah'ın adaleti ile rahmetini dengeleyen mutedil bir görüşü temsil etmektedir.

1.3. Mü'minin Cehenneme Gideceğine Delâlet Eden Hadislerin Hz.

Peygamber'in Üslubu Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Bu kısımda, öncelikle Hz. Peygamber'in doğduğu bölge olan Arap Yarımadası'nda dilin ve edebiyatın önemi ele alınmış, ardından bu coğrafyada doğup yetişen Hz. Peygamber'in üslubu, anlatım çeşitliliği ve ifadelerinde sergilediği yöntemler üzerinde kısaca durulmuştur. Son olarak, Hz. Peygamber'in üslubunda yer alan terhîb konusuna, ele alınan hadislerle birkaç örnek üzerinden değinilmiştir. Özellikle terhîb üslubu, Hz. Peygamber'in dinî ve ahlâkî mesajlarını aktarırken kullandığı, etkileyici ve öğretici bir yöntemi ifade etmekte olup, bu tür ifadeler farklı hadislerin yorumlanması açısından da büyük öneme sahiptir. Bu başlık altında ele alınan konular, genelden özele doğru bir sıra izlemektedir. Öncelikle Arap Yarımadası'nda dilin önemi açıklanmış, ardından Hz. Peygamber'in üslubunun temel özellikleri ve anlatım tarzı incelenmiş, son olarak da terhîb konusuna değinilmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesindeki amaç, hem genel bağlamdan özele bir geçiş sağlamak hem de bir sonraki bölümle doğrudan bir bağ kurarak, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Bu düzenleme, Hz. Peygamber'in üslubunun derinlikli bir şekilde anlaşılmasına ve hadislerdeki ifadelerinin doğru yorumlanmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1.3.1. Arap Yarımadasında Dil ve Edebiyat

Dil, milletlerin ortak kimliğini ve birliğini tesis eden temel unsurlardan biri olup, tarih boyunca insanlık için en önemli ve etkili iletişim aracı olmuştur. İnsanlar, duygu ve düşüncelerini ifade etmek, muhataplarına kendilerini anlatabilmek ve anlaşılabilir bir bağ kurmak için dili kullanmışlardır. Medeniyetler, büyük ölçüde dil üzerine inşa edilmiş ve sahip oldukları bilgi, kültür ve değerleri dil aracılığıyla sonraki

nesillere aktararak varlıklarını sürdürebilmiştir.⁶⁸ Özellikle yazının sınırlı bir şekilde kullanıldığı toplumlarda sözlü ifade, en etkili iletişim aracı olarak ön plana çıkmıştır.

Hız. Peygamber'in doğduğu coğrafya olan Arap Yarımadası, peygamberlikten önceki dönemde dil ve edebiyat bakımından oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştı. Yazı kültürünün neredeyse yok denecek kadar sınırlı olduğu bu toplumda, sözlü anlatım ve edebiyat büyük bir gelişim göstermişti. Güzel konuşma, bu dönemin insanları için son derece değerli ve övülmeye layık bir meziyet olarak kabul edilirdi. Câhiliyye dönemi olarak adlandırılan bu süreçte, insanlar konuşmalarında az, öz ve etkili ifadeler kullanmaya özen göstermekteydi. Ayrıca, bir sözün doğru ve güzel olmasının yanı sıra, hangi zamanda, hangi mekânda ve hangi bağlamda söylendiği de büyük bir titizlikle gözetilirdi.⁶⁹ Bu dönemde, konuşmanın güzelliği konusunda hem anlam hem de kelimelerin ahengi arasında bir denge kurulmasına büyük önem verilmekteydi. Kullanılan cümle ya da cümle grupları ne kadar derin bir anlam taşısa da bu anlamı oluşturan kelimelerin son derece fasih ve düzgün olması gerektiğine inanılırdı. Kelimelerin ifade edilmesinde yaşanan en ufak bir kusur, anlamın doğruluğunu gölgeler ve sözün etkisini zayıflatırdı.⁷⁰

Hız. Peygamber'in mensubu olduğu Kureyş kabilesi, Mekke'de en fasih lehçeyi konuşan topluluk olarak biliniyordu. Mekke'nin dinî, ticarî ve kültürel bir merkez oluşunun sağladığı avantajla Kureyş lehçesi, Arap yarımadasının dört bir yanında otorite kabul edilmiş ve bu lehçe, dilsel üstünlük açısından geniş bir etki alanı oluşturmuştu. Hazer'in aktardığına göre, Hız. Ebu Bekir'in "Kureyş'in yurdu Arapların ortasında yer alır; çevresindekiler komşuların en iyisi, dilleri de Arapça'nın en iyisidir." dediği rivâyet edilir. Bu durum, Hız. Osman döneminde Kur'ân -ı Kerim'in cemedilmesi sırasında, farklı lehçeler arasında ihtilafa düşülen kelimelerde Kureyş lehçesinin esas alınmasıyla da teyit edilmiştir.⁷¹ Hız. Peygamber'in böyle bir ortamda yetişmesi, onun fesahat ve belagat yetkinliği üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur.

---

⁶⁸ Salih Akdemir, *Kur'an'a Dilbilimsel Yaklaşımlar* (İstanbul: Kuramer. 1.Basım, 2017), 15-23; Ayrıca bkz. Murat Sula, "Ârifî Ahmed Paşa ve Bilinmeyen Eseri (el-Me'ârifü'l-Feyziyye)", *Şarkiyat* 11/3 (Aralık 2019), 1488.

⁶⁹ Muhittin Uysal, "Hız. Peygamber'in Dil Yönü ve Edebiyat Literatüründe Geçen Hadislerde Belâğat", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (Eylül 2006), 54-55.

⁷⁰ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn: el-kitâbe ve ş-şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Bacavi v.d (Darü'l-Fikr), 49-50.

⁷¹ Dursun Hazer, "Câhiliye Edebiyatı- Kur'ân İlişkisi", *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, ed. Mustafa Çağrırcı (İstanbul: Kuramer, 2019), 159-161; Ayrıca bkz. Taceddin Uzun, "Hız. Peygamber'in Belâğat ve Fesahatı", *Makâlât* 2 (1999), 133.

Câhiliye döneminde Araplar, özellikle şiir ve hitabet sanatlarında son derece ileri bir konumdaydılar. Şiir, o dönemde yalnızca estetik bir ifade şekli değil, aynı zamanda kabilelerin şeref ve prestijlerini temsil eden bir araç olarak da büyük bir öneme sahipti. Şairler, kabilelerin sözcüsü olarak savaşları kızıştıtır, karşı tarafı eleştirir ve istenmesi durumunda barışa teşvik ederlerdi. Şairlerin kaleme aldığı şiirlerde özellikle, savaşlar, çöl hayatı, aşk, doğa tasvirleri gibi temalar işlenirdi. Öne çıkan bir örnek olarak el-Muallakât şiirleri, Kâbe'nin duvarlarına asılan seçkin şiirler olarak dönemin edebiyatının zirvesini temsil etmişlerdi. Çöl hayatının sıkıntılarını, aşka dair duyguları ve doğanın sert güzelliklerini etkileyici bir şekilde işleyen bu şiirler, Arap edebiyatının özgün ve zengin bir mirası olarak günümüze kadar ulaşmıştır.⁷² Bununla birlikte panayırarda düzenlenen şiir yarışmaları ve kabileler arası çekişmeler, şiir sanatını daha da geliştirmiştir. Bu zengin edebî miras, İslâm sonrası Arap dilinin evrensel bir kültür dili haline gelmesine önemli bir temel oluşturmuştur.⁷³

Bulunduğu konum itibariyle merkezî bir öneme sahip olan Mekke, o dönemde dinî ve ticarî merkez olması nedeniyle farklı kabileleri bir araya getiren önemli bir buluşma noktasıydı. Hac dönemlerinde ve panayırarda düzenlenen etkinlikler, farklı bölgelerden gelen kabileler arasında dilsel bir etkileşim sağlamış ve bu etkileşim, Kureyş lehçesinin ortak bir dil olarak gelişmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Mekke tüccarlarının farklı bölgelere gerçekleştirdikleri ticarî yolculuklar, Kureyş lehçesinin yarımadanın çeşitli yerlerinde tanınmasına ve yayılmasına katkı sağlamıştır.⁷⁴ Tüm bunlarla birlikte bu dönemde hitabetin de toplumda önemli bir yeri olmuş; toplulukları etkileyen hatipler, kabileler arası ilişkileri düzenlemede ve toplumsal sorunların çözümünde sözlü becerileriyle insanlar arasında ön plana çıkmışlardır. Yaşanan bu değişiklikler, daha çok yerleşik hayata geçişle birlikte gelişmeye başlamış ve özellikle İslâm'a yakın dönemlerde etkisini artırmıştır.⁷⁵

Câhiliye döneminde Arap edebiyatı, şiir ve hitabetin güçlü etkisiyle toplumsal hayatın bir parçası haline gelmiş ve dilin estetik gücünü ortaya koyan bir zemin

---

⁷² Muhammet Vehbi Dereli, "Arap Dili ve Edebiyatının İslâm Medeniyetine Etkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (Haziran 2020), 67-68.

⁷³ Ahmet Arslan, "Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arap Dili Üzerindeki Etkileri" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019), 30-32.

⁷⁴ Seyfettin Haruni, "Linguistik Işığında Arap Dilinin Özellikleri", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Hakemli Dergisi* 2/1 (Haziran 2018), 22-25.

⁷⁵ İbrahim Şanlı, *Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Nesir* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 15-18.

hazırlamıştır. Bu dönem, aynı zamanda Arap dilinin zenginleşmesi ve ortak bir iletişim aracı olarak kullanılması için temel oluşturmuştur. Kur'ân-ı Kerim de bu zengin dilsel miras üzerine nâzil olmuş, Arap edebiyatını ve dilini evrensel bir düzeye taşımıştır. İslâmiyet öncesi Arap edebiyatının bu dinamik yapısı, sonraki dönemlerde dilin evrensel bir boyut kazanmasında belirleyici olmuştur.

1.3.2. Hz. Peygamberin Üslubu

Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy yoluyla aldığı Kur'ân-ı Kerîm, edebiyat dünyasında da eşsiz bir şaheser olarak kabul edilir. Hem anlam hem de belâgat açısından mükemmel olan Kur'ân, Hz. Peygamber'in risâlet görevi boyunca onu derinden etkilemiş ve bu durum onun üslubuna da yansımıştır.⁷⁶ Bu etki, onun tebliğ, beyan, tezkiye gibi vazifelerini yerine getirirken açıkça görülmüştür. Fasih Arapçanın konuşulduğu bir toplumda yetişmiş olan Hz. Peygamber, fitrî bir fesahat ve belâgat yeteneğine sahipti. Bununla birlikte, doğup büyüdüğü çevrenin etkisiyle de üstün bir dil kabiliyeti kazanmıştı. Kur'ân'ın, anlam ve üslûp yönünden zirvede bir eser olması, Hz. Peygamber'in bu üslûbu, benzer bir şekilde kendi hitabetinde kullanmasını doğal bir netice olarak ortaya çıkarmıştı.⁷⁷ Öyle ki Kur'ân'ın dilinden ve üslubundan etkilenmemiş olması, onun ilk muhatabı olan Hz. Peygamber için düşünülemez bir gerçekliktir. Allah Teâlâ, peygamberlerini insanlara vahiyleri açıklamak ve onları doğru yola davet etmekle görevlendirmiştir. Bu nedenle, peygamberlerin hitabet gücü, ilâhi mesajları etkili bir şekilde iletebilmek açısından büyük önem taşır. Özellikle belâgat ve fesahatin yüksek seviyede olduğu bir topluma gönderilen Hz. Peygamber için bu özellik vazgeçilmezdir.

İslâm, Allah'ın hak dini olarak Kur'ân-ı Kerîm aracılığıyla insanlığa ulaştırılmıştır. Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber, bu ilâhi mesajı en iyi anlayan ve en derin şekilde özümseyen kişidir. Peygamberlik görevinin bir gereği olarak, Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara eksiksiz bir şekilde aktarmış ve onları tevhide davet ederken ikna gücünü en etkili şekilde kullanmıştır.⁷⁸ Kur'ân'ın indirildiği Arap toplumunun dil ve edebiyat açısından ileri seviyede olması, onun üstün

⁷⁶ Taceddin Uzun, "Hz. Peygamber'in Belâgat ve Fesahatı", *Makâlât* 2 (1999), 131.

⁷⁷ Uysal, "Hz. Peygamber'in Dil Yönü", 56-57.

⁷⁸ Süleyman Doğanay, "Üslûp ve Edebî Terkîbinden Hareketle Hadis Tenkîdi", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/1 (Haziran 2009), 12-15.

bir hitabet gücüne sahip olmasını gerekli kılmıştır. Allah Teâlâ, bu görevi başarıyla yerine getirebilmesi için Hz. Peygamber'e etkili bir ifade yeteneği bahşetmiştir.⁷⁹ Aynı zamanda, doğup büyüdüğü çevrenin dil ve edebî birikiminden doğal olarak faydalanmış, bu birikimi ilâhi mesajı muhataplarına en etkileyici şekilde sunmak için kullanmıştır. Böylece Hz. Peygamber, Kur'ân'ın eşsiz üslubu ile insanları derinden etkileyerek İslâm'a davet etmiş ve onları ikna etmiştir. Hz. Peygamber, yaşadığı toplumun dil ve üslubundan doğal olarak etkilenmiş, ancak risâlet görevini üstlendikten sonra Allah Teâlâ tarafından bu konuda özel bir yetenekle donatılmıştır. Bunun en dikkat çekici örneklerinden biri, Münâvî'nin eserinde zikrettiği, Hz. Peygamber ve Hz. Ali ile arasında geçen bir olayda görülür.

Bir gün Hz. Ali, Hz. Peygamber'in Nehdoğullarından gelen bir heyete, onların mahallî dil ve lehçesiyle hitap ettiğini fark eder. Bunun üzerine şaşkınlığını dile getirerek, "Ey Allah'ın Elçisi! Biz aynı babanın çocuklarıyız, ancak siz Arap kabilelerinden gelen heyetlerle bizim anlayamadığımız bir tarzda konuşuyorsunuz!" diye sorar. Hz. Peygamber, bu soruya şu şekilde yanıt verir: "*Beni Rabbim sözü yerinde ve güzel kullanan bir kişi olarak eğitti ve eğitimimi mükemmel kıldı.*"⁸⁰ Bu olay, Hz. Peygamber'in, Allah tarafından insanlara mesajını en etkili şekilde iletebilmesi için özel bir dil ve hitabet yeteneğiyle desteklendiğini göstermektedir. Hem fıtrî kabiliyeti hem de vahyin etkisiyle, farklı kabilelere ve gruplara onların anlayabileceği bir üslupla hitap edebilmesi, onun risâlet görevini başarıyla yerine getirmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu durum, Hz. Peygamber'in ilâhi rehberlikle desteklenmiş olan dil kullanımı ve hitabet gücünün bir göstergesidir.

Hz. Peygamber, konuşmalarında açık ve anlaşılır bir üslup benimsemiş, kullandığı ifadeleri muhataplarının kolaylıkla anlayabileceği bir şekilde sunmuştur. Bu özelliğine dair Hz. Aîşe, Hz. Peygamber'i anlatırken şu ifadeleri kullanmıştır: "*Resûlullah sizin gibi böyle hızlı konuşmazdı. Aksine yanındakilerin ezberleyebileceği kadar tane tane ve yavaş konuşurdu*"⁸¹ Bu ifade, Hz. Peygamber'in anlatımındaki netlik ve anlaşılabilirliğe dikkat çekmekte, onun iletişimdeki etkili üslubuna vurgu

⁷⁹ Mehmet Akif Özdoğan, "Arap Dili ve Edebiyatı Kaynaklarında Hz. Peygamber'in Dil ve Edebiyattaki Yeri Bir Bakış", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (Şubat 2005), 223-242.

⁸⁰ Zeynüddîn Muhammed Abdürreûf b. Nûreddîn Alî el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i-Sağîr* (Kahire: 1938), 1/224. Zikredilen hadisin sıhhati konusunda tartışma vardır.

⁸¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Tirmizî, *Süneni't-Tirmizî*, thk. Ebû'l-Eşbâl Ahmed b. Muhammed Şâkir (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), "Menâkıb", 9.

yapmaktadır. Hz. Peygamber, konuşmalarında sözü gereğinden fazla uzatmaktan kaçınır, her zaman ölçülü ve yerinde ifadeler kullanmaya özen gösterirdi. Bu konudaki yaklaşımını şu şekilde dile getirmiştir: “Sözü yeteri kadar söylemeyi uygun gördüm. Şüphesiz, sözü gereği kadar söylemek daha hayırlıdır.”⁸² Bu ifade, Hz. Peygamber’in konuşmalarında dengeyi esas aldığını ve sözü ihtiyaç doğrultusunda, etkili bir şekilde kullanmayı tercih ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber’in hitabeti sahâbeyi etrafında toplamıştır. Onlara edebî seviyesi zirve olan Kur’ân’dan âyetler okurken, o âyetleri açıklamak ve hafızalarda kalıcı hale getirmek adına kendinden de örnekler vermiştir. Hemen tüm dil âlimleri Kur’ân’dan sonra edebî değeri en yüksek metinlerin hadisler olduğunu kabul etmiştir.⁸³ Râfi bu durumu şöyle açıklamıştır:

“Hz. Peygamber'in kelâmı, harfleri az, manası geniş, sanat kaygısından uzak, zorlanmadan söylenmiş bir sözdür. Genişçe konuşulması gereken yerde genişçe konuşmuş, kısa konuşulması gereken yerde az sözle yetinmiştir. Nâdir kullanılan garip kelimeleri terk etmiş, sokak ağzı diyebileceğimiz düzeysiz konuşmalara iltifat etmemiştir. Sadece hikmetin gerektirdiği şekilde konuşmuş ismet sıfatının ve ilâhî teyidin kuşattığı, ilâhî yardımın kolaylık sağladığı sözlerden başkasını konuşmamıştır. Onun sözü, Allah’ın sevgi kattığı, makuliyet perdesiyle örttüğü, tatlılıkla heybet sıfatını bir araya getirdiği bir sözdür. (...) Hiç kimse onun sözünden daha faydalı, daha mutedil, daha oturaklı, daha dengeli, üslûbu daha güzel, gayesi daha yüce, söyleniş yeri ve zamanı bakımından daha güzel, söyleniş daha kolay, manası daha açık ve konusu daha net bir söz duymamıştır.”⁸⁴

Hz. Peygamber, sahip olduğu dil birikimini peygamberlik vazifesinin gerektirdiği üslûp ile birleştirmiş, böylece kendine has ve özgün bir anlatım tarzı ortaya koymuştur. Onun bu üslubu, hadislerinde açık bir şekilde görülmekte ve dikkat çekmektedir.⁸⁵ Hz. Peygamber’in ifadeleri, Kur’ân dili ile yakın bir özellik taşımakla birlikte, Kur’ân’ın muhteşem belâgat seviyesinin bir alt düzeyinde; ancak insanların günlük konuşma dilinin üstünde, özgün bir yapı sergilemektedir.⁸⁶ Hadislerin dil özellikleri incelendiğinde, Hz. Peygamber’in bu kendine has ve özgün üslubu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Onun ifade tarzı, sıradan bir insanın kullandığı üslûptan belirgin bir şekilde ayrılmakta ve peygamberlik göreviyle bağdaşan bir derinlik, hikmet ve incelik taşımaktadır. Bu bağlamda, Belâgat ilmi, hadislerin doğru

⁸² Süleyman b. Eş’as Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), “Edep”, 86.

⁸³ Uysal, “Hz. Peygamber’in Dil Yönü”, 57.

⁸⁴ Mustafâ Sâdık b. Abdirrezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir er-Râfi, *İ’câzü'l-Kur’ân ve'l-belâğatü'n-nebeviyye* (Mısır: Mektebetü'l Ticariyye el-Kübra, 1965), 314-315.

⁸⁵ Doğanay, “Hadis Tenkidi”, 14.

⁸⁶ Râfi, *İ’câzü'l-Kur’ân ve'l-belâğatü'n-nebeviyye*, 377.

anlaşılması ve yorumlanmasında büyük bir öneme sahiptir. Bu alanda yeterli bir birikime sahip olmayan bir kişinin hadisleri tam anlamıyla kavrayabilmesi ve sağlıklı bir şekilde yorumlayabilmesi neredeyse imkânsızdır. Nasıl ki mantık ilmi, aklın hataya düşmesini önleyip doğru düşünmeyi sağlıyorsa, belâgat ilmi de kişiyi, hadislerden hatalı çıkarımlar yapmaktan koruyup, doğru sonuçlara ulaşmasını temin eder.⁸⁷

Hayatını tebliğ ve irşatla geçiren Hz. Peygamber'in hadislerindeki asıl muradını anlayabilmek için onun ustaca kullandığı dilin inceliklerini kavramak gerekir. Nitekim Arap dili ve belâgatı, hadislerin doğru bir şekilde anlaşılmasında vazgeçilmez bir anahtar rolü oynamaktadır. Bu ilimler, hadislerin içerdiği derin anlamı, bağlamı ve üslubu tam anlamıyla idrak etmenin temel araçlarıdır. Ancak, Hz. Peygamber'in hadislerini doğru bir şekilde anlamak için yalnızca dile hâkim olmak da yeterli değildir. Dil, hadislerin yorumlanmasında temel bir araç olmakla birlikte, bu süreçte dikkate alınması gereken pek çok başka faktör bulunmaktadır. Bu husus, hadis metinlerini değerlendirirken özellikle göz önünde bulundurulmalıdır. Bir hadisi doğru okumaya tabi tutmak için, söz konusu hadisle ilgili bağlamsal unsurları da dikkate almak gereklidir. Hadisin nüzul bağlamı, söylendiği çevre, ifade edildiği durum ve yer, o dönemin sosyal, kültürel ve dinî şartları gibi etkenler, hadisin anlamını doğru bir şekilde kavramada kritik bir öneme sahiptir. Bu faktörler, hadislerin yalnızca yüzeysel anlamını değil, aynı zamanda Hz. Peygamber'in muradını ve mesajının derinliğini anlamaya da yardımcı olur. Dolayısıyla, hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanması, dil ve belâgat bilgisinin yanı sıra, hadislerin tarihî, sosyal ve bağlamsal boyutlarını da kapsayan çok yönlü bir yaklaşımı gerektirir.

1.3.3. Hz. Peygamber'in İletişim Tarzı ve Öğretim Metotları

Hz. Muhammed (s.a.v), Allah'ın mesajını insanlığa iletmekle görevlendirilmiş olmasının yanı sıra, tebliğ ve irşad görevini üstlenen bir eğitimci olarak da insanlara rehberlik etmiştir. Onun hayatına bakıldığında, her konuda olduğu gibi eğitim ve öğretim alanında da eşsiz bir örneklik teşkil ettiği görülmektedir. Din eğitiminde uyguladığı yöntemler, bu alanda büyük bir değer taşımaktadır.⁸⁸ Hz. Peygamber,

⁸⁷ Yavuz Köktaş, "Hadislerin Anlaşılmasında Belâgat İlminin Önemi", *Dini Araştırmalar* 4/12 (Haziran 2002), 128-132.

⁸⁸ Yusuf Şen, "Hz. Peygamber'in Merhamet Eğitim Metodu", *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 6(1) (2011), 22-23.

kendisine emanet edilen sorumluluğu, etkili ve çeşitli yöntemlerle insanlara aktarmış; eğitimin asıl amacı olan iyi bireyler yetiştirmenin ve toplumu doğru bir şekilde inşa etmenin en güzel örneklerini ortaya koymuştur.

Hız. Peygamber, İslâm'ın tebliğ ve irşadıyla görevlendirilmişken toplumun her kesimine ulaşmayı hedefleyen etkili ve kapsayıcı bir üslûp benimsemiştir. Tebliğ görevinin tabiatı gereği, mesajlarını insanlara ulaştırırken onların zihinsel kapasitelerini, eğitim seviyelerini ve kültürel farklılıklarını göz önünde bulundurmuş; konuyu muhataplarının anlayabileceği şekilde açıklamaya özen göstermiştir. Onun iletişim tarzında, muhatap odaklı yaklaşım, zamanı ve mekânı doğru seçme, çeşitli anlatım tekniklerini yerinde kullanma gibi unsurlar dikkat çekicidir. Bununla birlikte Hız. Peygamber hem bireysel hem de toplumsal düzeyde İslâm'ın evrensel mesajını aktarırken eğitici, yol gösterici ve birleştirici bir yöntem benimsemiştir.⁸⁹ Hız. Peygamber'in eğitim ve irşat yöntemleri, farklı ihtiyaç ve durumlara göre şekillenmiştir. Konuşmalarını muhataplarının düzeyine göre belirleyen Efendimiz, gerektiğinde uzun açıklamalar yapmış, bazen de sözü kısa ve öz tutarak mesajını etkili bir şekilde iletmiştir. Çeşitli seviyelerden insanların bir arada bulunduğu ortamlarda konuşurken, herkesin anlayabileceği bir dil ve üslûp kullanmış; anlattığı konunun iyice anlaşılması için gerektiğinde aynı ifadeyi üç kez tekrar etmiştir.⁹⁰

Hız. Peygamber sahâbeye bir konuyu açıklarken, muhatapların zihninde hiçbir soru işareti bırakmamak için hayatın içinden örnekler vermiş, benzetmeler yapmış ve konuyu net bir şekilde ortaya koymuştur. Hız. Peygamber, bu süreçte sadece öğretici bir rol üstlenmekle kalmamış, aynı zamanda muhataplarının zihnini canlı tutmayı ve dikkatlerini toplu halde meseleye yönlendirmeyi başarmıştır. Hız. Peygamber'in bu metodunda, öğrenme sürecini kolaylaştıran ve muhatapın anlayışını derinleştiren unsurlar ön plandadır. Bu bağlamda, zaman zaman sorular sorarak muhataplarını düşünmeye sevk etmiş ve verdiği cevaplarla konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.⁹¹ Onun tebliğ ve irşat yöntemleri, sadece bir rehberlik modeli değil, aynı zamanda eğitimde kullanılabilecek evrensel bir yaklaşım sunmaktadır. Onun bu titizliği, dini tebliğ sürecinde muhataplarının hem zihinsel hem de duygusal olarak ikna

⁸⁹ Abdulfettah Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed ve Öğretim Metodları*, çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Ayrıntı Basımevi, 2020), 57.

⁹⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, *Şemail-i Şerif Şerhi*, çev. M. Yaşar Kandemir (Tahlil Yayınları, 2019), 1/240.

⁹¹ Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed*, 57-80.

edilmesini sağlamıştır. Özellikle sahâbeye bir meseleyi açıklarken, hayatın içinden örnekler vererek veya etkileyici benzetmeler yaparak konunun zihinlerde daha iyi yer etmesini hedeflemiştir. Bu yaklaşımı, soyut meselelerin dahi kolaylıkla anlaşılmasına imkân tanımıştır.

İslâm'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber'in muhataplarının büyük bir kısmını gençler oluşturmaktaydı. Resûlullah (s.a.v.), bu gençlerin kalplerinde sağlam bir İslâm temeli oluşturmak için titizlikle çalışmış ve deyim yerindeyse, bu insanın hazırlık aşamasını büyük bir dikkatle gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber'in genç zihinleri büyük bir incelikle işlediği bu yöntem, kısa bir süre içinde tarihte eşi görülmemiş bir medeniyetin doğmasına zemin hazırlamıştır. Onun kullandığı bu metodun etkileyciliği ve başarısı, doğrudan Allah Teâlâ tarafından kendisine öğretilen bir irşad yöntemini uyguladığını açıkça ortaya koymaktadır.⁹² Tüm bunlarla birlikte Hz. Peygamber, tebliğ ve irşad sürecinde dilin tüm inceliklerine vakıf olmuş, bu yetkinlik onun hadislerine de yansımıştır. Hadisler pek çok anlatım şeklini içinde barındırmakla birlikte, Hz. Peygamber'in kullandığı iki çeşit anlatım türü özellikle dikkat çekmektedir. Bunlar *dolaysız* ve *dolaylı anlatım* tarzlarıdır.

Dolaysız anlatım: Hz. Peygamber, mesajlarını ve ifade etmek istediği konuları genellikle doğrudan ve açık bir üslûpla aktarmıştır. Allah'ın kendisine vahyettiği emir ve yasaklar bu anlatım tarzının kullanıldığı en belirgin örneklerdendir. Aynı zamanda Hz. peygamber, geçmiş ve geleceğe dair haber ve yazışmalarda bu dolaysız ifade yöntemini benimsemiştir.⁹³ Hz. Peygamber'in kullandığı bu anlatım, muhatabın duyduğunda derin düşünmesine gerek olmayan, söylendiği anlamı açık bir şekilde ifade eden anlatım tarzıdır. Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilen “İslâm, beş esas üzerine bina edilmiştir...”⁹⁴ hadisi bu anlatım tarzının örneklerinden birisidir.

Dolaylı anlatım: Hz. Peygamber, anlatmak istediği konuları, bu anlatım tarzını kullanarak, örnekler ve benzetmeler yoluyla açıklayıp, muhataplarının zihninde daha etkili bir şekilde yer etmesini sağlamıştır. Edebî tasvir, teşbih, mecaz, istiare, kinaye, mesel ve kıssa gibi anlatım teknikleri, dolaylı anlatımın başlıca yöntemleri arasında

⁹² Fatih Gümüş, “İslâm Toplumunun İnşasında Hz. Peygamber'in (sav) Ashâbının Ahlâkının Rolü”, VI. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu'na (Ahlâk ve İnşâ), Ağrı, Türkiye, 2022.

⁹³ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 257.

⁹⁴ Buhârî, “İmân”, 2; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi 'u's-sahîh* (Riyad: Beytül-Efkâr, 1419/1998), “İmân”, 28; Tirmizî, “İmân”, 3.

yer alır. Özellikle gayba, âhirete ve insanın duygu dünyasına ilişkin konular, bu anlatım tarzıyla dile getirilmiştir. Hz. Peygamber, anlattığı meselelerin akılda kalıcı olmasını ve muhataplarının hayatında somut karşılık bulmasını sağlamak için bu üsluba başvurmuştur.⁹⁵ Bu anlatım tarzı, sahâbenin hayatında birçok meseleyi görünür kılmış, dinî meselelerin daha iyi anlaşılmasına ve günlük hayatlarında uygulamalarına vesile olmuştur. Dolaylı anlatım, aynı zamanda belâgat ilminin bir alt başlığı olup, ifadeye derinlik ve estetik bir boyut kazandırarak mesajın etkisini artırmaktadır. Hz. Peygamber'in bu yöntemi kullanmadaki başarısı hem eğitimci yönünü hem de mesajını etkili bir şekilde iletme konusundaki yetkinliğini açıkça ortaya koymaktadır. Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edilen *“Kadınlara iyi muamele edin. Zira kadınlar eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri (ve hassas) tarafı üst tarafıdır. Düzeltmeye kalkışırsanız kırarsınız; tamamen terk ederseniz eğri kalır. Kadınlara hayırla muamele edin.”*⁹⁶ hadisi bu anlatım tarzının örneklerindendir.

Hadis ilminin anlam bağlamında en önemli meselelerinden birisi de bu meseledir. Hadislerin doğru anlaşılması, anlamak eyleminin doğru bir biçimde yapılması ile mümkün olmaktadır.⁹⁷ Bir metin ilk olarak okunduğunda zâhir anlam olarak zihinlere gelir. Fakat bu anlam, metni söyleyen kimsenin muradıdır demek bizleri her zaman için doğru bir sonuca ulaştırmaz. Murad edilen ya da kastedilen mana söyleyicinin zihninde olmalıdır.⁹⁸ Bu sebeple zihinlerde olanı ortaya çıkarmak ya da buna yaklaştırmaya çalışmak metni anlama çabasıdır. Bu bağlamda hadislerin anlaşılmasında önemli bir yere sahip olan dolaylı anlatım tarzı, doğru bir biçimde kavranılmadığında hadislerin yanlış yorumlanmasına veya reddedilmesine yol açabilmektedir. Bu durum, ya hadisten yanlış bir hüküm çıkarılmasına ya da hadisin bağlamından koparılarak topyekûn kabul edilmemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, bir hadisi anlamaya çalışırken yalnızca zâhirine bakarak hüküm çıkarmak ne dil bilimciler nede İslâm uleması tarafından isabetli bir yöntem olarak kabul edilmiştir.⁹⁹ Hadislerin dolaylı anlatım özelliklerini göz ardı edenler, geçmişte olduğu

---

⁹⁵ Mehmet Görmez, “Sünnet ve Hadis’in Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu ve Yeni Bir Metodoloji İçin Atılması Gereken Adımlar”, *İslâmî Araştırmalar* 10/1-2-3-4 (1997), 34.

⁹⁶ Buhârî, “Enbiyâ”, 1; Buhârî, “Nikâh”, 80; Müslim, “Radâ”, 673.

⁹⁷ Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Üslubu”, 143.

⁹⁸ Köktaş, “Hadislerin Anlaşılması”, 127.

⁹⁹ Saffet Sancaklı, “Hadislerin Doğru Yorumlanmasında Hz. Peygamber’in Dolaylı Anlatım Üslubunun Analizinin Önemi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Ekim 2017), 116.

gibi günümüzde de çeşitli hatalara düşmekte ve yanlış yorumlar yapmaktadır. Çağdaş âlimlerden Karadâvî hadislerin edebî yönüne bakılmasını lüzumlu görmekte, konuya gereken önemin verilmesi gereğini örneklerle ele almakta ve mâna karışık da olsa sahih bir hadisi reddetmenin pervasızlık olacağını, ancak bunu anlamak için çaba sarf edilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır.¹⁰⁰

Âyet veya hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması, belâgat, dilbilim, usûl-i fıkıh, tefsir gibi ilimlerin ışığında yapılacak bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu tür ilmi birikimden yoksun bir şekilde yapılan yorumlar ise kaçınılmaz olarak hatalı değerlendirmelere sebebiyet verecektir. Bu bağlamda, hadis ve âyetlerin incelenmesinde dikkatli, ilmi ve metodik bir yaklaşım benimsemek zaruridir. Daha önce ifade edildiği üzere, hadislerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için dolaylı anlatımın unsurlarını iyi kavramak gerekmektedir. Hadislerde, dolaylı anlatım türlerine dair pek çok örnek görmek mümkündür. Zikrettiğimiz üzere mecaz, teşbih, istiare, kinaye gibi dolaylı anlatım türleri bu yöntemlerin başlıcalarındandır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan, *terhîb* (korkutma ve sakındırma) olarak da ifade edilen başka bir dolaylı anlatım türü de mevcuttur. Hz. Peygamber, bu anlatım tarzını birçok hadiste etkili bir şekilde kullanmış ve muhataplarını eğitme, uyarma ve yönlendirme gayesiyle hikmetli bir üslûpla mesajını iletmiştir. Bu çalışmada terhîb üslubunun kullanıldığı hadisleri ele almadan önce, bu yöntemin açıklanmasının daha doğru olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda, terhîb üslubunun hadislerdeki örneklerine ve bu yöntemlerin işlevlerine değinilmiştir.

1.3.4. Hz. Peygamber'in Üslubunda Terhîb

Terhîb üslubu, genel anlamda sakındırma, uzak tutma ve engelleme amacıyla kullanılan bir ifade tarzıdır. Söz konusu üslûp, yalnızca bir tebliğ yöntemi değil, aynı zamanda bir eğitim metodu olarak da kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in bu üslubu kullandığına dair birçok rivâyet hadis literatüründe yer almaktadır.¹⁰¹ Hadislerde teşvik ve ikaz içeren rivâyetler, Hz. Peygamber'in mesajlarını muhataplarına etkili bir şekilde ulaştırmayı amaçladığını göstermektedir. Verilmek istenen mesajın, konunun

¹⁰⁰ Yusuf el-Kardavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1998), 116.

¹⁰¹ Muhamut Demir, *Terğîb-Terhîb Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 24.

önemine ve yasaklanan fiilin bireysel ya da toplumsal anlamda olumsuz etkilerine binaen, terhîb üslubuyla aktarıldığı görülmektedir. Bu üslubun yer aldığı hadislerde genellikle cehennem azabına dair tasvirlerle rastlanır.¹⁰² Terhîb üslubu, anlatımı güçlendirmek ve muhatabı derin bir şekilde etkilemek amacıyla kullanılan yöntemlerden biridir. Hz. Peygamber, muhataplarına etkili bir şekilde hitap etmek ve onların dikkatini çekmek için sıkça bu üsluba başvurmuştur.¹⁰³ Bu yöntem, İslâm tebliğ ve eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Nebvî hitabın temel özelliklerinden biri olan bu üslûp, bireylerin davranışlarını yönlendirmeyi, dinî ve ahlâkî bilinç kazandırmayı hedeflemiştir. Hz. Peygamber bu yöntemi, muhataplarının ihtiyaçlarını ve içinde bulundukları şartları göz önünde bulundurarak kullanmış ve bu sayede mesajlarının kalıcı bir etki oluşturmalarını sağlamıştır.

Hiz. Peygamber, bir uyarıcı olarak şirk inancına dayalı bir topluma gönderilmiştir. Bu toplumun örf ve âdetlerinin büyük bir kısmı, İslâm düşünce sistemiyle bağdaşmamaktaydı. Hiz. Peygamber, bu yanlış inanç ve uygulamaları ıslah etmek ve yerine İslâm'ın prensiplerine uygun değerler getirmek amacıyla tebliğ faaliyetinde bulunmuştur. Bu kapsamda, kan bağı ve akrabalık ilişkileri üzerine kurulu olan kabilecilik anlayışını değiştirmiştir. Kabilecilik yerine din kardeşliği kavramını yerleştirerek, insanların Allah için birbirini sevmesini teşvik etmiştir. Böylece, soy ve nesep temelinde şekillenen toplumsal dayanışma yerine, iman ve takvaya dayalı bir kardeşlik hukuku oluşturulmuştur.

Hiz. Peygamber'in bu dönüşümü gerçekleştirilmesi, sadece toplumsal yapıyı değil, bireylerin zihniyet ve ahlâk anlayışını da köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu sayede, İslâm toplumu, ırk ve soy üstünlüğünü reddeden, adalet ve kardeşlik esaslarına dayalı bir yapı kazanmıştır.¹⁰⁴ Hiz. Peygamber, İslâm'ı tebliğ ettiği şirk toplumunda, bazı uygulamaları düzeltilmiş bazılarını ise tamamen ortadan kaldırmış ve yeni bir toplumsal yapı inşa etmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, İslâm'ın adalet, merhamet ve insan onuruna dayalı ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, bireysel ve toplumsal yapıyı olumsuz etkileyen içki, kumar gibi alışkanlıklar yasaklanmıştır. Aynı şekilde, kız çocuklarının diri diri gömülmesi, kadın haklarının ihlali gibi insanlık dışı uygulamalar

¹⁰² Hatice Görmez, *Kur'ân -ı Kerim'in İkili AnlatımÜslubu Bağlamında Terğib ve Terhîb* (İstanbul: Kuramer, 2017), 219-223.

¹⁰³ Görmez, *Kur'ân-ı Kerim'in İkili AnlatımÜslubu*, 219-223.

¹⁰⁴ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 140.

terk edilmiştir. Ayrıca toplumda yaygın olan haksızlık, zorbalık ve insanların soyları veya kabileleri nedeniyle ayıplanması gibi adalet ve eşitlik ilkelerine aykırı davranışlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.¹⁰⁵ Bu uygulamalar, bireylerin ahlâkî yapısını yeniden şekillendirmenin yanı sıra, toplumun sosyal düzenini de köklü bir şekilde dönüştürmeyi hedeflemiştir. İslâm'ın ortaya koyduğu bu düzen, insan onurunu koruyan, hak ve adaleti esas alan, bireyler arasında kardeşlik ve merhamet duygularını pekiştiren bir yapıyı tesis etmiştir. Hz. Peygamber'in rehberliğinde gerçekleşen bu değişimler, İslâm toplumlarının ahlâkî ve sosyal sisteminin temellerini oluşturmuş ve toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

Hz. Peygamber, tebliğ ve irşad sürecinde âdeta yeni bir toplum inşa etmiş; bu toplumun oluşumunda da zikrettiğimiz üzere çeşitli yöntem ve üslûplar kullanmıştır. Toplumsal dönüşümde muhatablarına, bazı meselelerde teşvik etme, yönlendirme ve güzel bir akıbete ulaştırma gibi yapıcı ve olumlu ifadelerle rehberlik etmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin ahlâkî ve mânevî gelişimlerini desteklemiş, toplumsal yapının sağlam temeller üzerine kurulmasını sağlamıştır.¹⁰⁶ Mesela; *“Kırk sevap vardır ki bunların en üstünü, birisine sağması için ödünç olarak sütlü bir keçi vermektir. Kim, sevabını umarak ve hakkındaki vaadlere inanarak bu kırk hayırdan birini işlerse, Allah onu, bu sebeple cennete koyar.”*,¹⁰⁷ *“Bir kimse, müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir suç işlemediği takdirde, Allah Teâlâ onu mutlaka cennete koyar.”*,¹⁰⁸ *“Her kim üç kız çocuğunu himâye edip büyütür; güzelce terbiye eder; evlendirir ve onlara lutuf ve iyiliklerini devam ettirirse, o kimse cennetliktir.”*,¹⁰⁹ *“Kim Allah yolunda cihada gidecek bir gaziye donatır; cihad için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılarsa, bizzat cihada gitmiş gibi sevap kazanır. Cihada giden gazinin arkada bıraktığı ailesine güzelce bakıp onların ihtiyaçlarını karşılayan da bizzat cihad yapmış gibi sevap kazanır.”*¹¹⁰ gibi hadisler bu anlatım tarzlarına örneklik teşkil etmektedirler.

¹⁰⁵ Sarıçam, Hz. Muhammed, 42.

¹⁰⁶ İsa Onay, “Zâhiren Küfrü Çağrıştıran Rivâyetlerin Toplumsal Değerler İnşasındaki Rolüne Dair Bir Yaklaşım”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 19 (Aralık 2022), 378-381.

¹⁰⁷ Buhârî, “Hibe”, 35.

¹⁰⁸ Tirmizî, “Birr”, 14.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, “Edep”, 121.

¹¹⁰ Buhârî, “Cihâd”, 38; Müslim, “İmâre”, 135-136.

Bazı durumlarda da Hz. Peygamber, bireyleri ve toplumu yanlış davranışlardan uzaklaştırmak için sakındırma, kötü görme, yakışsız bulma ve İslâm toplumundan dışlama gibi bir üslûp benimsemiştir.¹¹¹ Hz. Peygamber'in hadislerindeki sakındırmaya yönelik bu anlatım tarzı, terhîb üslubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime anlamı olarak terhîb “bir kimseyi korkutmak, bir işi yapmaktan sakındırmak” anlamına gelmekte olup toplumu, dinin kötü, yanlış ve günah olarak nitelendirdiği söz ve davranışlardan sakındırıp uzaklaştırmayı ifade eder.¹¹² Bu tarz ifadelerin zikredildiği hadislerle bakacak olursak; “*Kötülüklerinden komşusunun emin olmadığı kimse mü'min olamaz.*”,¹¹³ “*Komşusu şerrinden emin olmayan kimse vallahi iman etmiş olmaz.*”¹¹⁴ Bu hadisler için şârihler, ifadede yer alan “cennete giremez” ve “iman etmiş olmaz” kalıplarının terhîb üslubunun bir neticesi olarak, sakındırma ve korkutma amaçlı olduğunu ifade etmişlerdir. Zikredilen hadislerin genişçe açıklamalarına ikinci bölümde yer verilmiştir.

“*Hırsız mü'min olduğu halde hırsızlık yapamaz, zâni mü'min olduğu halde zina edemez. Sizden birisi mü'min olduğu halde içki içemez.*”¹¹⁵ şeklindeki hadis hakkında âlimler, bu tür ifadelerin itikadî bir anlama yorulmasının doğru olmadığını belirtmişlerdir. Bu tür hadislerde kastedilen, kişinin imandan çıkması veya mü'min olmaması değil, kâmil manada bir imandan yoksun olmasıdır. Hadislerde geçen bu tür ifadeler, mü'minleri kötü fiillerden sakındırmak, onları bu tür davranışlardan uzak tutmak ve bireyleri, sonucu hayır olmayan bu kötü amellerden menetmek amacı taşımaktadır.¹¹⁶ Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in kullandığı bu üslûp, mü'minin imanının kemal derecesine ulaşabilmesi için ahlâkî ve dinî sorumluluklarını yerine getirmesini vurgulamaktadır. Bu tür fiiller işlendiğinde, kişinin kalbinde imanın tam anlamıyla hâkim olmadığına dikkat çekilmekte ve bireyler bu tür kötülüklerden sakındırılmaktadır. “*Müslümanların idaresini üstlenip de onlar için çalışmayan ve onları doğruya yönlendirmeyen yönetici, onlarla birlikte cennete giremez.*”,¹¹⁷ “*Allah'ın, bir gruba yönetici yaptığı kişi, o grubu*

¹¹¹ Onay, “Zâhiren Küfrü Çağrıştıran Rivâyetler”, 355-358.

¹¹² Mehmet Görmez, “Tergîb ve Terhîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/508-509.

¹¹³ Buhârî, “Edep”, 29; Müslim, “İmân”, 73.

¹¹⁴ Buhârî, “Edep”, 29.

¹¹⁵ Müslim, “İmân”, 100.

¹¹⁶ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, Şuayb el-Arnaût (Dimaşk, Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 1983), 1/209-110.

¹¹⁷ Müslim, “İmân”, 229.

*doğruya yönlendirmek için çaba sarf etmezse, cennetin kokusunu dahi alamaz.”*¹¹⁸ Âlimler tarafından bu hadisler, terhîb üslubunun bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Şârihler, bu ifadelerin zalim yöneticileri şiddetli bir şekilde ikaz etmek ve onları sorumluluk bilincine davet etmek amacı taşıdığını belirtmişlerdir.¹¹⁹ İkinci bölümde detaylıca incelenen bu tür ifadeleri içeren hadisler, yöneticilik görevinin ağır sorumluluğunu vurgulamak ve adaletli bir yönetim anlayışını tesis etmek için kullanılan uyarı niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber’in kullandığı terhîb üslubu, bireylerin ve toplumun ahlâkî yapısını inşa etmeyi hedefleyen kapsamlı bir rehberlik yöntemidir. Bu üslûp, özellikle aile, akrabalık, komşuluk ve benzeri sosyal ilişkileri düzenlemek amacıyla kullanılmıştır. Onun irşad metodunda görülen “*cennete giremez*”, “*cennetin kokusunu dahi alamaz*”, “*mü’min değildir*” gibi ifadeler, mübalağa içeren terhîb üslubunun örnekleridir. Bu tür ifadeler, olumsuz fiillerin ciddiyetine dikkat çekmek ve bireyleri bu fiillerden sakındırmak amacı taşır. Görüldüğü üzere hadislerin doğru anlaşılması, yalnızca zâhirî anlamlarına bağlı kalmakla mümkün değildir. Hz. Peygamber’in kullandığı dilin yapısını, dönemin sosyal bağlamını ve mesajın maksadını dikkate almak gerekmektedir. Âlimler de bu ifadelerin, Allah’ın emirlerine uymamayı helal saymak dışında, uyarı ve sakındırma amacı taşıdığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, Ehl-i sünnet anlayışına göre bu tür fiilleri işleyenler günahkâr kabul edilse de İslâm dairesinden çıkmış sayılmazlar. Hz. Peygamber, yeni bir İslâm medeniyetini inşa ederken toplumun ahlâkî ve sosyal düzenini korumak için bu üslubu kullanmıştır. Onun hedefi; güzel ahlâk, adalet, merhamet, yardımlaşma, birlik gibi erdemler üzerine kurulu bir toplum oluşturmaktır. Teşvik ve sakındırma içeren bu ifadeler, bireylerin toplumsal sorumluluklarını hatırlatmak ve onları kötü fiillerden uzak tutmak için etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır.

---

¹¹⁸ Buhârî, “Ahkâm”, 8.

¹¹⁹ Ali el-Kârî, Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed, *Mirkâtü’lme’fâtih şerhu mişkâtî’l-mesâbih* (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 2002), 6/2403.

2. HADİSLERDE MÜ'MİN KİMSENİN ZÂHİREN İMANDAN ÇIKTIĞINI GÖSTEREN KALIPLARIN BULUNDUĞU HADİSLERİN TESBİT VE DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın bu bölümünde mü'min bir kimsenin zâhiren iman dairesinden çıktığı ve bu sebeple âhiret hayatında gayr-i müslim muamelesi göreceği izlenimi veren hadislerin tepiti yapılmıştır. Araştırma kapsamında ilgili hadislerin incelenmesi dört farklı kalıp çerçevesinde ele alınmış ve bu kalıplarda yirmi altı hadis tesbit edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen hadisler, doğrudan ilgili kalıp ifadelerinin yer aldığı rivâyetlerden seçilmiştir. Bununla birlikte, konunun anlaşılması için bu dört kalıp ve ilgili hadislerin yeterli olduğu düşünülmüş, özellikle değerlendirme bölümlerinde tekrara düşmemek adına benzer ifadeler içeren diğer kalıplara yer verilmemiştir. Hadislerin seçiminde Kütüb-i Sitte esas alınmış; bir kalıpta üçten az hadis bulunan kalıplar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Hadislerin senedleri tahlil edilirken, sahihlik dereceleri göz önünde bulundurularak, dipnotta belirtilen ilk kaynağa göre sunulmuştur. Çalışmanın hacmi ve amacını aşmamak adına, konuyla ilgili uzun hadis metinleri çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Bu bölümde ele alınan hadisler, önce Arapça metin olarak verilmiş, ardından tercümeleri sunulmuş ve sened tahlilleri yapılmıştır. Son olarak, hadislerin taşıdığı anlamlar ve İslâm âlimleri tarafından nasıl yorumlandığı, meşhur hadis şerh kitapları çerçevesinde değerlendirilmiş; Hz. Peygamber'in bu hadislerle vurgulamak istediği temel meseleye dikkat çekilmiştir. Bu çalışma, rivâyetlerin derinliğini ve Hz. Peygamber'in üslubunun inceliğini gözler önüne sererken, konunun doğru anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2.1. Kalıbıyla İfade Edilen Hadisler

2.1.1. Metin

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ وَعَنْ حُسَيْنِ الْمُعَلِّمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

Enes b. Mâlik (r.a) Hz. Peygamber'den şu hadisi rivâyet etmiştir:

*“Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.”*¹²⁰

Bu hadis sahâbeden Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

a) Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735)

Tâbiî'nin müfessirlerinden olan Katâde b. Diâme hadis otoriteleri tarafından “sika râvî” ve “hâfız” olarak kabul edilmiştir. Yahyâ b. Maîn'e (ö. 233/848) göre “sika”, İbn Sa'd'a (ö. 230/845) göre “sika ve hüccet”, Ebû Hâtim er-Râzî'ye (ö. 277/890) göre “esbet” derecesinde bir râvidir.¹²¹ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) onu Basra'nın en iyi ezber yapanlarından olduğunu hatta duyduğu her şeyi ezberlediğini ifade etmiştir. Bazıları onun müdellis olduğunu söylese de Katade, hadis otoritelerince

¹²⁰ Buhârî, “İmân” 6; Müslim, “İmân”, 72; Tirmizî, “Kıyâmet”, 59; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh b. Muhammed b. Beşîr Ebî Gudde el-Kureşî (Halep: Mektebetü'l matbuğatu'l İslamiyye, 1986), “İmân”, 19; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî (Beyrut: Darü'l-Fikr), “Mukaddime”, 9.

¹²¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, thk. İbrahim ez-Zeybek-Âdil Mürşid (Beyrut, Lübnan: Resalah Yayınevi, 1435/2014), 3/428-430.

güvenilir olarak kabul edilmiş ve muteber hadis eserlerinde rivâyetlerine yer verilmiştir.¹²²

b) Şu‘be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî el-Basrî (ö. 160/777)

Tebeu‘t-tâbiîn neslinden muhaddis ve ricâl âlimi olan Şu‘be b. el-Haccâc, hadis alanındaki bilgisi dolayısıyla kendisinden övgüyle bahsedilir. Ahmed b. Hanbel onun akıllı, “sadûk” Ehl-i rey’e ve bidatlere karşı kuvvetli bir muhaddis olduğunu ifade etmiş,¹²³ hadiste bir benzerinin olmadığını söylemiştir.¹²⁴ Şâfiî (ö. 204/820) ise onun Irak’ta hadisin bilinmesindeki en önemli etkenlerden biri olduğunu belirtmiş, Râzî de Şu‘be b. el-Haccâc’ın tek başına bir ümmet olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵ Muhaddisler tarafından övgüyle bahsedilen Şu‘be b. el-Haccâc hadis ilminde önemli bir isimdir.

c) Hüseyin b. Zekvân el-Muallim (ö.145/762)

Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) onda “ıztırâb” olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Hüseyin el-Muallim > İbn Büreyde isnadıyla gelen rivâyetlerin hiçbir şey ifade etmediğini belirtmiş, bu isnatla gelen rivâyetlerin zayıf olduğunu söylemiştir. Ebû Zür‘a (ö. 281/894) Hüseyin b. Zekvân için “leyse bihî be’sün” değerlendirmesinde bulunurken, Buhârî, Râzî, Dârekutnî (ö. 385/995) ve Zehebî (ö. 748/1348) gibi muhaddisler ise onu “sikâ” olarak nitelemişlerdir.¹²⁶

d) Ebû Saîd Yahyâ b. Saîd b. Ferruh el-Kattân et-Temîmî el-Basrî (ö. 198/813)

Hadis hâfızı ve ricâl âlimi olan Yahyâ b. Saîd muhaddisler tarafından güvenilirliği kesin, hâfız, imam olarak kabul edilir. Ali b. Medînî (ö. 234/848-49), Yahyâ b. Saîd’den daha güvenilir birisini görmediğini ifade etmiş,¹²⁷ Ebû Bekr el-

¹²² Yûsuf b. Abdîrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, thk. Beşşar Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Risale Vakfı, 1403/1983), 23/514-515; Ayrıca bilgi için bakınız, Nurdan Genç – Bekir Özudoğru, “İsnad Ağı, Otorite Alanı ve Rivâyetleri Bağlamında Katâde B. Diâme (öl.117/735)”, *Amasya İlahiyat Dergisi*/ 20 (Haziran 2023), 79-110. Ayrıca bkz. Abdulhamit Bırışık, “Katâde b. Diâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/22-23.

¹²³ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 2/166.

¹²⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 12/490-495; Ayrıca bkz. İbrahim Hatipoğlu, “Şu‘be b. Haccâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/224-226.

¹²⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 39/224-226; Ayrıca bilgi için bkz. Abdulvahap Özsoy, *Şu‘be İbnu’l-Haccâc ve Hadisçiliği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 1-168.

¹²⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 1/523.

¹²⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 31/336-342.

Enbârî (ö. 328/940) ise onun, Bağdat âlimleri arasında övgü kaynağı ve dil konusunda çok iyi olduğunu vurgulamıştır.¹²⁸

e) *Ebü'l-Hasen Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî* (ö.228/843)

Tayâlisî (ö. 204/819) râviyi “sika sika” olarak tanımlamış, Nesâî (ö. 303/915) de onun “sika” olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ise onu “sadûk” olarak değerlendirmiştir.¹²⁹ Hadis hafızı olan Müsedded b. Müserhed, genel olarak hadis âlimleri tarafından “sikâ, sadûk, sebt, hüccet, hâfız” olarak anılmıştır.¹³⁰

2.1.1.1. Değerlendirme

Hiz. Peygamber’e atfedilen, mü’min bir kimsenin kendisi için istediği şeyleri, kardeşi için de istemesi gerektiğine dair hadis, İslâm ahlâkının temel prensiplerinden birini ifade etmektedir. Bu hadisin Sahîhayn gibi güvenilir kaynaklarda yer alması, onun sahih olduğunu gösterir. Bununla birlikte Tirmizî’de (ö. 279/892) hadisin sahih olduğunu,¹³¹ Begâvî (ö. 516/1122) ise bu hadisin sıhhati konusunda ittifak edildiğini belirtmişlerdir.¹³² Çağdaş âlimlerden Elbânî (ö.1420/1999) hadisi Buhârî ve Müslim’in (ö. 261/875) rivâyet ettiğini, İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) da Saḥîḥ’ın de bu hadise yer verdiğini ifade etmiş ve hadisin sahih olduğunu vurgulamıştır.¹³³ Ebü’l-Abbâs el-Kurtubî bu hadisin, mü’min bir kişinin kendisi için arzuladığı şeyleri başkası için de dilemesi ve kendisi için hoşlanmadığı şeyleri başkası için de istememesi anlamına geldiğini ifade etmiş, bu durumun, aynı zamanda başkalarını kendine tercih etmeyi de gerektirdiğine işaret etmiştir.¹³⁴

Ebü’l-Abbâs el-Kurtubî (ö. 656/1258), “iman etmiş olmaz” ifadesinden kastın, kişinin imanının kelmâlinin eksikliği anlamında olduğunu, dolayısıyla bu bağlamda

¹²⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü’l-tehzîb*, 4/355-356; Ayrıca bkz. Ramazan Özmen, “Basralı Meşhur Muhaddis Yahyâ b. Saîd el-Kattân’ın Hadis İlmindeki Yeri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2007), 31.

¹²⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 27/446-447.

¹³⁰ Zekerîya Güler, “Müsedded b. Müserhed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/82-83.

¹³¹ Tirmizî, *Süneni’t-tirmizî*, 4/667.

¹³² Begavî, *Şerhu’s-sünne*, 13/60.

¹³³ Nâsirüddin el-Elbânî, *Saḥîhu’t-terğîb ve’t-terhîb* (Riyad: Mektebetü'l-Maarif), 2/161.

¹³⁴ Ebü’l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Müfḥim fî şerhi muhtasari Müslim*, Muhyiddin Dîb Büstü v.d (Dimeşk-Beyrut: Daru İbn Kesir, 1996), 1/224-227.

kişinin kâfir olmadığını belirtmiştir.¹³⁵ Muhakik Hilmî Muhammed Fûde'nin aktardığına göre Cürcânî (ö. 403/1012) hadiste bir müslümanın hayatının her safhasında kendisi için sevdiği, hoşlandığı herhangi bir şeyi başka bir müslüman içinde aynı şekilde hatta fazlasıyla istemesinin gerekli kılındığını ifade etmiş, öyleki kendisinin hoşlanmayacağı bir durumu başkası için kalbinden dahi geçirmesinin yasaklanmış olduğunu belirtmiştir.¹³⁶ Yine Cürcânî bunlarla birlikte bir grubun başına bir sıkıntı geldiği vakit, içlerinden herhangi birinin kendi refahına bakması ya da müslüman bir toplumun başına bir felaket geldiğinde; felaketin uğramadığı toplumun şükretmesini dahi islâm anlayışına uygun bir durum olmadığının altını çizmiştir.¹³⁷

2.1.2. Metin

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الرِّثَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَوْلَ الَّذِي تَقْبِي يَدَيْهِ، لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ

Ebû Hüreyre (r.a) Hz. Peygamber'den şu hadisi rivâyet etmiştir:

*“Vallahi, nefsimi kudretinde tutan Allah'a yemin ederim ki, hiçbiriniz, ben ona, babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça iman etmiş olamaz.”*¹³⁸

Bu hadis sahâbeden Enes b. Mâlik ve Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Ebû Hüreyre (ö. 58/678) rivâyeti:

¹³⁵ Kurtubî, *el-Müfhim*, 1/224-227.

¹³⁶ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hasen b. Muhammed b. Halîm el-Halîmî el-Cürcânî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*, Hilmî Muhammed Fûde (Darü'l-Fikr, 1979), 3/415.

¹³⁷ Cürcânî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*, 3/415.

¹³⁸ Buhârî, “Îmân”, 7; Nesâî, “Îmân”, 19.

a) *Ebû Dâvûd Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec el-Medenî* (ö. 117/735)

Muhaddis ve mukrî bir tâbiî olan A'rec çok sayıda hadis rivâyet etmiş ve hadisleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır.¹³⁹ Muhaddisler tarafından sikâ olarak kabul edilen râvi için İbnü'l-Medînî de "sikâ" değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁴⁰

b) *Ebû Abdurrahmân Ebü 'z-Zinâd Abdullâh b. Zekvân el-Kureşî* (ö. 131/748)

Hadis hâfızı, fakih ve tâbiînden olan Zinâd'ın, Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn tarafından güvenilir olduğunu belirtilmiştir. Yine Ahmed b. Hanbel, râvileri sikâ ise rivâyetlerinin kullanılabileceğini söylemiştir. Buhârî'nin açıkladığına göre Ebû Hüreyre'nin en güvenilir senedi Ebü 'z-Zinâd > A'rec > Ebû Hüreyre zinciridir.¹⁴¹ İclî (ö. 454/1062) ise râviyi "tâbiîn, sikâ" olarak tanımlar.¹⁴²

c) *Ebû Bişr Şuayb b. Dînâr el-Ümevî el-Hımsî* (ö. 162/779)

Hadis hâfızı ve kâtip olan Şuayb b. Dînâr muhaddisler tarafından genel olarak "sikâ" kabul edilmiştir. Ahmed b. Hanbel'e göre "sebt" ve "sâlihu'l-hadîs" derecesinde bir râvidir. Yine İclî, Nesâî ve Ebû Hâtim onun "sikâ" bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁴³

d) *Ebü 'l-Yemân* (ö. 222/837)

İsmi Ebü'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi' el-Behrânî olan râvi, ikinci asrın son yarısı ile üçüncü asrın ilk çeyreğinde yaşamış "hâfız, imâm ve hüccce" unvanlarıyla bilinir. İclî, râvi için "lâ be'se bihi" demiş, Mevsılî (ö. 622/1225) ise onun "sikâ" ve doğru kimselerden olduğunu söylemiştir.¹⁴⁴ Kütüb-i Sitte müellifleri ise bir başka râvi vasıtasıyla kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.¹⁴⁵

¹³⁹ Abdullah Aydın, "A'rec, Abdurrahman b. Hürmüz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/350-351.

¹⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 17/467-471.

¹⁴¹ Ali Osman Koçkuzu, "Ebü 'z-Zinâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/354.

¹⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 14/476-482.

¹⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 12/518-519.

¹⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/146-154.

¹⁴⁵ Akif Köten, "Ebü'l-Yemân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/350-351.

2- Enes b. Mâlik rivâyeti:

a) Katâde¹⁴⁶

b) Şu 'be¹⁴⁷

c) Ebü'l-Hasen Âdem b. Ebî İyâs el-Horasânî (ö. 220/835)

Tefsir ve hadis âlimi olan râvi sünnete son derece bağlı olmakla tanınmış, Buhârî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Nesâî, Dârimî (ö. 280/894) ve Taberânî (ö. 360/971) gibi meşhur hadisçiler kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Nesâî onun için “leyse bihî be’sun” demiş, Ebû Dâvûd ve Dârekutnî ise onun “sıkâ” olduğunu söylemişlerdir.¹⁴⁸

2.1.2.1. Değerlendirme

Hadisin Buhârî tarafından muttasıl bir senedle aktarılmış olması onun sahih olduğunu göstermektedir. Nitekim Hâkim (ö. 405/1014) de Buhârî’de rivâyet edilen bu hadisin “el-Müstedrek” adlı eserinde isnadının sahih olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁹ Bu hadis, “Resûlullah’ı sevmenin imandan olduğu” anlayışıyla doğrudan ilişkili olup, Hz. Peygamber’e duyulan sevginin imanî boyutunu ve bu sevginin bireyler üzerindeki etkilerini kavramak açısından büyük bir öneme sahiptir. Burada kastedilen sevgi, yalnızca duygusal bir bağlılık değil, aynı zamanda onun rehberliğini benimseyerek sünnetini yaşama ve hayatı onun öğretileri doğrultusunda şekillendirme bilincidir. Hadiste geçen "iman etmiş olmaz" ifadesi, konunun ehemmiyetine vurgu yaparak, mü'min kimsenin iman etmeyeceği anlamında değil, imanının ancak bu sevgiyle kemale ereceğini ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber’in bu husustaki çarpıcı üslubu da meselenin önemini ortaya koymaktadır.

¹⁴⁶ Bkz. s. 39.

¹⁴⁷ Bkz. s. 40.

¹⁴⁸ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 2/301-309.

¹⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l İlmiyye, 1990), 6/568.

2.1.3. Metin

حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنِ النَّبِيِّ
وَحَدَّثَنَا آدَمُ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ: لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ
أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

Enes (r.a) Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

“Ben sizden birinize; babasından, evladından ve tüm insanlardan daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmazsınız.”¹⁵⁰

Bu hadis sahâbeden Enes b. Mâlik ve Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edilmiştir.
Hadisin râvileri şunlardır:

1- Enes b. Mâlik rivâyeti:

a) Katâde¹⁵¹

b) Şu‘be¹⁵²

c) Âdem b. Ebî İyâs¹⁵³

2- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Abdülaziz b. Suheyb el-Bünanî (ö.130)

İbn Hibbân *es-Sikât*’da ondan bahsetmiş, Ahmed b. Hanbel onu “sikâtün sikâ” olarak nitelemiştir. Râzî ise onu “salih” olarak değerlendirmiş, Şu‘be b. el-Haccâc ondan hadis rivâyet etmiştir.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Buhârî, “Îmân”, 7; Müslim “Îmân”, 70.

¹⁵¹ Bkz. s. 39.

¹⁵² Bkz. s. 40.

¹⁵³ Bkz. s. 44.

¹⁵⁴ Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib İbn Sa‘d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebeti’l Hanci, 1. Basım 2001), 4017 9/244.

b) İsmail b. İbrahim b. Müksem (ö.193)

İbn ‘uleyye lakabıyla meşhur olan râvi hakkında Ebû Davûd, muhaddisler arasında ezberi ondan daha kuvvetli bir kimsenin olmadığını ifade etmiş, Nesâî ise onu “sikâ ve sebt” olarak değerlendirmiştir. Genel olarak sika bir râvi olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁵

c) Devrakî (ö. 252/866)

Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. İbrâhîm b. Kesîr ed-Devrakî râvinin tam ismidir. Râzi ondan ‘sadûk’ olarak bahsederken, Bağdâdî (ö. 463/1071) onun sika ve hafız olduğunu ifade eder. Yine İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ondan bahsetmiştir.¹⁵⁶ Hadis hâfızı olarak bilinen Devrakî kendi döneminde Irak bölgesinde çok hadis rivâyet etmekle tanınmıştır.¹⁵⁷

3- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Abdurrahman b. Hürmüz¹⁵⁸

b) Abdullah b. Zekvan¹⁵⁹

c) Şuayb b. Ebû Hamza (ö. 162/779)

Şuayb b. Ebû Hamza için Ahmed b. Hanbel “sebt ve salih’ül hadis” olduğunu ifade etmiştir. İclî, Ya‘kûb b. Şeybe (ö. 262/875) ve Nesâî onun “sika” olduğunu söylemişlerdir.¹⁶⁰

d) Ebü’l-Yemân¹⁶¹

¹⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 3/28-31.

¹⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 32/313-314.

¹⁵⁷ Selman Başaran, “Devrakî, Ya‘kûb b. İbrâhîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/248.

¹⁵⁸ Bkz. s. 43.

¹⁵⁹ Bkz. s. 43.

¹⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 12/516-519.

¹⁶¹ Bkz. s. 43.

2.1.3.1. Değerlendirme

Hiz. Peygamber'e karşı sevgi beslemenin önemi üzerine, sahâbeden Enes b. Mâlik ve Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edilen hadisin Buhârî'de yer alıyor olması onun sahih olduğunu göstermektedir. Begâvî'de hadisin sıhhati konusunda ittifak olduğunu ifade etmiştir.¹⁶² Halîmî (ö. 403/1012) bu hadis hakkında müslüman bir kimse Hiz. Peygamber'in kıymetini ve faziletlerini doğru bir şekilde anladığında, O'nun şer 'an evlattan, anneden, babadan ve kendisinden daha fazla sevmeye hak sahibi olduğunu bileceğine işaret etmiştir.¹⁶³ Aynî ise hadis ile ilgili "İman etmiş olmaz" sözünden kastın, iman hakikatine ulaşmış olamaz ya da imanının derecesini yükseltmiş olamaz anlamında kullanılmış, tekit içeren bir ifade olduğunu söylemiştir.¹⁶⁴

2.1.4. Metin

حَدَّثَنَا عَاصِمٌ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُنُبٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي شَرِيحٍ، أَنَّ النَّبِيَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهُ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهُ لَا يُؤْمِنُ قِيلَ: وَمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقِهِ

Hûveylid b. Şüreyh (r.a) Hiz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

*"Vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz, vallahi iman etmiş olmaz; Denildi ki: Peki kim, ey Allah'ın Resulü? Şöyle dedi: Komşusu, felaketlerinden emin olmayan kişi."*¹⁶⁵

Hadisi sahâbeden Ebû Hüreyre ve Huveylid b. Şüreyh rivâyet etmiş olup toplam 7 senedi vardır. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Hûveylid b. Şüreyh rivâyeti:

¹⁶² Begavî, *Şerhu's-sünne*, 1/50.

¹⁶³ Cürcânî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*, 2/45.

¹⁶⁴ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Daru İhyau Turasi'l Arabiyye), 23/173.

¹⁶⁵ Buhârî, "Edep", 29; Müslim "İmân", 73.

a) Saîd b. Ebî Saîd (ö. 125/743)

Râvinin tam adı Ebû Sa'd Saîd b. Ebî Saîd Keysân el-Leysî el-Makbûri'dir. İbn Medînî, İbn Sa'd, İclî, Ebû Zûr'a, Râzî ve Nesâî onun "sika" olduğunu belirtmişler Ahmed b. Hanbel'de onun için "leyse bihî be's" diyerek güvenilir biri olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁶ İbn Sa'd, onun ölümünden dört yıl önce rivâyet ettiği hadisleri yaşlılığından dolayı karıştırdığını ifade etmiş, Zehebî ise Saîd'in bu süre içinde bir şey rivâyette bulunduğunu sanmadığını ve ona ait münker bir rivâyetin olmadığını belirtmiştir.¹⁶⁷

b) Muhammed b. Ebi Zi'b(ö. 159/776)

Nesâî onun için "sika" demiş, Ahmed b. Hanbel ise onu "sika ve sadûk" olarak nitelmiştir.¹⁶⁸ Ebû Hâtîm ise râviyi "sika yefkahu", Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr'a, Râzî ve Hatîb el-Bağdâdî "sika", Ali b. Medînî "sebt" olarak değerlendirmiştir.¹⁶⁹

c) Âsım b. Alî (ö. 221/836)

Ca'fer el-Ukaylî (ö. 322/934), Âsım b. Alî 'yi *ed-Du'afâ* adlı eserinde zikretmiş, Nesâî onu "zayîf" olarak nitelendirmiştir. Ancak Râzî onun "sadûk" olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân ise *es-Sikât*'da ondan bahsetmiştir.¹⁷⁰

2- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Saîd b. Ebî Saîd¹⁷¹

b) Muhammed b. Ebi Zi'b¹⁷²

c) Osman b. Ömer el-Abdî (ö.209)

"Sika" bir râvidir.¹⁷³

¹⁶⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Resalah yayinevi, 1996), 5/216.

¹⁶⁷ Mustafa Ertürk, "Saîd b. Ebî Saîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/554.

¹⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 25/637-635.

¹⁶⁹ İbrahim Hatipoğlu, "İbn Ebû Zi'b", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/453-454.

¹⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 13/508-516.

¹⁷¹ Bkz. s. 48.

¹⁷² Bkz. s. 48.

¹⁷³ İbn Sa'd, *Tabakâtî'l-kebîr*, 4170, 9/298.

3- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Saîd b. Ebî Saîd¹⁷⁴

b) Muhammed b. Ebi Zi'b¹⁷⁵

c) Ebû Bekr Ayyâş Esedî el-Kûfî (ö. 193/809)

İbnü'l-Mübârek (ö. 181/797) Ebû Bekr Ayyâş el-Kûfî hakkında sünneti ondan daha iyi yaşayan birisini görmediğini ifade etmiş, Yahyâ b. Maîn ise onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuştur. Bunlarla birlikte bir rivâyette Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın Ebû Bekr Ayyâş'a çok önem vermediğini ifade ederken, başka bir rivâyete onun çok hata yaptığını ancak yazdıklarının sağlam olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁶

4- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Saîd b. Ebî Saîd¹⁷⁷

b) Muhammed b. Ebi Zi'b¹⁷⁸

c) Şuayb b. İshak (ö.189.)

Râzî onun “sadûk” olduğunu ifade ederken, Nesâî onun için “sika” demiştir. Yine Ahmet b. Hanbel onun “sika” olduğunu söylemiş ve onu övmüştür.¹⁷⁹

5- Ebû Hüreyre rivâyeti:

d) Saîd b. Ebî Saîd¹⁸⁰

b) Muhammed b. Ebi Zi'b¹⁸¹

---

¹⁷⁴ Bkz. s. 48.

¹⁷⁵ Bkz. s. 48.

¹⁷⁶ Zehebî, *A' lâmi 'n-nübelâ'*, 8/495-498.

¹⁷⁷ Bkz. s. 48.

¹⁷⁸ Bkz. s. 48.

¹⁷⁹ Mizzî, *Tehzibü 'l-kemâl*, 12/500-503.

¹⁸⁰ Bkz. s. 48.

¹⁸¹ Bkz. s. 48.

c) *İbn Ebü'l-Esved* (ö. 223/838)

Ebü'l-Esved Humeyd el-Basrî, Ebû Avâne'den (ö. 176/792) hadis dinlediğinde küçük yaşta olması nedeniyle ondan aldığı rivâyetler açısından tenkit edilmiş ve özellikle Yahyâ b. Maîn'in onun için "lâ be'se bih" ifadesini kullanmasına rağmen hakkında olumlu bir kanaate sahip olmadığını dile getirmiştir. Buna karşılık Bağdâdî kendisinden "sağlam bir hadis hâfızı" diye bahsetmiştir.¹⁸²

6- *Huveylid b. Şüreyh rivâyeti:*

a) *Saîd b. Ebî Saîd*¹⁸³

b) *Muhammed b. Ebi Zi'b*¹⁸⁴

c) *Şebabe b. Sevvar* (ö.204)

Ahmed b. Hanbel onu için "sadûk" değerlendirmesinde bulunmuş, Yahyâ b. Maîn ise onun "sika" olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵

7- *Huveylid b. Şüreyh rivâyeti:*

a) *Saîd b. Ebî Saîd*¹⁸⁶

b) *Muhammed b. Ebi Zi'b*¹⁸⁷

c) *Esed b. Mûsâ* (ö. 212/827)

Ebü Saîd Esed b. Mûsâ'nın "sika" bir râvi olduğunu belirten ve rivâyetlerine *es-Sünen* de yer veren Nesâî, onun için "keşke eser vermeseydi, bu daha hayırlı olurdu" demiştir. İbn Hazm (ö. 456/1064) ise râvi hakkında rivâyetlerinin "münker" olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Buhârî onu "meşhurû'l hadis" olarak tanımlamış ve hadislerini istişhâd ederek kullanmıştır.¹⁸⁸

¹⁸² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut, Lübnan: Daru'l Kitabu'l-ilmîyye), 2./493; Ayrıca bkz. Ali Yardım, "İbn Ebü'l-Esved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/462.

¹⁸³ Bkz. s. 48.

¹⁸⁴ Bkz. s. 48.

¹⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 12/344-347.

¹⁸⁶ Bkz. s. 48.

¹⁸⁷ Bkz. s. 48.

¹⁸⁸ Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ*, 10/162-164.

2.1.4.1. Değerlendirme

Hiz. Peygamber'den komşuluk ilişkileri üzerine aktarılan hadis, Buhârî ve Müslim tarafından muttasıl bir sened ile rivâyet edildiği için sahihtir. Hâkim (ö. 405/1014) de bu hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu ifade etmiş,¹⁸⁹ Tirmizî Ebu Şüreyh tarîkinin merfû olarak Buhârî'de rivâyet edildiğini söylemiştir.¹⁹⁰ Mübârekpûrî'nin aktardığına göre Münzirî (ö. 656/1258) ise bu hadisin isnadının ceyyîd ve rivâyetin intihâsına kadar sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁹¹ Begâvî de hadis için sahih demiş ve Müslim'in bu hadisi Yahya b. Eyüb'den rivâyet ettiğini söylemiştir.¹⁹² Hadisin farklı tariklerindeki bazı râviler için söylenen kusurlar; ilk etapta hadisin senedine dair bir şüphe meydana getirsede, hem râvinin güvenilirliğini doğrudan zedelediği için hem de rivâyetin farklı senedlerinin olması, hadisin sıhhati konusunda bir problem meydana getirmemiş ve hadisin sahih olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Hadis metninin anlama gelince İbn Hacer *Fethu 'l-bârî*'de, İbn Badal (ö. ?)'ın hadis hakkında Hiz. Peygamber'in yemin etmesinin ve yeminini üç kez tekrarlamasının komşu hakkını teyit etmek amaçlı olduğunu ifade etmiş, komşusuna sözlü ya da fiili olarak eziyet eden birsinin imanının yok sayılmasını da aynı kabilden değerlendirildiğini belirtmiştir. Yine İbn Hacer burada imandan kastedilenin kâmil iman olup, asi bir kimsede kâmil imandan söz edilemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁹³ Halîmî ise komşuluk hakkı üzerinde uzunca durmuş ve Hiz. Peygamber'den komşuluk ilişkilerine dair rivâyet edilen hadislerden bazılarını, konunun önemine ve anlaşılmasına binaen burada zikretmiş; bireyin komşusunun ölüm ve hastalık gibi zor zamanlarında yanında bulunmasının gerekliliğini vurgulamış, ayrıca bir kimsenin komşusundan “güvende” hissetmesinin, müslüman bir birey için son derece önemli bir durum olduğuna işaret etmiştir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/53.

¹⁹⁰ Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l İlmiyye), 6/63.

¹⁹¹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 6/63.

¹⁹² Begavî, *Şerhu's-sünne*, 13/72.

¹⁹³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu 'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. İbn Hacer el-Askalânî (Beyrut: Daru'l Marife, 1379), 10/442-44.

¹⁹⁴ Cürcânî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*, 3/355-358.

2.1.5. Metin

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَانَ يَصُومُ، فَتَحَيَّيْتُ فِطْرَهُ يَتَبَيَّذُ صَتَعَتُهُ فِي دُبَائٍ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ يَهْدِي قَادًا هُوَ يَنْشِئُ، فَقَالَ: اضْرِبْ يَهْدَا الْخَائِطِ، فَإِنَّ هَذَا شَرَابٌ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

“Ben Resûlullah'ın oruç tutmakta olduğunu biliyordum. Kabaktan yapılmış bir kap içerisinde hazırlamış olduğum şıra(yı ona içirmek kasdı) ile oruçlu olmadığı günü kollamaya başladım. Sonra (onun oruçlu olmadığını öğrendiğim gün) bu şırayı kendisine getirdim. Bir de ne görelim, şıra kükreyip çıkmış. (Bunu gören Hazret-i Peygamber): "Bunu bahçeye dök. Çünkü bu Allah'a ve âhiret gününe inanmayan (lar)ın içkisidir" buyurdu.”¹⁹⁵

Hadis sahâbeden Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

a) Halid b. Abdullah b. Huseyn (ö?)

İbn Câbir (ö.?) onun için yaşlılığın onu değiştirmediyini söylemiştir.¹⁹⁶

b) Zeyd b. Vakîd el-Kuraşî (ö.138)

Ahmed b. Hanbel, Dârekutnî ve İclî onun “sadûk” olduğunu ifade etmiş, İbn Hibbân *es-Sikât*'da onu zikretmiştir.¹⁹⁷

c) Sadaka b. Halid (ö.180)

Râzî onun için “şeyh” demiş, İbn Hibbân ise *es-Sikât*'da ondan bahsetmiştir. Ahmed b. Hanbel onu “sika sika” olarak nitelemiş ve onun için “leyse bihî be'sun” demiştir. Dimaşkî ise râvi için hadisi doğru alır ve doğru iletirdi demiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 12; Nesâî, “Eşribe”, 25; İbn Mâce, “Eşribe”, 15.

¹⁹⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kebîr*, 9/466

¹⁹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/426.

¹⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 13/130-133.

d) *Hişam b. Ammar b. Nesir* (ö.245)

Genel olarak “sadûk” olarak anılmakla birlikte onda ihtilâd olduğunu söyleyenlerde olmuştur. Nesâî onda bir sorunun olmadığını belirtmiştir. Dârekutnî (ö. 385/995)’ye göre “sadûk”¹⁹⁹İclî’ye göre “sika”, Nesâî’ye göre ise “lâ be’sse bihî” derecesinde bir râvîdir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.²⁰⁰

2.1.5.1. Değerlendirme

İçki içmenin yasak oluşu ile ilgi aktarılan rivâyet için Elbânî’nin aktardığına göre Dârekutnî, zikredilen hadisi Yahya b. Hamzâ’dan rivâyet etmiş olduğunu ve Yahya b. Hamzâ’nın da bu rivâyette geçen Zeyd b. Vakıd gibi güvenilir ve şeyhâynın râvilerinden kabul edildiğini belirtmiştir.²⁰¹ Yine Elbânî, bu hadisi Ebû Dâvûd, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî’nin tahrîç ettiğini ve bunların hepsinin de Zeyd b. Vakıd > Halid b. Abdullah b. Huseyden > Ebû Hüreyre rivâyetini aktardıklarını ve bu rivâyetin sahih olduğunu söylemiştir.²⁰² Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Ma’ce tarafından rivâyet edilen hadisin senedindeki râvilerin hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmesi ve muttasıl bir sened ile gelmesi, hadisin sahih olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Hadisin içeriğine bakıldığında, Nesâî, hüküm olarak içkinin azı çoğu olmadan her türlüşünün haramlığı noktasında açıkça delil olduğunu ifade etmiştir.²⁰³

Hiz. Peygamber bu hadiste, içki içmenin yasak olduğu konusunda mü’minleri açık ve kesin bir üslûpla uyarmaktadır. İçki içen kişiyi, Allah’a ve âhiret gününe inanmayan bir kimse olarak nitelendirerek, bu eylemin tehlikesinin boyutunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda hadis, içki içmenin, bireyin inancı ve ahlâkî tutumları üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmekte ve mü’minleri bu tür fiillerden uzak durmaya teşvik etmektedir.

¹⁹⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 30/247-249.

²⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 4/276-277.

²⁰¹ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *İrvâü’l-galîl fî tahrîci ehadisi menari’s-sebîl* (Beyrut: Mektebetü’l-İslamî, 1985), 8/71.

²⁰² Elbânî, *İrvâü’l-galîl*, 8/71.

²⁰³ Nesâî, *es-Sünen*, 8/301.

2.2. Kalıbıyla İfade Edilen Hadisler لا يدخل الجنة

2.2.1. Metin

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جُبَيْرٍ بْنَ مُطْعِمٍ، قَالَ:
إِنَّ جُبَيْرَ بْنَ مُطْعِمٍ، أَخْبَرَهُ أَنَّ سَمِيعَ التَّيْمِيِّ يَقُولُ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ

Cübeyr b. Mut'im Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

“(Akrabalık) bağını kesen cennete giremez.”²⁰⁴

Hadis sahâbeden Cübeyr b. Mut'im tarafından aktarılmıştır. Hadisin râvileri şunlardır:

a) Zührî (ö. 124/742)

İbn Şihâb ez-Zührî, Ahmed b. Hanbel'e ve Nesâî'ye göre en sahih isnadlarda yer almaktadır. Bununla birlikte Ebû Davûd onun için “leyse bihî be'sün” demiş İbn Hibbân ise *es-Sikât*'da onu zikretmiştir. Buhârî onun iki bin civarında hadis rivâyet ettiğini ifade etmiştir.²⁰⁵

b) Ukayl b. Halid (ö. 144)

Ebû Hâtım râvinin rivâyetleri için “lâ be'se bihî” demiş, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Ebû Zur'a'ya göre ise “sika ve sadûk” derecesinde bir râvîdir.²⁰⁶

c) Leys b. Sa'd (ö. 175/791)

Ebü'l-Hâris el-Leys b. Sa'd hakkında İclî mısırlı, anlayışlı ve sika bir râvî olduğunu aktarmıştır.²⁰⁷ Hadis alanında devrinin önde gelen otoritelerinden olup çokça

²⁰⁴ Buhârî, “Edep”, 11; Müslim, “Birr ve Sıla”, 2556; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 10; Ebu Davud, “Zekât”, 46. Zikredilen hadis bazı kaynaklarda *مَجْزِي* (akrabalık) ifadesiyle geçmektedir.

²⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/696-697; Ayrıca bilgi için bkz. Zeynep Kaya, *İbn Şihâb ez-Zührî'nin Tarihçiliği*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 1-196.

²⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 20/233-234.

²⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 24/255-265.

sahih hadis rivâyet eden biri olarak bilinir. İbn Sa’d, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Ebû’l-Hasan el-İclî, Nesâî, Râzî gibi ricâl âlimleri de Leys’i “sika” kabul etmişlerdir. Ancak Leys’i sika kabul eden Ahmed b. Hanbel onun rivâyetleri alıp aktarmada (tasâhül) gevşeklik gösterdiğini, Ya’kûb b. Şeybe de onun Zührî’den yaptığı rivâyetlerde bazı sıkıntıların (ıztırâb) bulunduğunu belirtmiştir.²⁰⁸

d) Yahya b. Bükeyr el-Kuraşî (ö.231)

İbn Hibbân *es-Sikât*’da onu zikretmiş, ancak bununla birlikte Nesâî onun “zayıf” biri olduğunu, “sika olmadığını” ifade etmiştir.²⁰⁹

2.2.1.1. Değerlendirme

Akrabalık ilişkileri ile ilgili Hz. Peygamber’den aktarılan bu hadis Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiş sahih bir hadistir. Begavî’de bu hadisin sıhhati konusunda ittifak olduğunu, Buhârî’nin bu hadisi Yahya b. Bukeyr’den, Müslim’in ise Züheyr b. Harb’dan rivâyet ettiğini ifade etmiştir.²¹⁰ Mübârekpûrî’nin aktardığına göre, Tirmizî bu hadisi hasen-sahih kabul etmektedir.²¹¹ Hadisin râvilerinden olan Leys b. Sa’d’ın bazı rivâyetlerinde tahammül gösterdiği, bazılarında da ıztırâbın bulunduğu konusunda eleştiriler yapılmış olsa da, bu durum onun genel itibarıyla âlimler tarafından güvenilir bir ravî olarak kabul edilmesine engel olmamıştır. Münekkidler, Leys b. Sa’d’ın rivâyetlerini almış, onu hadiste hüccet ve otorite olarak görmüşlerdir.

Hadisin anlamına gelince, akrabalık bağları İslâm’ın ehemmiyet gösterdiği meselelerden birdir. İbn Hacer, bir hadiste Allah’ın, âhiretin yanı sıra cezasını dünyada da vereceği bir günah olarak akrabalık bağını kesmenin olduğunu, Buhârî, *el-Edebü’l Müfred*’inde zikrettiği, âdemoğlunun amellerinin cuma gecesi Allah’a arz olunduğu ancak akrabalık bağını kesenin amelinin kabul olunmadığı şeklindeki başka bir hadisi, yukarıda metni verilen hadise destek için zikretmiştir.²¹² Ele aldığımız “*Akrabalık bağını kesen cennete giremez*” hadisi hakkında Aynî’nin aktardığına göre Kirmânî (ö.

²⁰⁸ Şükrü Özen, “Leys b. Sa’d”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/164-168.

²⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 31/403.

²¹⁰ Begavî, *Şerhu’s-sünne*, 13/26.

²¹¹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 6/31.

²¹² İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 10/415.

833/1430) mü'min bir kimsenin asiliği sebebiyle kâfir olmayacağını, onun cennete girmesi gerektiğini, فَاطِح kelimesinin hazf olunmuş bir mefûlünün bulunduğunu bununda mananın umuma işaret ettiğini ifade etmiştir.²¹³ Azîmâbâdî (1857-1911) de kâfir olup cennete girememekten kastın ancak Allah'ın emrettiği her şey ile ilişkisini kesen ya da bu işleri helal sayan kimse için geçerli bir durum olduğunu belirtmiş, son olarak buradaki “cennete giremez” lafzının cennete ilk girecek olan kimselerle birlikte cennete giremez anlamında olduğunu vurgulamıştır.²¹⁴

2.2.2. Metin

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هَمَّامٍ، قَالَ: كُنَّا مَعَ حُدَيْقَةَ، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ رَجُلًا يَزْعُمُ الْحَدِيثَ إِلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ لَهُ حُدَيْقَةُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ يَقُولُ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَاتٌ

Huzeyfe b. Yemân Hz.Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

“*Laf taşıyan cennete giremez.*”²¹⁵

Hadis sahâbeden Huzeyfe b. Yemân tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

a) *Hemam b. Haris* (ö.65)

İbn İshak (ö. 151/768) râvinin “sika” olduğunu belirtmiş, İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*'da zikretmiştir.²¹⁶

²¹³ Aynî, ‘*Umdetü'l-kârî*, 22/91.

²¹⁴ Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, ‘*Avnü'l-ma'bûd*, (Beyrut: Daru'l kitabî'l ilmiyye, 1415), 5/78.

²¹⁵ Buhârî, “Edep”, 50; Müslim, “İman”, 169; Tirmizi, “Birr ve Sıla”, 79; Ebu Davud, “Edep”, 38.

²¹⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 30/297.

b) *İbrahim en-Nehaî* (ö. 92/711)

İbn Hibbân onu *es-Sikât*'da zikretmiş, Yahyâ b. Maîn ise râvi için “çekici kaldırdığı zaman ezanı duysa onu indirmezdî” diyerek onun dinî yaşantısındaki hassasiyetini övmüştür.²¹⁷

c) *İbnü'l-Mu'temir* (ö. 132/750)

Ebû Saîd, onun insanlar arasında namazda en güzel kıyam yapan kimse olduğunu söyleyerek övmüştür. Yahyâ b. Maîn ise Sevrî'nin hadislerini Mu'temir'den daha iyi bilen kimsenin olmadığını ve hüküm verirken isabetli olduğunu söyleyerek hadis alanındaki yetkinliğine dikkat çekmiştir. Râzî ise onun hadiste sağlam bir kimse olduğunu, hadisleri karıştırmadığını ve tedlis yapmadığını belirtmiştir.²¹⁸

d) *Süfyan es-Sevrî* (ö. 161/778)

Hadis âlimleri tarafından “sika” olarak kabul edilmiş olan Sevrî hakkında İclî, Kûfe'nin en güzel isnadının Süfyan < Mensûr < İbrahim < Alkame < Abdullah olduğunu söylemiştir. Şu'be onu hadiste “emiru'l-mü'minîn” olarak vasıflandırmış, Abdullâh b. Mübârek, yüz bin hoca hakkında yazı yazdığını ancak onun gibisini yazmadığını belirterek Sevrî'nin öneminden bahsetmiştir.²¹⁹ Hatîb ise onun “sika” olduğunu ifade etmiştir.²²⁰

e) *Ebû Nuaym* (ö. 218/833)

İsmî, Fadl b. Dükkeyn olan râvi hadis münekkidleri tarafından “sika” olarak kabul edilmiştir. Ebû Hâtim onun “sadûk” olduğunu, Nesâî de “sika” olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'da zikretmiştir.²²¹

²¹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/92; Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Zekeriya Erkut, *İbrahim en-Nehaî'nin İbadetlerle İlgili Fıkhî Görüşleri*, (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 1-238.

²¹⁸ Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ*, 5/404-408.

²¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 11/164-166.

²²⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/56; Ayrıca bkz. Ömer Faruk Akpınar, “Süfyân Es-Sevrî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Usul İslam Araştırmaları* 22/22 (Aralık 2014), 115-167.

²²¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/387.

2.2.2.1. Değerlendirme

Laf taşımak ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den aktarılan bu hadis, Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir. Bu durum, hadisin sıhhatine dair önemli bir delil teşkil etmektedir. Aynı zamanda Begâvî²²² ve Elbânî de bu hadisin sahih olduğunu beyan etmişlerdir.²²³ Hadisin anlamı üzerinde İbn Hacer el-Askalânî önemli tesbitlerde bulunmuştur. Ona göre, “koğuculuk yapmak” ifadesi, insanların sözlerini onlara zarar vermek amacıyla aktarmak anlamına gelir.²²⁴ Ayrıca İbn Hacer, hadiste geçen “قَاتَ” kelimesinin “قَاتَمَ” ile eş anlamlı olduğunu belirtmiştir. Buna göre laf taşıyan kimse, konuşulanları gizlice dinleyen ve aslında anlatıcının muhatabı olmayan kişidir. Bu bağlamda İbn Hacer, laf taşıyan kimseler için kullanılan “cennete giremez” ifadesinin bir tehdit anlamı taşıdığına ve bu eylemin büyük günahlardan biri olduğuna dikkat çekmiştir.²²⁵

İslâm toplumunda sosyal ilişkiler, bireylerin birbirine güvenini esas alan bir yapı üzerine bina edilmiştir. İnsanlar arasındaki etkileşimlerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi hem bireysel hem de toplumsal düzeyde huzur ve istikrarın sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Laf taşımak gibi fiiller, bu güveni zedeleyerek toplumsal yapıyı tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkar. Hz. Peygamber'in bu hadisinde, toplumun sosyal dayanışmasını ve bireylerin birbirine olan güvenini korumaya yönelik önemli bir mesaj bulunmaktadır. Bu itibarla, bireylerin söz ve davranışlarına dikkat etmesi, toplumsal ilişkilerin sağlam temeller üzerine kurulması açısından elzemdir. Hadis, müslüman bireylere hem kendi aralarındaki ilişkilerde hem de toplumun genel huzur ve istikrarını koruma noktasında sorumluluklarını hatırlatan bir rehber niteliği taşımaktadır.

²²² Begavî, *Şerhu's-sünne*, 13/148.

²²³ Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîssi's-sahîha ve şey'ün min fıkhihâ ve fevâ'idihâ* (Riyad: Mektebetü'l-Maarif), 3/29.

²²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 1/199.

²²⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 1/170.

2.2.3. Metin

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي ثَوْبٍ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ جَمِيعًا، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ ابْنُ
أَبِي ثَوْبٍ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: لَا يَدْخُلُ
الْجَنَّةَ، مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارَهُ بَوَائِقَهُ

Ebû Hüreyre Hz.Peygamber'den şöyle rivâyette bulunmuştur:

*“Komşusu şerrinden emin olmayan kimse cennete giremez.”*²²⁶

Hadis sahâbeden Ebû Hüreyre tarafından 3 farklı tarik ile nakledilmiştir.
Hadisin râvileri şunlardır:

1- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Abdurrahman b. Yakub (ö.?)

İbn Hibbân onu *es-Sikât*'da zikretmiş, Hâkim ve Dârekutnî ise onu “sika” olarak değerlendirmişlerdir. Abdurrahman b. Yakub bu hadisi Ebû Hüreyre'den, oğlu A'la b. Abdurrahman'a rivâyet etmiştir.²²⁷

b) A'la b. Abdurrahman (ö.?)

Ebû Hâtim'e göre “sâlih ve sika”, Nesâî'ye göre “leyse bihî be'sün” derecesinde bir râvîdir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'da zikrederken, Buhârî de ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.²²⁸

c) İsmail b. Ca'fer (ö. 180/796)

Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a ve Nesâî'ye göre “sika” derecesinde bir râvîdir. Yine Yahyâ b. Maîn râvinin “sika” olduğunu belirtmiştir.²²⁹

²²⁶ Buhârî, “Edep”, 29; Müslim, “İmân”, 73; Tirmizi, “Kıyamet”, 60.

²²⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/567.

²²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 2/520-521.

²²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 3/59-60.

d) Yahyâ b. Eyyûb (ö. 234/848)

Ali b. Medînî ve Râzî onun için “sadûk” değerlendirmesinde bulunmuşlar, Yahyâ b. Maîn ve İbn İshak ondan “salih” olarak bahsetmişlerdir. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.²³⁰

2- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Abdurrahman b. Yakub²³¹

b) A’la b. Abdurrahman²³²

c) İsmail b. Ca’fer²³³

d) Ali b. Hucr (ö. 244/858)

Nesâî’ye göre “sika” derecesinde bir râvi olup, Bağdâdî onun için “sadûk, mutkin ve hafız” değerlendirmesinde bulunmuştur.²³⁴

3. Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Abdurrahman b. Yakub²³⁵

b) A’la b. Abdurrahman²³⁶

c) İsmail b. Ca’fer²³⁷

d) Kuteybe b. Saîd (ö. 240/854)

Ebû Hâtim râvi için “şeyh” demiş, İbn Hibbân onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.²³⁸ Yine Ebû Hâtim, “Kuteybe sikadır” demiştir. Nesâî ise onun “sadûk” olduğunu ifade etmiştir.²³⁹

²³⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 4/342.

²³¹ Bkz. s. 59.

²³² Bkz. s. 59.

²³³ Bkz. s. 59.

²³⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 4/148.

²³⁵ Bkz. s. 59.

²³⁶ Bkz. s. 59.

²³⁷ Bkz. s. 59.

²³⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 3/431.

²³⁹ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 11/16; Ayrıca bilgi için bkz. Abdullah Aydın, “Meşhûr Muhaddislerin Hocası Kuteybe B. Saîd’in Hayatı ve Hadis İlmine Katkıları”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (Ocak 2023), 51-78.

2.2.3.1. Değerlendirme

Komşuluk hakkı ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadis, hem *Sahih-i Buhârî* hem de *Sahih-i Müslim* gibi muteber hadis kaynaklarında yer almıştır. Bu durum, hadisin sıhhatine yönelik güçlü bir delil teşkil etmekte ve hadisin sahih olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Begâvî, bu hadisin sahih olduğunu ifade etmiş²⁴⁰; Elbânî ise hadisin Ebû Hüreyre'den merfû olarak rivâyet edildiğini ve İbn Hibbân'ın *Sahih* adlı eserinde bu hadise yer verdiğini belirtmiştir.²⁴¹

Hadis metninin anlamına gelince, Hz. Peygamber'in kullandığı sert üslûp, komşuluk hakkının önemini ve bu konudaki hassasiyetin gerekliliğini açıkça göstermektedir. Mü'min bir kimsenin komşusuna yönelik davranışlarına büyük bir dikkatle yaklaşması gerektiği, hadisteki ifadelerin çarpıcılığından anlaşılmaktadır.

Ebü'l-Abbâs el-Kurtubî, komşuluk ilişkilerinin önemine işaret ederek, bir kişiye sürekli yakın olan ve onun mahremiyetini paylaşan birine yapılan eziyetin, sıradan bir Müslümana yapılan eziyetten daha ağır olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in komşuya eziyet edenlere yönelik sert uyarılarına rağmen, bilerek ve isteyerek komşusuna zarar veren bir kimsenin ya inancının zayıf olduğunu ya da münafık bir karakter taşıdığını ifade etmiştir.²⁴² Ayrıca Kurtubî, böyle bir günahı işlemekte ısrarcı olan kimselerin, Allah'ın komşuluk hakkına verdiği önemi göz ardı etmiş olacağını ve bunun büyük bir günah olduğunu belirtmiştir. Böyle bir kişinin tövbe etmeden hayatını sonlandırması durumunda, durumunun Allah'a kalacağını ya cehenneme gireceğini ya da komşu hakkına riayet eden mü'minlerin gireceği cennete giremeyeceğini dile getirmiştir.²⁴³

İbnü'l-Cevzî de konuyla ilgili olarak hevanın, imanı örten bir özellik taşıdığına dikkat çekmiştir. Ona göre, heva sahibi bir insan, hevasından başka bir şey düşünmez; kendisini yasaklardan ve haramlardan uzaklaştıracak olan imanına bakmaz. Bu durum, kişinin âdeta imanı yokmuş gibi bir duruma düşmesine sebep olur.²⁴⁴ Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in komşuluk hakkına dair uyarıları, bireysel ve toplumsal ahlâk

²⁴⁰ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 13/72.

²⁴¹ Muhammed Nâsirüddin Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad: Dârülmaârif, 1992), 1/445.

²⁴² Kurtubî, *el-Müfhim*, 1/228.

²⁴³ Kurtubî, *el-Müfhim*, 1/228.

²⁴⁴ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Keşf li-müşkili's-Sahîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvab (Dar'ül vatan), 515.

açısından derin anlamlar taşımaktadır. Komşuya zarar vermekten sakınmak, İslâm ahlâkının temel ilkelerinden biri olup, toplumun huzur ve düzenini koruma noktasında da büyük bir önem arz etmektedir.

2.2.4. Metin

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي تَغْلِبٍ، عَنْ قُصَيْلٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ غُلَقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ

Abdullah b. Mes'ûd Hz.Peygamber'den şöyle rivâyette bulundu:

*“Kalbinde zerre kadar kibir olan cennete giremez.”*²⁴⁵

Hadis sahâbeden Abdullah b. Mes'ûd tarafından rivâyet edilmiş ve 4 tarik ile gelmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Abdullah b. Mes'ûd rivâyeti:

a) Alkame b. Kays (ö. 62/682)

Ahmed b. Hanbel Alkame için hayır ehlinden ve “sika” olduğunu söylemiştir. Ali b. Medînî insanların en bilgili olanları arasında Alkame'yi de zikretmiştir. Muhadramûndan olan Alkame b. Kays, Sıffin savaşında şehit edilmiştir.²⁴⁶

b) İbrahim en-Nehâî²⁴⁷

c) Fudayl b. Ömer (ö.110)

Yahyâ b. Maîn ve İclî onun “sika” olduğunu söylemişler, İbn Hibbân (ö. 354/965) ise râvi için “lâ be'se bihî” değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân onu es-Sikât'da zikretmiştir.²⁴⁸

²⁴⁵ Müslim, “İmân”, 147; Tirmizi, “Birr”, 61; Ebu davud, “Libas”,26; İbn Mâce , “Mukaddime”, 9.

²⁴⁶ Zehebî, *A' lâmi'n-nübelâ*, 4/54-57.

²⁴⁷ Bkz. s. 57.

²⁴⁸ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 23/279-280.

d) Eban b. Tağleb (ö.140)

Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Nesâî onun “sika” olduğunu söylemişlerdir. Ancak cemâat ondan rivâyette bulunmasına rağmen Buhârî ondan hadis rivâyet etmemiştir.²⁴⁹

e) Şu‘be b. el-Haccâc²⁵⁰

f) Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)

Fellâs (ö. 249/864) hafızası Ebû Dâvûd’da daha kuvvetli birisini görmediğini ifade etmiş, İbn Mehdi onun insanların en güvenilirini olduğunu ifade etmiştir. Hadis münekkitleri tarafından güvenilir kabul edilen râviden övgüyle bahsedilmiştir.²⁵¹

g) Muhammed b. Beşşâr (ö. 252/866)

“Değerli şeyleri saklayan, çok hadis ezberleyen kimse” anlamında “bündâr” lakabıyla tanınır.²⁵² İbn Hibbân râvinin “sadûk” olduğunun söylerken İclî onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuş ve çok hadis rivâyet ettiğini söylemiştir.²⁵³ Nesâî’ye göre ise salih bir kimse olup “lâ be’s bihî” derecesinde bir râvidir.²⁵⁴

2- Abdullah b. Mes’ûd rivâyeti:

a) Alkame b. Kays²⁵⁵

b) İbrahim en-Nehaî²⁵⁶

c) el-A‘meş (ö. 145/762)

İsmi, Süleyman b. Mihran olup tabiîndendir. Yahyâ b. Maîn ve Nesâî’ye göre “sebt” derecesinde bir râvidir. İclî’de onun “sika” olduğunu söylemiştir. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte’de yer almış, dürüstlüğü ve doğru sözlülüğü sebebiyle “mushaf” diye

²⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 2/ 2-3.

²⁵⁰ Bkz. s. 40.

²⁵¹ Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, 1/352.

²⁵² Mücteba Uğur, “Bündâr, Muhammed b. Beşşâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/488-489.

²⁵³ Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, 2/511.

²⁵⁴ Zehebî, *A‘lâmi’n-nübelâ*, 12/147.

²⁵⁵ Bkz. s. 62.

²⁵⁶ Bkz. s. 57.

anılmış olan A‘meş, devrinin en büyük münekkitlerinden Yahyâ el-Kattân tarafından “allâmetü’l-İslâm” olarak nitelendirilmiştir.²⁵⁷

d) *Alî b. Müshir el-Kureşî* (ö. 189/805)

Rivâyet ettiği hadisler Kütüb-i Sitte’de mevcut olan râvinin İclî, “sika” olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Maîn İrmîniye kadılığı yaptığı vakitte gözlerinin rahatsızlandığını ve kendisinden önceki kadının teşvikiyle kendisini tedavi eden tabibin onu kör ettiğini belirtmiştir. Râvi a’ma olarak Küfe’ye dönmüşdür. Hadis münekkidlerince “sika” kabul edilen râvinin gözlerini kaybettikten sonraki rivâyetlerine şüphe ile yaklaşılmıştır.²⁵⁸

e) *Mincab b. Haris* (ö. 231)

İbn Hibbân onu *es-Sikât*’da zikretmiştir. İbn Mâce *et-Tefsîr* adlı eserinde ondan rivâyette bulunmuştur.²⁵⁹

3- *Abdullah b. Mes’ûd* rivâyeti:

a) *Alkame b. Kays*²⁶⁰

b) *İbrahim en-Nehâî*²⁶¹

c) *el-A‘meş*²⁶²

d) *Alî b. Müshir el-Kureşî*²⁶³

e) *Mincab b. Haris*²⁶⁴

²⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü’l-tehzîb*, 2/109; Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Mücteba Uğur, “el-A‘meş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/54.

²⁵⁸ Zehebî, , *Tezkiretü’l-huffâz*, 290-291.

²⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 28/492.

²⁶⁰ Bkz. s. 62.

²⁶¹ Bkz. s. 57.

²⁶² Bkz. s. 63.

²⁶³ Bkz. s. 64.

²⁶⁴ Bkz. s. 64.

f) Süveyd b. Saîd (ö.?)

İbn Hibbân “sadûk” olduğunu ve “tedlis” yaptığını söylemiştir. Buhârî, Süveyd için gözlerinin görmediğini ve hadis alanında eğitim almadığını ifade ederken, Nesâî’de onun “sika ve me’mûn olmadığını” belirtmiştir.²⁶⁵

4- Abdullah b. Mes’ûd rivâyeti:

a) Alkame b. Kays²⁶⁶

b) İbrahim en-Nehaî²⁶⁷

c) Fudayl b. Ömer²⁶⁸

d) Eban b. Tağleb²⁶⁹

e) Şu’be b. el-Haccâc²⁷⁰

f) Yahya b. Hammad (ö. 215)

Muhammed b. Saîd (ö. 334/945) râvinin “sika” olduğunu ve çok hadis rivâyet ettiğini belirtmiş, İbn Hibbân onun için “sika”değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.²⁷¹

g) Muhammed b. Müsennâ (ö. 252/866)

İbn Hibbân râvinin “sâlihu’l-hadîs ve saduk” olduğunu söylemiştir. Nesâî’ye göre ise “lâ be’sse bihî” derecesinde olan râvi hadis münekkidlerince “hüccet” kabul edilmiştir.²⁷²

2.2.4.1. Değerlendirme

Hiz. Peygamber’den nakledilen bu hadis, mü’min bireylerin kibirden sakınmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Söz konusu hadis, Müslim tarafından rivâyet edilmiş olup, sıhhati açısından, sahih bir hadis olarak değerlendirilmektedir. Tirmîzî

²⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 12/250-255.

²⁶⁶ Bkz. s. 62.

²⁶⁷ Bkz. s. 57.

²⁶⁸ Bkz. s. 62.

²⁶⁹ Bkz. s. 63.

²⁷⁰ Bkz. s. 40.

²⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 31/278.

²⁷² İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 3/687.

ise hadis için “hasen-sahih-garib” değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁷³ İbn Hibbân’da hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiş,²⁷⁴ Hadisin zikredilen 3. senedinde Müslim, Süveyde’den rivâyette bulunmuştur. Tozlu’nun aktardığına göre, Süveyde; İbn’l Keyserani, Zehebî ve Suyûtî gibi hadis münekkidlerinin çoğunluğuna göre güvenilir kabul edilmemiş, fakat muhaddis Moğultay b. Kılıç onun güvenilir olduğunu söylemiştir.²⁷⁵ Bununla birlikte, hadisin farklı senedlere sahip olması ve bu senedlerde yer alan râvilerin cerh ve ta’dil açısından herhangi bir sorun taşımamaları, söz konusu hadisin sahih olduğu sonucunu desteklemektedir.

Hadisin anlamına gelince, Hz. Peygamber, insanları Allah’ın rızasına uygun olmayan ve nefsânî bir özellik olan kibir konusunda uyarmaktadır. Kibir, şeytani vasıfların en belirgin özelliklerinden biridir ve bu nedenle her müslümanın, kendi içinde potansiyel olarak barındırdığı bu olumsuz duygudan korunması gerekmektedir. İbn Hacer’in aktardığına göre, bir adam Hz. Peygamber’e, elbisesinin güzel olmasını istemesinin kibir olup olmadığını sormuş bunun üzerine Hz. Peygamber, kibrin hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsemek olduğunu söyleyerek kısaca tanımını yapmış ve şiddetli bir şekilde ondan kaçınılması gerektiğine dikkat çekmiştir.²⁷⁶ Kısacası kibir, bir müslümanda asla bulunmaması gereken olumsuz bir tutumdur. Bu davranış, bireyleri ahlâkî yozlaşmaya sürükleyerek Allah’ın hoşnut olmadığı bir duruma düşmelerine neden olur. Aynı zamanda, kibir toplumsal ilişkilerde fesada yol açarak insanlar arasındaki güven ve dayanışma duygusunu zedeler. Bu durum, toplumsal birlik ve beraberliğin bozulmasına, hatta toplumun huzur ve düzeninin zarar görmesine neden olabilir. Dolayısıyla, kibirden sakınmak hem bireysel ahlâk hem de toplumsal düzenin korunması açısından büyük bir önem taşır.

²⁷³ Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, 3/429.

²⁷⁴ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *El-İhsan fî Takribi Sahihi İbn Hibban*, thk. Şuayb el- Arnaût (Beyrut: Muessesetü’l Risale, 1988), 12/280.

²⁷⁵ İbrahim Tozlu, “Türk Muhaddis Moğultay’ın Aşka Dair Eseri İle “Kim Aşık Olur ve Sabrederse Allah Onun Günahlarını Affeder ve Cennetine Koyar.” *Hadisini Savunması*”, İ.Ü.İlahiyat fakültesi Dergisi 1/2 (Bahar/2011), 168-180.

²⁷⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 10/490.

2.2.5. Metin

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ يَحْيَى، عَنْ قَرْقَدٍ السَّبَخِيِّ، عَنْ مَرْثَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّئُ الْمَلَكَةِ

Sahâbeden Hz.Ebû Bekir (r.a) Hz.Peygamber'den şöyle rivâyette bulundu:

“Kötü yönetici cennete giremez.”²⁷⁷

Bu hadis sahâbeden Hz.Ebû Bekir tarafından rivâyet edilmiş ve 2 tarik ile gelmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Hz.Ebû Bekir rivâyeti:

a) Murre b. Şerahîl (ö.79)

Yahyâ b. Maîn'e ve İbn İshak'a göre “sika” derecesinde bir râvidir.²⁷⁸

b) Ebu Yakub el-Basri (ö. 131)

Fergât es-Sûbki ismi ile bilinen Ebu Yakub el-Basri hakkında Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) “leyse bi şey”değerlendirmesinde bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel onun iyi birisi olduğunu ancak “leyse bi kaviyyin” olduğunu ifade eder. Nesâî ise râvinin “sika olmadığını” söylemiştir.²⁷⁹

c) Hemam b. Yahya b. Dinar (ö.164)

Ahmed b. Hanbel râvi hakkında “sebt” değerlendirmesinde bulunmuş, Ebû Hâtim ise râvi için “sadûk-sika-salih” demiştir.²⁸⁰

d) Yezîd b. Harun (ö. 206/821)

Ebû Hâtim'e göre “sâlihu'l-hadîs” derecesinde bir râvidir. Yahyâ b. Maîn ve ibn Sa'd'a göre ise “sika” bir râvi olup İbn Hibbân *es-Sikât*'da onu zikretmiştir.²⁸¹

²⁷⁷ Tirmizi, , “Birr”, 29; İbn Ma'ce, “Edep”, 10.

²⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 27/379-381.

²⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 27/164-167.

²⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 30/301-305.

²⁸¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 4/431.

e) *Ahmed b. Menî'* (ö. 244/858)

Nesâî onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Hâtîm’e göre “sadûk” olan râvî, hadis münekkîdlerince güvenilir kabul edilmiştir.²⁸²

2- Hz.Ebû Bekir rivâyeti:

a) *Murre b. Şerahîl*²⁸³

b) *Ebu Yakub el-Basri*²⁸⁴

c) *Sadaka b. Musa* (ö. ?)

Yahyâ b. Maîn râvî hakkında “leyse bi’şey ” değerlendirmesinde bulunmuştur. Yine Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû Dâvûd râvinin “zayîf” olduğunu söylemişlerdir.²⁸⁵

d) *Yezîd b. Harun*²⁸⁶

e) *Ahmed b. Menî'*²⁸⁷

2.2.5.1. Değerlendirme

Toplumda yönetici konumunda bulunan bireylerle ilgili Hz. Peygamber’den aktarılan bu hadisin sıhhati konusunda, Tirmîzî “garib” değerlendirmesinde bulunmuş, Eyyûb es-Sahtiyânî ve pek çok kişi Fergât es-Sûbki’nin zabt yönünden hafızasının zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸⁸ Elbânî ise hadisin “zayîf” olduğunu söylemiştir.²⁸⁹ Begâvî de hadisi “garib” olarak değerlendirmiş, o da Eyyûb es- Sahtiyânî ve pek çok kişinin Fergât es-Sûbki yani Yakub el-Basri hakkında değerlendirmede bulunduğunu söylemekle birlikte bu râvinin Basra’nın abidlerinden Ermeni asıllı bir dokumacı olduğunu ve Basra’ya yerleştiğini belirtmiştir.²⁹⁰ Hadisin ifade ettiği anlam bağlamında, Ahmed b. Hanbel’in aktardığına göre, büyük veya küçük bir topluluğu

²⁸² İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1/48.

²⁸³ Bkz. s. 67.

²⁸⁴ Bkz. s. 67.

²⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 13/99-101.

²⁸⁶ Bkz. s. 67.

²⁸⁷ Bkz. s. 68.

²⁸⁸ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* 3/398.

²⁸⁹ Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahîhu ve Za'îfü Süneni İbn Mâce* (Beyrut: Mektebetü Muârif, 1997), 300.

²⁹⁰ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 9/349.

yönetmekte olan kimseler için önemli bir mesaj verilmiştir. Bu rivâyete göre, cennetin kapısını ilk çalacak olan liderler, Allah ile aralarındaki ilişkiyi düzgün tutan ve aynı zamanda insanlarla olan ilişkilerinde de iyi bir denge kurmayı başaran kimseler olacaktır.²⁹¹

Söz konusu hadiste, iyi bir yöneticinin cennete ilk giren kimseler arasında yer alacağı ifade edilirken, kötü bir yöneticinin işlediği günahların ağırlığına dikkat çekilmektedir. Bu rivâyet, iyi bir yöneticiliğin hem bireysel hem de toplumsal hayat üzerindeki kritik önemine vurgu yapmaktadır. Hadiste, kötü bir yöneticinin akıbetinin ciddi bir tehdit unsuru olarak sunulması, yöneticilik sorumluluğunun ciddiyetini ortaya koyarken, iyi bir yöneticinin âhirette elde edeceği mükâfatın bir müjde olarak dile getirilmesi dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber’in “cennete giremez” ifadesi, kötü yönetim sergileyen mü’minlere yönelik bir uyarı niteliği taşımakta olup, tehdit üslûbuyla dile getirilmiştir.

2.2.6. Metin

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الثَّقَلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شِمَاسَةَ التَّجِيبِيِّ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ غَامِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْيَسٍ

Sahâbeden Ukbe b. Amir Hz. Peygamber’den şöyle rivâyette bulunmuştur:

“Haksız vergiyi (meks) alan kimse cennete giremez.”²⁹²

Hadis sahâbeden Ukbe b. Âmir tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

²⁹¹ Hanbel, *Müsned*, 1/191-209.

²⁹² Ebû Dâvûd, “Haraç”, 7.

a) *Abdurrahman b. Şemâse* (ö. 104/722)

İclî'ye göre “sika” derecesinde bir râvi olup, Yahyâ b. Maîn onun için “lâ be'se bihî” demiştir. Ebû Hâtım'a göre ise “sadûk” derecesinde bir râvidir.²⁹³

b) *Yezîd b. Ebî Habîb* (ö. 128/745)

Takvasıyla birlikte hadis ve fıkıhtaki bilgisiyle de öne çıkan râvi Ömer b. Abdülazîz döneminde fetva vermesi için Mısır'a gönderilen üç kişiden birtanesiydi.²⁹⁴ İbn Hibbân onu *es-Sikât*'da zikretmiş olup pek çok âlimler onun fıkıh ve hadisteki bigisinden övgüyle bahsetmiştir.²⁹⁵

c) *İbn İshâk* (ö. 151/768)

Zehebî, râvinin doğru sözlü olduğunu, bunun aksinin görülmediğini söylemiştir. Buhârî ise onu iyi kimseler faslında zikretmiştir.²⁹⁶ Bununla birlikte İclî onun için “sika” değerlendirmesi yaparken, Nesâî ise râvinin “leyse bi kaviyyin” olduğunu söylemiştir.²⁹⁷

d) *Muhammed b. Seleme b. Abdullah* (ö. 191)

Nesâî râvi için “sika” değerlendirmesinde bulunmuştur. Muhammed b. Sa'd ise onun “sika, faziletli ve âlim” bir kimse olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*'da zikretmiştir.²⁹⁸

e) *Ebû Ca'fer Abdullâh b. Muhammed* (ö. 234/848)

Ebû Davûd râvi için hafızası ondan daha kuvvetli bir kimseyi görmediğini söylemiş, Ahmed b. Hanbel ise hafızasının kuvvetliliğine vurgu yapmak için elinde kitap görmediğini (daima ezberden hadis okuduğunu) ifade etmiştir. Ebû Hâtım ise râvi içi “sika me'mûn (güvenilir)” demiştir.²⁹⁹

²⁹³ İbn Hacer, *Tehzîbü 't-tehzîb*, 2/516-517.

²⁹⁴ Zehebî, , *Tezkiretü 'l-huffâz*, 129-130.

²⁹⁵ Zehebî, *A 'lâmi 'n-nübelâ'*, 6/31-32.

²⁹⁶ Zehebî, *A 'lâmi 'n-nübelâ'*, 7/34-40.

²⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü 'l-kemâl*, 24/440-424.

²⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü 'l-kemâl*, 25/290-291.

²⁹⁹ Zehebî, *Tezkiretü 'l-huffâz*, 441.

2.2.6.1. Değerlendirme

Hız. Peygamber'den haksız yere insanlardan vergi toplamakla ilgili olarak rivâyet edilen bu hadisin sıhhati konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hâkim, *el-Müstedrek* adlı eserinde bu hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu belirtmiştir.³⁰⁰ Aynı hadis, Ahmed b. Hanbel tarafından da *el-Müsned*'de zikredilmiştir.³⁰¹ Bununla birlikte, Elbânî, bu hadisi zayıf olarak değerlendirmiştir.³⁰² Bu durum, hadislerin sıhhatini tesbit etmede farklı usul ve kriterlerin etkisini ortaya koymaktadır. Hadisin ifade ettiği anlamına gelince, metinde geçen مَكْسٍ kelimesi, insanlardan zorla, şer'i olarak alınmaması gereken bir vergiyi almak anlamında kullanılmıştır. Kurtubî, insanların rızası olmaksızın böyle bir duruma maruz bırakılmasının gasp ve zulüm olarak değerlendirildiğini ve bunun en büyük günahlardan biri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, bu günahı işleyen kişinin, tövbe edip gasp ettiği malları iade etmesi durumunda tövbesinin kabul edilebileceğini belirtmiştir.³⁰³

Azîmâbâdî'nin aktardığına göre, Nevevî (ö. 676/1277), insanlardan haksız bir şekilde vergi alınmasının ve bu vergilerin haksız yerlere harcanmasının son derece çirkin bir eylem olduğunu ifade etmiş, bu tür uygulamaların insanı helake götüren bir durum teşkil ettiğini vurgulamıştır.³⁰⁴ Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, hadiste haksız vergi toplamanın ahlâkî ve dinî açıdan ciddi bir sorun teşkil ettiği vurgulanmakta, bu durumun İslâm ahlâkında haksız kazanç ve zulümden sakınmanın ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, hadiste geçen "cennete giremez" ifadesi, tehdidî üslûba sahip olup, meselenin ciddiyetine dikkat çekmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu tür ifadeler, ilgili fiillerin kötülüğünü vurgulamak ve insanları bu tür davranışlardan uzak tutmak amacıyla zikredilmektedir.

³⁰⁰ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/562.

³⁰¹ Hanbel, *Müsned*, 28/526.

³⁰² Muhammed Nâsirüddin Elbânî, *Za'ifu't-Terğîb ve't-terhîb*, (Riyad: Mektebetü'l-Maarif), 1/122.

³⁰³ Kurtubî, *el-Müfhim*, 5/99.

³⁰⁴ Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, 12/81.

2.2.7. Metin

خَارِجَةً حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، وَعُثْمَانُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَعْبُدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ
بْنِ وَهْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْجَوَاطُ، وَلَا الْجَعْظَرِيُّ

Hâris b. Vehb Hz. Peygamberden şöyle rivâyette bulunmuştur:

“Kaba ve kibirli kimse cennete giremez.”³⁰⁵

Hadis sahâbeden Hâris b. Vehb (r.a) tarafından rivâyet edilmiş ve 2 tarık ile gelmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Hâris b. Vehb rivâyeti:

a) Mağbud b. Halid (ö. 118)

Yahyâ b. Maîn, râvi içi “sika” demiş, İclî onun “tabîinden ve sika” olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtım ise râvi hakkında “sadûk” değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁰⁶

b) Süfyan es-Sevrî³⁰⁷

c) Vekî' b. el-Cerrâh (ö.196/811)

Vekî' b. el-Cerrâh hakkında Ebû Hâtım ve Yahyâ b. Maîn, onun “sebt” olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân ise kendisini “hâfız” ve “mutkîn” olarak tanımlamıştır. Ahmed b. Hanbel ise Vekî' b. Cerrah'tan daha üstün ilme ve hıfza sahip birini görmediğini ifade etmiştir.³⁰⁸

d) Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/849)

Ebû Hâtım'e göre “sika” derecesinde bir râvî olup, Ahmed b. Hanbel onun için “sadûk”, İclî ise “sika ve hâfız” değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁰⁹

³⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Edep”, 8.

³⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 28/228-230.

³⁰⁷ Bkz. s. 57.

³⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 4/311.

³⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/420.

2- *Hâris b. Vehb rivâyeti:*

a) *Mağbud b. Halid*(ö.118)³¹⁰

b) *Süfyan es-Sevrî*³¹¹

c) *Vekî b. Cerrah*³¹²

d) *Osman b. Ebî Şeybe* (ö. 239/853)

Yahyâ b. Maîn, râvi için “sika me’mûn” olduğunu ifade etmiştir.³¹³ İbn Hacer ise onun büyük hadis hafızlarından olduğunu söylemiş ve genel olarak hadis otoriteleri tarafından güvenilir kabul edilmiştir.³¹⁴

2.2.7.1. Değerlendirme

Hiz. Peygamber’den, müslüman bir kimsenin kibirli davranmasının yerilmesine dair aktarılan bu hadis, Ebû Dâvûd tarafından muttasıl bir senedle ve güvenilir râvilerden rivâyet edilmiştir. Ayrıca Elbânî’de hadis için “sahih” değerlendirmesinde bulunmuştur.³¹⁵ Hadiste Allah’ın en hoşlanmadığı davranışlardan birisi olan kibir konusuna işaret edilmiştir. Begavî hadiste zikredilen “الْجَعْفَرِي” kelimesinin bir kimsenin kendisinde bulunmayan bir özellik ile böbürlenmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir.³¹⁶

Hiz. Peygamber bu davranıştan insanları sakındırmak ve böyle bir yanlışa düşmemeleri için, onları caydırıcı bir üslûp ile uyarmıştır. Çünkü kibir, bireysel ilişkileri zayıflatan, insanlar arasındaki sevgi ve saygıyı azaltan dolayısıyla toplumsal huzuru etkileyen; özellikle mü’min kimselerin rol-model olmaları bağlamında kaçınılmaları gereken bir davranıştır.

³¹⁰ Bkz. s. 72.

³¹¹ Bkz. s. 57.

³¹² Bkz. s. 72.

³¹³ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 444.

³¹⁴ Selman Başaran, “İbn Ebû Şeybe, Ebû'l-Hasen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/444.

³¹⁵ Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-terhîb*, 3/65.

³¹⁶ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 13/170.

2.2.8. Metin

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مِصْوُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ
نُبَيْطٍ، عَنْ جَابَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَثَانٌ، وَلَا عَاقٌ، وَلَا مُذْمِنٌ
خَمْرٍ

Abdullâh b. Ömer Hz.Peygamber'den söyler rivâyette bulunmuştur:

“Başa kakan, ana babasına isyan eden ve alkol bağımlısı cennete giremez.”³¹⁷

Hadis sahâbeden Ebû Hüreyre ve Abdullâh b. Ömer rivâyet etmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Abdullâh b. Ömer rivâyeti:

Rivâyetin zikredilen ilk üç râvisi hakkında bilgiye ulaşılammıştır.

a) Câban (ö. ?)

b) Nûbeyd (ö. ?)

c) Salim b. Ebi Cağd (ö. ?)

d) İbnü 'l-Mu 'temir³¹⁸

e) Şu 'be b. el-Haccâc³¹⁹

f) Muhammed b. Ca 'fer (ö. 193/809)

Nesâî'ye ve Dârekutnî'ye göre “sika” derecesinde bir râvi olup, İbn Hibbân onu es-Sikât'da zikretmiştir.³²⁰

g) Muhammed b. Beşşâr³²¹

2- Ebû Hüreyre rivâyeti:

³¹⁷ Nesai, “Eşribe”, 46.

³¹⁸ Bkz. s. 57.

³¹⁹ Bkz. s. 40.

³²⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/530.

³²¹ Bkz. s. 63.

a) *Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh* (ö. 101/719-20)

Kûfe’de yağ sattığı için “ zeyyât ” ve “ semmân ” lakaplarıyla bilinir.³²² Râvi hakkında Ahmed b. Hanbel “sika sika” değerlendirmesinde bulunmuştur. Talebesi A’muş ise kendisinden 1000 hadis dinlediğini ifade etmiştir.³²³

b) *el-A’muş*³²⁴

c) *Cerîr b. Abdi’l-Humeyd* (ö. 188/804)

İbn Sa’d onun “sika” ve ilim sahibi birisi olduğunu ifade etmiş, İbn Ammâr (ö. 1205/1791 [?]) onun “hüccet” olduğunu ve sahih hadisleri yazdığını belirtmiştir. Nesâî’ye göre “sika” olan râvi için İbn Hiraş “sadûk” değerlendirmesinde bulunmuştur. Hocaları arasında Mansûr b. Mu’temir, Âsım el-Ahvel, Hişâm b. Urve, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ve A’muş gibi muhaddisler vardır. Onun “tedlis” yaptığı iddiasına karşın Hayseme (ö. 343/955) onun “tedlis yapmadığını” ifade ederek güvenilir hocalardan hadis aldığını belirtmiştir. Cerîr muhaddisler tarafından güvenilir bir râvi olarak kabul edilmiştir.³²⁵

d) *İbn Râhûye* (ö. 238/853)

İsmi, Ebû Ya’kûb İshâk b. İbrâhîm el-Mervezî’dir. Hadis münekkitleri, güçlü bir hâfızaya sahip olan İbn Râhûye’nin güvenilirliğinde ittifak etmişlerdir. Onun ölümünden beş ay önce hâfıza kaybına uğradığına dair rivâyet ise zayıf kabul edilmektedir. Buhârî ve Müslim, el-Câmi’u’s-sahîh’lerinde; Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî ise es-Sünen’lerinde İbn Râhûye’den hadis rivâyet etmişlerdir.³²⁶

e) *Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî* (ö. 303/915)

Meşhûr âlimlerinden olan Nesâî hadis alanında otorite kabul edilir. Tahâvî (ö. 321/933) onun müslümanların imamı, önderi olduğunu ifade etmiş, Ahmed b. Sâlih

³²² Talat Sakallı, “Ebû Sâlih es- Semmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/226.

³²³ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 5/36.

³²⁴ Bkz. s. 63.

³²⁵ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 9/9-19; Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 4/545-550.

³²⁶ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 11/377-378.

(ö. 248/862) ise onun için bir benzerinin olmadığını söylemiştir.³²⁷ Kütüb-i sitte müelliflerinden olan Nesâî hemen tüm âlimlerin övgüyle bahsettiği bir isimdir.

3- *Abdullâh b. Ömer rivâyeti:*

a) *Sâlim b. Abdillâh b. Ömer (ö. 106/725)*

Medineli tâbiî fakihi olan Sâlim b. Abdillâh için İclî “sika” kimselerden olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye (ö. 238/853) gibi âlimlere göre en sahih sened Zührî > Sâlim b. Abdullah > Abdullâh b. Ömer’den oluşan silsiledir.³²⁸ Hz. Ömer’in torunu olan tâbiî fakihi Sâlim b. Abdillâh’ın güvenilirliği konusunda âlimler ittifak etmişlerdir.³²⁹

b) *Abdullah b. Yesar (ö. ?)*

İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*’da zikretmiş, Nesâî ondan sadece bir hadis rivâyet etmiştir.³³⁰

c) *Amr b. Muhammed b. Zeyd (ö. 150)*

İshak b. Mansûr, Yahyâ b. Maîn, Ebû Davûd ve İclî onun “sika” olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî onun için “leyse bihî be’sün” değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Süfyân es-Sevrî ondan rivâyette bulunmuş ve onu övmüştür.³³¹

d) *Yezîd b. Hâlid (ö. 232/846)*

Ebî Hayseme (ö. 279/892-93) râvinin “tedlîs” yaptığını söylemiştir. Ancak Nesâî onun “sika” olduğunu, Zührî ise onun insanların en güvenilirini olduğunu belirtmişlerdir.³³²

³²⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 1/335-345.

³²⁸ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 4/459-462.

³²⁹ Eyyüp Said Kaya, “Sâlim b. Abdillâh b. Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/47-48.

³³⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 16/330.

³³¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 21/501-503.

³³² İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 4/411-412.

e) *Amr b. Ali* (ö. 249/863)

Ebû Zûr'a onun "sika" olduğunu ifade etmiş, Yahyâ b. Maîn ise onun "zayıf" olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim'e göre ise "lâ be'se bihi" derecesinde bir râvidir.³³³

4- *Ebû Hüreyre rivâyeti:*

a) *Aclân'ın Mevlası*

Râvi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

b) *Muhammed b. Aclân el-Kureşî* (ö. 148/765)

Ahmed b. Hanbel, İbn İshak ve Yahyâ b. Maîn gibi âlimler onun "sika" olduğunu söylemişlerdir. İbn Şeybe (ö. 262/875) râvinin "sika" kimselerden olduğunu belirtmiş, yine Nesâî'de onu "sika" olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte hafızasıyla ilgili sorunların olduğunu söyleyenler de olmuştur. Öyle ki Ebû Zûr'a onun için "sadûk ve vasat" ifadelerini kullanmıştır. Takvâsı, ibadete olan düşkünlüğü ve güzel ahlâkıyla tanınan Aclân, âlimlerin geneli tarafından övgüyle anılmıştır.³³⁴

c) *Yahyâ b. Saîd el-Kattân*³³⁵

d) *Muhammed b. Müsennâ*³³⁶

2.2.8.1. Değerlendirme

Yukarıda metni verilen hadiste, insanın yaptığı takdirde hem kendisine hemde yaşadığı topluma zarar veren üç özelliği ifade edilmiştir. Mübârekpûrî'nin aktardığına göre, Hâkim hadisin mütâbî'si olmadığı gerekçesiyle onu "el-Müstedrek" adlı eserine almamış, Ebû Davûd ise hadisin kendisine göre "hüccet" olduğunu söylemiştir.³³⁷ Tirmîzî hadisin hasen derecesinde olduğunu belirtmiş,³³⁸ Elbânî'de hadis için hasen değerlendirmesinde bulunmuştur.³³⁹

Sahâbeden Ebû Hüreyre ve Abdullâh b. Ömer tarafından aktarılan bu hadisin 1. rivâyetindeki bazı râviler hakkında bilgiye ulaşılamamış olsada, zikredilen râvilerin

³³³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/294.

³³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 26/105-108.

³³⁵ Bkz. s. 40.

³³⁶ Bkz. s. 65.

³³⁷ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 6/19.

³³⁸ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 6/19.

³³⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîssi's-sahîha*, 2/280.

güvenilir kabul edilmesi, hadisin muttasıl senedle aktarılması ve farklı tariklerinin mevcudiyeti sonucunda hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Hadis, içki içmek, asi olmak ve insanlara yapılan iyiliklerin başa kakılması gibi meseleler üzerinde durmaktadır. Hz. Peygamber, bu vasıflardan bir mü'minin kesinlikle sakınması gerektiğini, tağlîz içeren sert bir üslûpla ifade etmiştir. Bu yaklaşım, İslâm medeniyetinin inşasında toplumsal huzuru bozan her türlü davranıştan kaçınılması gerektiği yönündeki çağrısını yansıtmaktadır. Hz. Peygamber, toplumsal barış ve düzenin sağlanmasında, bu tür olumsuz davranışların önlenmesinin önemini vurgulamıştır.

2.2.9. Metin

حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عُثَيْبٍ، حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ مَيْسَرَةَ بْنِ خَلْبِيسٍ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ، عَنْ أَبِي الذَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مُدْمِنٌ خَمْرٍ

Ebü'd-Derdâ Hz.Peygamberden şöyle rivâyet etmiştir:

“Alkol bağımlısı cennete giremez.”³⁴⁰

Hadis sahâbeden Ebü'd-Derdâ (ö. 32/652) tarafından rivâyet edilmiştir
Hadisin râvileri şunlardır:

a) Ebû İdrîs el-Havlânî (ö. 80/699)

Nesâî ve diğer bazı âlimler onun “sika”olduğunu söylemiş ve ondan övgüyle bahsetmişlerdir.³⁴¹ Zührî onun Abdülmelik zamanında Şam’da kadılık yaptığını belirtmiştir. Râvi hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmiştir.³⁴²

³⁴⁰ İbn Ma’ce, “Eşribe”, 3.

³⁴¹ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 56-57.

³⁴² Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 14/88-92.

b) Yunus b. Meysere (ö. 132)

Mevsılî, Ebû Davûd ve Darekûtnî onu “sika” kabul etmişlerdir. Ebû Hâtım ise onun insanların en hayırlılarından olduğunu ifade etmiş, muhaddislerin çoğunluğuna göre de güvenilir kabul edilmiştir.³⁴³

c) Süleyman b. Utbe (ö. ?)

Ahmed b. Hanbel râvi hakkında bilgi sahibi olmadığını söylemiş, Yahyâ b. Maîn ise onun için “la şey” değerlendirilmesinde bulunmuştur. Darîmî onun “sika” olduğunu söylerken, İbn Hibbân râvi için “‘leyse bihî be’sün” demiştir. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.³⁴⁴

d) Hişam b. Ammar b. Nesir³⁴⁵

2.2.9.1. Değerlendirme

Yukarıda zikredilen hadisin sıhhatine dair, İbn Mâce isnadının hasen olduğunu belirtmiş, ancak hadisi Yunus b. Meysere’den (ö.132) rivâyet eden Süleyman b. Utbe hakkında bazı ihtilafların bulunduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, isnadın geri kalan diğer râvilerinin tamamının güvenilir olduğunu vurgulamıştır.³⁴⁶ Bu değerlendirme, hadisin genel itibarıyla sağlam bir senede sahip olduğunu ancak bazı küçük şüphelerin bulunduğunu göstermektedir. Metnin anlam değerlendirmesi bir önceki hadiste zikredilmiştir.

2.3. لَمْ يَرَحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ Kalıbıyla İfade Edilenler Hadisler

2.3.1. Metin

حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ خَفْصٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا مُجَاهِدٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا لَمْ يَرَحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ، وَإِنْ رِيحَهَا تَوَجَدَ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَامًا

³⁴³ Mizzî, *Tehzîbü 'l-kemâl*, 32/544-548.

³⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü 'l-kemâl*, 12/37-39.

³⁴⁵ Bkz. s. 53.

³⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî (Beyrut: Darü'l-Fikr), 2/1120.

Abdullah b. Ömer Hz.Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

*“Kim antlaşma yaptığı birisini öldürürse cennetin kokusunu dahi duyamaz, oysa onun kokusu kırk yıllık mesafeden duyulur.”*³⁴⁷

Hadis sahâbeden Abdullah b. Ömer tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

a) Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721)

Mücâhid b. Cebr hakkında Ebû Hâtim, Hz. Âişe'den mürsel rivâyetlerde bulunduğunu söylemiş Yahyâ el-Kattân ise onun mürsel hadis rivâyet ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte İbn Medînî ve Yahya b. Maîn onun birçok sahâbeyle karşılaştığını, bunlar arasında Hz. Âişe'nin de olduğunu söylemişlerdir. Tefsir alanındaki ilmiyle tanınan Mücâhid b. Cebr hadis münekkitleri tarafından “sika” ve rivâyetleri “hüccet” kabul edilmiştir.³⁴⁸

b) Hasan b. Ömer (ö. 142)

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İshak b. Mansûr gibi âlimler onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Râzî ise râvi hakkında “la be'se bihî” ve “salih” ifadelerini kullanmıştır.³⁴⁹

c) Abdülvâhid b.Zeyd (ö. 177/793)

Râvi için Buhârî “terekehû” Nesai ise “metrûkü'l hadis” ifadelerini kullanmış, İbn Hibban ise hadislerinin “münker” olduğunu belirtmiştir. Hadis münekkidleri tarafından “metrûk “ bir râvi olraka değerlendirilmiştir.³⁵⁰

d) Kays b. Hafs (ö. 227)

Yahyâ b. Maîn onun için “sika ”, İclî “la be'se bihî”, İbn Hibbân “şeyh” değerlendirmelerinde bulunmuşlardır. Hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmiştir.³⁵¹

³⁴⁷ Buhârî, “Cizye”, 5. Nesai, “Kasame”, 14. İbn Ma'ce, “Diyet”, 32.

³⁴⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 4/24.

³⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 6/284-286.

³⁵⁰ Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ*, 7/178-180.

³⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 24/21-23.

2.3.1.1. Değerlendirme

Antlaşma yapıldığı halde, gayrimüslim birisini öldüren kişi hakkında rivâyet edilen hadis, Buhârî tarafından nakledilmiştir. Hadisin Buhârî'nin eserinde yer alması, onun güvenilirliğini pekiştiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Hâkim'de “el-müstedrek”de hadisin sahih olduğunu söylemiş,³⁵² İbn Hibbân da hadisin, Hasan > Ebû Bekir tarikiyle merfû olarak geldiğini ve isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.³⁵³ Elbânî ise hadisi *وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ خَمِيسَاءِ عَامٍ* kaydıyla zikretmiş ve bu haliyle “münker” olduğunu söylemiş, bununla birlikte râvilerden Hasan b. Ömer'in tedlis yaptığını ancak fâziletli birisi olduğunu vurgulanmıştır.³⁵⁴ Bir başka yerde de İbn Hibbân, bu hadisin Müslim'in ve Buhârî'nin şartlarına göre sahih olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁵

Hadiste geçen “cennetin kokusunu dahi alamaz” ifadesi, ilk bakışta büyük bir günahı işleyen kişinin ebediyen cennete giremeyeceği şeklinde anlaşılabilir. Ancak bu ifade, daha çok büyük günahın ağırlığına ve onun kişinin âhiretteki durumuna olan etkisine dikkat çekmektedir. İslâmî literatürde, büyük günahların tövbe ile affedilebileceği kabul edilmekle birlikte, bu tür ifadeler kişinin suçunun ciddiyetini ve âhiretteki olası sonuçlarını vurgulamaktadır. İslâm'a göre, bir kişi ne kadar büyük günah işlemiş olursa olsun, eğer müslüman olarak ölürse, sonunda mutlaka cennete girecektir. Aksi halde ebedî cehennem, yalnızca iman etmeyenler ve Allah'ın emirlerine inatla karşı koyanlar için söz konusudur. Nitekim İbn Hacer'de cennete giremeyecek anlamındaki ifadeyle kastedilenin, büyük günah işlememiş olan kimselerle eş zamanlı olarak cennete giremeyecek anlamında olduğuna işaret etmiştir.³⁵⁶

³⁵² Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/197.

³⁵³ İbn Hibbân, *Sahihi İbn Hibban*, 16/392.

³⁵⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-za'îfe ve'l-mevzû'a*, 13/832.

³⁵⁵ İbn Hibbân, *Sahihi İbn Hibban*, 11/241.

³⁵⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 12/259.

2.3.2. Metin

أَثْبَاتَا يَذَلِك بُنْدَا، أَثْبَاتَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، أَثْبَاتَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ مَنْ حَدَّثَهُ، عَنْ تَوَاتَانِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلْتُ رَوْحَهَا طَلَاقًا مِنْ غَيْرِ بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ.

Sevbân b. Bücdüd Hz.Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

*“Herhangi bir kadın, bir sıkıntı olmadığı hâlde kocasından boşanma talep ederse, cennetin kokusunu bile alamaz.”*³⁵⁷

Sahâbeden Sevbân b. Bücdüd (r.a) tarafından rivâyet edilmiş ve 2 tarik ile gelmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Sevbân b. Bücdüd rivâyeti:

a) (?) İsmi mübhem olan birisi.

b) Abdullâh b. Zeyd b. Amr el-Cermî (ö. 104/722)

Muhaddisler tarafından “sika” kabul edilen râvi Abdullâh b. Zeyd, Ebû Kılâbe lakabıyla bilinir. Ebû Hüreyre, Semüre b. Cündeb, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerden ve bazı tâbiîlerden hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁵⁸ İbn Sa’d onun “sika”olduğunu ve çok hadis rivâyet ettiğini belirtmiştir. Ebû Hâtim ise onun tedlis yaptığını bilmediğine değinerek güvenilirliğini vurgulamıştır.³⁵⁹

c) Eyyûb b. Keysân et-Temim (ö. ?)

Ebû Davûd râvi için bir benzerini görmediğini ifade etmiş, Muhammed b. Sa’d ve Nesâî onun için “sika ve sebt” değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Ebû Hayseme (ö. 234/849)’de râvinin “sika” olduğunu söylemiştir.³⁶⁰

³⁵⁷ Tîrmizi, “Talâk”, 11; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; İbn Ma’ce, “Talâk”, 21.

³⁵⁸ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 94.

³⁵⁹ Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ*, 4/468-473.

³⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 3/457-463.

d) Abdülvehhâb b. Abadülmecid (ö. 194)

İbrâhîm b. Abdüsselâm râvinin “sadûk” olduğunu söylemiş, İbn Ma’ce ondan sadece bu hadisi rivâyet etmiştir.³⁶¹

e) Muhammed b. Beşşâr³⁶²

2- Sevbân b. Bücdüd rivâyeti:

a) Amr b. Mürsed (ö.86-96?)

İclî onun Şam’lı, tâbiünden ve sika birisi olduğunu söylemiş, İbn Hibbân onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.³⁶³

b) Abdullâh b. Zeyd b. Amr el-Cermî³⁶⁴

c) Eyyûb b. Keysân et-Temim (ö. ?)³⁶⁵

2.3.2.1. Değerlendirme

Hz. Peygamber’den aile ve evlilik müessesesiyle ilgili aktarılan bu hadis, İslâm toplumundaki aile yapısının ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Hadiste kullanılan çarpıcı üslup, meselenin ciddiyetini ve toplumdaki yerini açıkça gözler önüne sermektedir. Hadisin sıhhati hakkında, Tirmîzî hasen değerlendirmesinde bulunmuş, Eyyûb b. Keysân et-Temim ‘den gelen bu rivâyetin merfû olmadığını söylemiştir.³⁶⁶ Hadisin birinci senedindeki râvilerden birinin mübhem olması, İkinci senedinde ise Eyyûb b. Keysân’da sonra tağlikin olması hadisin sıhhati konusunda şüphe uyandırmaktadır. Bununla birlikte İbn Hibbân ise bu hadisi “Sahih”in de zikretmiş ve hadisin Müslim’in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiştir.³⁶⁷

Zikredilen hadisin anlamı üzerine âlimlerin değerlendirmelerine gelince, sebepsiz yere boşanmak isteyen kadınla ilgili olarak Aynî’nin aktardığına göre, İbn Cerîr, gereksiz yere huzursuzluk çıkaran kadının münafıklardan olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁸ Bu görüş, kadının boşanma talebinin, yalnızca kişisel çıkarlara dayalı ve

³⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 16/202.

³⁶² Bkz. s. 63.

³⁶³ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 22/224.

³⁶⁴ Bkz. s. 82.

³⁶⁵ Bkz. s. 82.

³⁶⁶ Tirmizî, *Süneni’t-tirmizî*, 3/485.

³⁶⁷ İbn Hibbân, *Sahihi İbn Hibban*, 9/490.

³⁶⁸ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 20/261.

İslâmi öğretilere aykırı bir şekilde ortaya çıkmasının, onun inançsızlıkla ilişkilendirilebileceği anlamına gelmektedir. Ali el-Kari ise burada bahsedilen boşanmanın keyfi olarak, bir sıkıntı olmadan yapılan boşanma olduğunu söylemiş, “O kadına cennetin kokusu haramdır” lafzının, işin vahametini anlatmak için mübalağa içeren bir tehtit anlamında kullanılmış olduğunu, yani cennetin kokusunu öncelikli olarak duyacak olan müminlerle birlikte duyamaz, şeklinde anlaşılması gerektiğine vurgu yapmıştır.³⁶⁹ Bir başka görüşe göre bu fiili işleyen kimse, cennete girse bile yaptığı bu günahtan dolayı cennetin kokusunun lezzetini alamayacak olması kast edilmiştir.³⁷⁰

2.3.3. Metin

حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ، حَدَّثَنَا عُثَيْدُ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَرَرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْنٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: يَكُونُ قَوْمٌ يَخْضِبُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ بِالسَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لَا يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ

Abdullah b. Abbas Hz.Peygamber'den şöyle rivâyette bulunmuştur:

“*Ahir zamanda saçlarını güvercin kalıntısı gibi siyaha boyayacak, cennetin kokusunu duyamayacak bir kavim olacaktır.*”³⁷¹

Hadis sahâbedeb Abdullah b. Abbas rivâyetiyle aktarılmıştır. Hadisin râvileri şunlardır:

a) Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî (ö. 94/713 [?])

Tâbiînden olan Saîd b. Cübeyr hadis ve tefsir alanındaki bilgisiyle öne çıkmıştır. İlk eğitimini Abdullah b. Abbas'tan almış ve onun ders halkasında bulunmuştur. Abdullah b. Abbas'ın öne çıkan öğrencilerinden birisi olan Saîd b. Cübeyr duyduğu hadisi ezberlemiş ve yazmıştır. Hadis münekkitlerince “âlim ve sika”

³⁶⁹ Alî el-Kârî, *Mîrkâtü'l-mefâtîh*, 10/225.

³⁷⁰ Alî el-Kârî, *Mîrkâtü'l-mefâtîh*, 10/225.

³⁷¹ Ebu Davud, “Talâk”, 20; Nesai, “Zinet”, 5.

bir kişi olarak tanınan Saîd b. Cübeyr hadisde otorite kabul edilmiş ve âlimlerin başı diye anılmıştır.³⁷²

b) Abdülkerim b. Malik (ö. 127)

Ebû Hâtım onun için “sâlihu’l-hadîs” ve “la be’sse bihî” değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.³⁷³

c) Ubeydullah b. Amr b. Ebî Velîd (ö. 180/796)

Yahyâ b. Maîn ve Nesâî’ye göre “sika” derecesinde bir râvi olup, Ebû Hâtım onun için “sâlihu’l-hadîs-sika-sadûk” değerlendirmelerinde bulunmuştur.³⁷⁴

d) Rebîa b. Nâfi‘ (ö. 221)

Ebû Hâtım onun için “sika-sadûkve hüccet” demiş, İbn Şeybe ise râvi hakkında “sika-sadûk” değerlendirmesinde bulunmuştur. Hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmiş bir râvidir.³⁷⁵

2.3.3.1. Değerlendirme

Hiz. Peygamber’den Abdullah b. Abbas’ın aktardığı bu hadis, Ebû Davûd ve Nesâî gibi önemli hadis âlimleri tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin sıhhatini değerlendiren Elbânî ise hadisin, sahih olduğunu söylemiştir.³⁷⁶ Mübârekpûrî’de hadiste geçen “saçları siyaha boyamak” eylemini, genç görünme amacı güdölerek insanların aldatılmasına yönelik bir davranış olarak değerlendirmiş, bu nedenle, söz konusu eylemi ittifakla haram kabul edilen bir davranış olarak ifade etmiştir.³⁷⁷

³⁷² Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 4/321-332; Ayrıca bilgi için bkz. İsmail Tanrıverdi, “Saîd b. Cübeyr’in İlmi ve Siyasi Kişiliği”, *Dicle İlahiyat Dergisi* 26/2 (Ocak 2024), 365-381.

³⁷³ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 15/477-478.

³⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 3/24.

³⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 9/106.

³⁷⁶ Elbânî, *Sahîhu’t-Terğîb ve’t-terhîb*, 2/234.

³⁷⁷ Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 5/354.

2.3.4. Metin

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، أَنبَأَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ:
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ، لَمْ يَزُحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِ
مِائَةِ عَامٍ

Abdullah b. Ömer Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

*“Kim babasından başkasına ait olduğunu iddia ederse, o cennetin kokusu beş yüz sene uzaktan duyulur olduğu halde onu koklayamaz.”*³⁷⁸

Hadisi sahâbeden Abdullah b. Ömer ve Sa'd b. Ebî Vakkās rivâyetiyle gelmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Abdullah b.Ömer rivâyeti:

*a) Mücâhid b. Cebr*³⁷⁹

*b) Abdülkerim b. Malik (ö. 127)*³⁸⁰

c) Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/813)

Öğrencisi olan İmam Şafi, “Mâlik ve Süfyân olmasaydı Hicaz'da ilim kaybolurdu”diyerek onun ilme olan katkısını ortaya koymuş, yine Abdurrahman b. Mehdi, Hicaz'da hadis alanındaki insanların en bilgisinin Süfyân olduğunu ifade etmiştir. Hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilen Süfyân, pek çok hadis rivâyet etmekle birlikte hocası İbn Şihâb ez-Zührî'den gelen rivâyetler konusunda İmam Mâlik ile birlikte en güvenilir kişi kabul edilmiş ve hocası Zührî'nin, hadislerini rivâyet edenlerin başında gelmiştir.³⁸¹

³⁷⁸ İbn Ma'ce, “Hudud”, 36.

³⁷⁹ Bkz. s. 80.

³⁸⁰ Bkz. s. 85.

³⁸¹ Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ'*, 8/454-474; Ayrıca bilgi için bkz. Fuat Karabulut, *Süfyan b. Uyeyne (h.107/198) ve Hadis İlmindeki Yeri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007).

d) Muhammed b. Sabbah (ö. 227)

Muhaddislerin imamı olarak kabul edilen Muhammed b. Sabâh'tan Ebû Davûd ve İbn Ma'ce gibi âlimler hadis rivâyetinde bulunmuş, Ebû Zûr'a onun "sika" olduğunu söylemiştir.³⁸²

2- Said b. Ebi Vakkas rivâyeti:

a) Ebû Osmân en-Nehdî (ö. 100/718-19)

Ebû Hâtim onun "sika" olduğunu ve kavminin bilginlerinden olduğunu söylemiştir.³⁸³ Muhadramûndan ve 130 yıl yaşadığı için de muammerûndan kabul edilen Ebû Osman en-Nehdî "muhaddis ve mücahid" bir tâbiîndir. Hadis otoriteleri tarafında güvenilir kabul edilen râvinin rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır.³⁸⁴

b) Âsım b. Süleymân el-Ahvel el-Basrî (ö. 142/759)

Buhârî ve Ali b. Medînî onun ortalama 500 hadis rivâyet ettiğini belirtmişlerdir. Yahyâ b. Maîn ve bazı âlimler onun "zayîf" olduğunu ifade etselerde, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Davûd onu "şeyh-sika" kabul etmişlerdir. Yine farklı pek çok âlim hadis alanında odan "güvenilir, hafız, şeyh" tabirleriyle bahsetmişlerdir. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte gibi temel kaynaklarda geçmektedir.³⁸⁵

c) Muhammed b. Hâzım (ö. 194/113)

Nesâî ve İclî onun "sika" bir râvî olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte İbn Sa'd da onun güvenilirliğini vurgulamış, ancak rivâyetlerinde tedlîs yaptığına dikkat çekmiştir. Ayrıca hadis münekkitleri, el-A'meş > Ebû Muâviye isnadıyla gelen rivâyetlerin muzdarib olduğunu ifade etmişlerdir.³⁸⁶

³⁸² Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ'*, 10/672-673.

³⁸³ Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ'*, 4/175-178.

³⁸⁴ İsmail Lütü Çakan, "Ebû Osmân en-Nehdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/210.

³⁸⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 13/488-490.

³⁸⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 3/551.

d) *Ali b. Muhammed b. İshak* (ö. 233)

Ebû Hâtım râvi için “sika-sadûk” değerlendirmesinde bulunmuş, Mevsılî ise onu Kûfe’nin ulemalarından birisi olarak değerlendirmiştir. Hadis âlimlerince güvenilir kabul edilen bir râvidir.³⁸⁷

2.3.4.1. Değerlendirme

Nesebi inkâr etmek ile ilgili Hz. Peygamber’den aktarılan bu hadisin sıhhati hakkında, İbn Mâce isnadının sahih olduğunu, hadisi rivâyet eden Muhammed b. Sabâh’ın (ki o Cağfer’dir) Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtım gibi hadis münekkidleri tarafından güvenilir kabul edildiğini, isnadın geri kalan râvilerini sorgulamaya gerek olmadığını çünkü meşhur olduklarını söylemiştir.³⁸⁸ Elbânî’de hadisin sahih olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁸⁹ Aynî, hadis hakkında yaptığı açıklamada, “kim babasından başkasına ait olduğunu isnad ederse” ifadesiyle, nesebini bilerek, yani babasının kim olduğunu açıkça bildiği halde kendisini başka bir kişiye isnad eden kimselerin kastedildiğini belirtmiştir. Ayrıca, “cennetin kokusunu dahi duyamamak” tehdidinin, kişinin bu durumu helal sayması halinde gerçekleşeceğini ve bu ifadeyi tağlîz içeren bir uyarı olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.³⁹⁰ Bu açıklama, nesep inkârının ciddi bir suç olarak görüldüğünü ve böyle bir davranışın âhiretteki karşılığının ağır olacağını vurgulamaktadır.

2.3.5. Metin

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سَهْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ:
صِنْقَانِ مِنَ أَهْلِ النَّارِ، لَمْ أَرَهُمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأُدْتَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ، وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ
عَارِيَاتٌ مُمِيلَاتٌ مَائِلَاتٌ، رُءُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ، لَا يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يَدْخُلْنَ رِجْلَهُنَّ، وَإِنَّ
رِجْلَهُمَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا

Ebû Hüreyre Hz. Peygamber’den şöyle rivâyet etmiştir:

³⁸⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 21/122.

³⁸⁸ İbn Mâce, *es-Sünen*, 2/870.

³⁸⁹ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdissi’s-sahîha*, 5/388.

³⁹⁰ Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, 23/262.

“Ateş ehlinde iki sınıf vardır, henüz onları görmedim: Yanlarında sığırkuyruğu gibi birşeyler taşıyıp onu insanlara vuran insanlar; giyinmiş, çıplak kadınlar ki bunlar sapmışlardır, başkalarını da sapıtırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Hâlbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesafeden duyulur.”³⁹¹

Hadis sahâbeden Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

a) Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh³⁹²

b) Süheyl b. Ebî Salih (ö. 138)

Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh'ın oğludur ve babasından hadis rivâyetinde bulunmuştur. Nesâî onun için “leyse bihî be'sün” demiş, İbn Sa'd onu “sika” kabul etmiştir. Ebû Hâtim ise onun rivâyetlerinin yazılabileceğini ancak delil olarak kullanılamayacağını söylemiştir.³⁹³

c) Cerîr b. Abdi'l-Humeyd³⁹⁴

d) Züheyr b. Harb (ö. 234/848)

Bağdâdî (ö. 463/1071) râvi için “sika, sebt, mutkîn ve hafız” değerlendirmesinde bulunmuştur. Nesâî'ye göre “sika ve sebt”, Yahyâ b. Maîn'e göre “sika”, İbn Hibbân'a göre “sadûk” derecesinde olan râvi muhaddisler tarafından kabul görmüş ve kendisinden övgüyle bahsedilmiştir. Rivâyetleri Tirmîzî'nin “es-Sünen”i dışında, Kütüb-i sitte'deki diğer beş kitapta yer almış olan râvi önemli bir muhaddistir.³⁹⁵

2.3.5.1. Değerlendirme

Hz. Peygamber'den rivâyet edilen ve gelecekteki çeşitli insan tipolojilerinden bahseden hadisin sıhhatine dair, bu hadisin Müslim'de rivâyet edilmiş olması, onun

³⁹¹ Müslim, “Cennet”, 7194.

³⁹² Bkz. s. 75.

³⁹³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/128.

³⁹⁴ Bkz. s. 75.

³⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 9/402-405; Salih Tuğ, “Ebû Hayseme Züheyr b. Harb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/151.

sahih olduğuna işaret eden önemli bir delildir. Bununla birlikte Begavî de hadisin “sahih” olduğunu söylemiş³⁹⁶ ve Elbânî de hadis hakkında “sahih” değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁹⁷ Hadisin anlamı incelendiğinde, sözü edilen iki sınıf insanın Hz. Peygamber’in asrında yaşamamış oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, hadis, gelecekteki gelişmeler hakkında bir öngöründe bulunarak, dönemin insanlarına yönelik bir uyarı niteliği taşımaktadır. İbn Abdülber (ö.463/1071)’nin aktardığına göre, Hz. Peygamber’in içinde bulunduğu asır, en kıymetli asırdır ve bu dönemdeki insanlar, en temiz nesil olan sahâbe neslidir. Hadiste zikredilen kişiler ise ellerinde kırbaçları bulunan, haddi aşarak insanlara eziyet ve acı vermede ileri gitmiş kimselerdir.³⁹⁸ Yine İbn Abdülber burada bahsedilen giyinmiş çıplak insanların, giydikleri elbisenin hafifliğinden ve hatları belli etmesinden dolayı giyinmiş başlığı altında çıplak dolaşan kimseler olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁹

Hadis, Hz. Peygamber’in temsili bir anlatım kullanarak ortaya koyduğu insan profillerini, işleyecekleri günahlar karşısında uyarmakta ve onları bu fiilleri işlememeye yönelik şiddetli bir şekilde sakındırmaktadır. Bu anlatım, özellikle gelecekteki bazı olumsuz davranışların etkilerini ve sonuçlarını vurgularken, bireyleri ahlâkî açıdan sorumluluk taşımaya ve İslâmî değerler doğrultusunda hareket etmeye teşvik etmektedir.

2.4. فَقَدْ كَفَرَ Kalıbıyla İfade Edilenler Hadisler

2.4.1. Metin

حَدَّثَنَا مُتَيْبُهُ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَخْمَرِيُّ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُيَيْنَةَ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: لَا، وَالْكَعْبَةِ، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: لَا يُخْلَفُ يَغْيِرُ اللَّهُ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: مَنْ خَلَفَ يَغْيِرُ اللَّهُ فَفَقْدَ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ

³⁹⁶ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 10/271.

³⁹⁷ Elbânî *Silsiletü'l-ehâdissi's-sahîha*, 3/321.

³⁹⁸ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, Mustafa b. Ahmed 'ulvi (Mektebetü'l-Medine Müessesetü'l-Kurtuba), 13/204.

³⁹⁹ Nemerî, *et-Temhîd*, 13/204.

Abdullâh b. Ömer Hz.Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

“*Kim Allah'tan başkası üzerine yemin ederse, kâfir olmuş veya şirk işlemiş olur.*”⁴⁰⁰

Hadis sahâbeden Abdullâh b. Ömer tarafından rivâyet edilmiş ve 2 tarik ile gelmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

a) *Sa'd b. Ubeyde (ö. ?)*

Râzî râvi hakkında; hadisleri yazdığını, hâricilerin görüşlerini benimsediğini fakat sonra bunu terk ettiğini söylemiştir. Kelâbâzî (ö. 398/1008) ise onun Ömer b. Hübeyre döneminde Kûfe'de vefat ettiğini ifade etmiştir.⁴⁰¹

b) *Hasan b. Ubeydullah (ö. 139)*

Hasan b. Ubeydullah en-Neha'î, sika bir râvidir. Kendisi, Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un hilafeti döneminde vefat etmiştir.⁴⁰²

c) *Ebû Hâlid el-Ahmar (ö. 194/810)*

İsmi Süleyman b. Hayyân'dır. Tebeu't- tâbiînden olan Süleyman b. Hayyan “sika” ve pek çok hadis rivâyetinde bulunmuş bir râvidir.⁴⁰³

d) *Kuteybe b. Saîd*⁴⁰⁴

2- *Abdullâh b. Ömer rivâyeti:*

a) *Salim b. Abdillâh (ö. 106/724)*

İclî onun tâbiînden ve “sika” biri olduğunu, Nafî ise İbn Ömer'in onu “şeyh” olarak kabul ettiğini söylemiştir. Hz. Ömer'den hadis rivâyet eden râvinin Abdullah b.Ömer'in oğluna benzediği ifade edilmiştir.⁴⁰⁵

b) *Zührî*⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ Tirmizi, “Nezir”, 9. Ebû Dâvûd, “Eyman”, 4.

⁴⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 10/290-291.

⁴⁰² İbn Sa'd, *Tabakâti'l-kebîr*, 8-468.

⁴⁰³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/89.

⁴⁰⁴ Bkz. s. 60.

⁴⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 10/145-149.

⁴⁰⁶ Bkz. s. 54.

c) Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813)

İbn Sa'd'a göre "sika ve sebt" derecesinde bir râvi olup, Ebû Hâtîm'e göre "hüccet" kabul edilmiştir. Ancak Yahyâ el-Kettân onun ömrünün sonlarına doğru hadisleri karıştırdığını ifade etmiştir. Bununla birlikte İmam Şafî "Mâlik ve Süfyan olmasaydı Hicaz'daki ilim kaybolurdu" diyerek onu övmüştür.⁴⁰⁷

d) Kuteybe b. Saîd⁴⁰⁸

2.4.1.1. Değerlendirme

Allah'tan başkası adına yemin etmek ile ilgili zikredilen bu hadisin sıhhati hakkında, Tirmîzî ve İbn Hacer⁴⁰⁹ hadisin hasen olduğunu söylemiş,⁴¹⁰ Hâkim hadisin şeyhâyn'ın şartlarına göre sahih kabul edildiğini ifade etmiş,⁴¹¹ Elbânî'de hadis için sahih değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴¹² İbn Hacer Allah'tan başka herhangi bir şeye yemin etmenin yasaklandığını ifade eden hadiste "kâfir oldu veya şirk koştu" sözlerinin yasak konusunda bir mübalağa olduğunu belirtmiştir.⁴¹³ İbn Hacer, âlimlerin Allah'tan başkası adına yemin etmenin yasak olmasının nedenini, bir şeye yemin etmenin o şeyin büyüklüğünden kaynaklandığını ve buna ta'zimi gerektiren bir durum olarak bakılması gerektiğini ifade ettiklerini aktarmıştır. Bu ta'zimin yalnızca Allah'a layık olduğunu belirten İbn Hacer, bu sebeple yeminlerin yalnızca Allah'a yapılması konusunda âlimler arasında ittifak bulunduğunu vurgulamıştır.⁴¹⁴ Tirmîzî'de "kâfir oldu ya da şirk koştu" sözünün mübalağa içerdiğini ve Hz. Peygamber'in burada zerc ve tağlîz üslubünü kullandığını belirtmiştir.⁴¹⁵ Elbânî ise hadiste bahsedilen şirkin İslâm'dan çıkararak hakiki bir şirk olmadığını söylemiş; Allah'tan başkası adına yemin etmenin, onu yüceltmek anlamına geldiğini, bu yüzden yemin edilen şeyin Allah'a benzetilmesi sebebiyle bir tür şirk olduğunu ancak bu şirkin îtikadi değil amelî bir şirk olduğunu belirtir.⁴¹⁶

⁴⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 2/257-260.

⁴⁰⁸ Bkz. s. 60.

⁴⁰⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 11/53.

⁴¹⁰ Tirmîzî, *Süneni't-tirmizî*, 4/110.

⁴¹¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/330.

⁴¹² Elbânî, *İrvâü'l-galîl*, 8/282.

⁴¹³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 11/531.

⁴¹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* 11/531.

⁴¹⁵ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 5/113.

⁴¹⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-za'îfe ve'l-mevzû'a*, 5/69.

2.4.2. Metin

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ السَّعْدِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ يَغْنِي ابْنَ عَلِيَّةَ، عَنْ مَنصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ
إِلْيَهِمُ الشَّعْبِيِّ، عَنْ جَرِيرٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: أَيُّمَا عَبْدٍ أَبَقَ مِنْ مَوَالِيهِ، فَقَدْ كَفَرَ حَتَّى يَرْجِعَ

Cerîr b. Abdillâh Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

*“Efendilerinden kaçan her köle, onlara dönünceye kadar kâfir olmuştur.”*⁴¹⁷

Hadis sahâbeden Cerîr b. Abdillâh (ö. 51/671) tarafından rivâyet edilmiş ve 3 tarik ile gelmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Cerîr b. Abdillâh rivâyeti:

a) Âmir b. Şerâhîl el-Hemdânî eş-Şa‘bî (ö. 104/722)

Tâbiî’nden olan Şa‘bî, döneminin hadis âlimlerinden ve müneddiklerindendir. Kendisi gibi tâbiî ve hadis âlimi olan Âsım b. Süleymân el-Ahvel el-Basrî onun için, Kûfe, Basra, Hicaz ve diğer uzak bölge halklarından, hadis alanında ondan daha bilgili bir kimse olmadığını ifade eder. Hadis rivâyet etmede ve fetvâ vermede son derece dikkatli davranan Şa‘bî, yetiştirdiği öğrenciler ve sahip olduğu hadis birikimiyle, hadis ilminin önde gelen isimlerinden kabul edilmiştir.⁴¹⁸

b) Mansûr b. Abdurrahman el-Ğudani (ö. ?)

İshak b. Mansûr ve Ebû Davûd onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibban onu *es-Sikât*’da zikretmiş, Nesâî ise Mansûr için “leyse bihi be’sun” demiştir. Müslim ve Ebû Davûd ondan rivâyette bulunmuşlardır. Ancak râvi İbn Hibbân’a göre “leyse bi kaviyyûn” derecesindedir.⁴¹⁹

c) İsmail b. İbrahim b. Müksem⁴²⁰

d) Ali b. Hucr⁴²¹

2- Cerîr b. Abdillâh rivâyeti:

⁴¹⁷ Müslim, “İmân”, 122; Nesai, “Tahrim”, 12.

⁴¹⁸ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 4/294-318.

⁴¹⁹ Mizzî, *Tehzibü’l-kemâl*, 28/540-541.

⁴²⁰ Bkz. s. 46.

⁴²¹ Bkz. s. 60.

a) Âmir b. Şerâhîl b. el-Hemdânî eş-Şa ‘bî⁴²²

b) Dâvûd bin Ebî Hind (ö. 139)

Buhârî onun iki yüz kadar hadis rivâyet ettiğini söylemiştir. Hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilen Dâvûd bin Ebî Hind hakkında Nesâî, İshak b. Mansûr ve Ebû Hâtim “sika”, Ahmed b. Hanbel “sikatün sika” demiş, İbnü’l-Mübârek (ö. 181/797) ise onun Basra’nın hafızlarından olduğunu ifade etmiştir.⁴²³

c) Hafs b. Gıyâs en-Nehaî el-Ezdî (ö. 194/810)

Yahyâ b. Maîn onun “sika” olduğunu, İclî ise “sika ve fıkıhta me’mun” olduğunu ifade ederken, bazı âlimler onun “tedlis” yaptığını, Ahmed b. Hanbel ise onun bazı hadîsleri karıştırdığını söylemiştir. A‘meş gibi âlimlerden ders alan Hafs b. Gıyâs hadis münekkidlerince “sika” kabul edilmiş ancak ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıfladığı belirtilmiştir.⁴²⁴

d) Ebû Bekir b. Ebî Şeybe⁴²⁵

3- Cerîr b. Abdillâh rivâyeti:

a) Âmir b. Şerâhîl b. el-Hemdânî eş-Şa ‘bî⁴²⁶

b) Muğîre b. Müksim (ö. 132)

İbn Hibbân onun hafızasının Hammad b. Ebi Süleyman’dan daha kuvvetli olduğunu, İclî ise onun “sika ve fikhü’l-hadîs” olduğunu ifade etmiştir. Yine Nesâî onun için “Muğîre sikadır” demiş ve râvî hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmiştir.⁴²⁷

c) Cerîr b. Abdi’l-Humeyd⁴²⁸

d) Yahyâ b. Yahyâ (ö. 226)

---

⁴²² Bkz. s. 93.

⁴²³ Mizzî, *Tehzibü’l-kemâl*, 8/464-465.

⁴²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr*, thk. Mustafa Abdülkâdir Ahmed (Beyrut: Tabakatü’l-İlmiyye, 1422/2001), 2/370; Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ’*, 9/22-34.

⁴²⁵ Bkz. s. 72.

⁴²⁶ Bkz. s. 93.

⁴²⁷ Mizzî, *Tehzibü’l-kemâl*, 28/298-302.

⁴²⁸ Bkz. s. 75.

Ebû Hâtim onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuş, İbn Hibbân onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.⁴²⁹

2.4.2.1. Değerlendirme

Hiz. Peygamber’den aktarılan, kölelik ile ilgili bu hadisin sıhhati konusunda, hadisin Müslim ve Nesâî gibi hadis otoriteleri tarafından rivâyet edilmiş olması, onun sahih olduğuna işaret etmektedir.

2.4.3. Metin

حَدَّثَنَا بُنْدَا، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ وَتَهْزُ بْنُ أَسَدٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حَكِيمِ الدَّارِمِ، عَنْ أَبِي تَمِيمَةَ الْهَجَلِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوْ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا، فَقَدْ كَفَرَ يَمَّا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ

Ebû Hüreyre Hiz. Peygamber’den şöyle rivâyet etmiştir:

“Kim hayızlı bir kadınla ya da bir kadına arkadan yaklaşarak ilişkide bulunursa veya Kâhin’e giderse, Muhammed’e indirileni inkâr etmiş olur.”⁴³⁰

Hadis sahâbeden Ebû Hüreyre, Ümmü Seleme (ö. 62/681), Alî Talk b. Alî (ö.?), Abdullâh b. el-Abbâs, Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644) tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Tarîf b. Mücâlid (ö. 97)

Yahyâ b. Maîn onun “sika”olduğunu söylemiş İbn Hibban ise *es-Sikât*’da ondan bahsetmiştir. Âlimler tarafından güvenilir kabul edilmiştir.⁴³¹

⁴²⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 32/17.

⁴³⁰ Tirmizî, “Tahara”, 102; İbn Ma’ce, “Tahara”, 122.

⁴³¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 13/380-382.

b) *Hâkim el-Basrî* (ö. ?)

Tebeu‘-tâbiîn‘den olan Basrî için Nesâî “leyse bihi be’sen” değerlendirmesinde bulunmuş, İbn Hibbân *es-Sikât*‘da onu zikretmişti.⁴³²

c) *Hammâd b. Seleme el-Basrî el-Hırakî* (ö. 167/784)

Yahyâ b. Maîn ve Nesâî gibi âlimler onun “sika” olduğunu söylemişlerdir. Hadis münekkidleri tarafından güvenilir kabul edilen râvi hakkında yaşlılığından ötürü hadisleri karıştırdığı ifade edilmiştir. Ancak bu durum onun hadis alanındaki otoritesini sarsmamıştır.⁴³³

d) *Behz b. Esed* (ö. 201)

Ebû Hâtim onun için “sika ve sadûk” değerlendirmesinde bulunmuş, Nesâî ise onun “sika” olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Sa’d da onun “sika” olduğunu ve çok hadis rivâyet ettiğini ayrıca “hüccet” olduğunu belirtmiştir.⁴³⁴

e) *Muhammed b. Beşşâr*⁴³⁵

2- Ümmü Seleme (r.anha.) rivâyeti:

a) *Hafsa bint Abdurrahman* (ö. ?)

Abdurrahman bin Ebû Bekir’in kızı ve Hz. Ebû Bekir’in torunudur. İclî onun tâbiînden ve “sika” olduğunu söylemiş, İbn Hibban onu *es-Sikât*‘da zikretmiştir. Müslim, Ebû Davûd, Tirmîzî ve İbn Ma’ce ondan rivâyette bulunmuşlardır.⁴³⁶

b) *Abdurrahmân b. Sâbit* (ö. 118)

Tâbiîn‘den olan Abdurrahmân b. Sâbit hadis âlimleri tarafından “sika” kabul edilmiştir. Çokça hadis rivâyetinde bulunan râvi Mekke’de vefat etmiştir.⁴³⁷

⁴³² Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 7/208.

⁴³³ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 7/253-278; Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 7/444-450.

⁴³⁴ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 4/257-259.

⁴³⁵ Bkz. s. 63.

⁴³⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 35/153.

⁴³⁷ İbn Sa’d, *Tabakâti’l-kebîr*, 2372 8/32-33.

c) *Abdullah b. Osman el-Kârrî* (ö. 132)

El-Kârrî, el-Mekkî lakabıyla bilinen râvi, hadis rivâyetinde bulunmuş ve güzel hadisler rivâyet etmiştir. Hadis âlimleri tarafından “sika” kabul edilir.⁴³⁸

d) *Süfyan es-Sevrî*⁴³⁹

e) *Abdurrahmân b. Mehdî el-Anberî* (ö. 198/813-14)

Şu‘be ve Mâlik’ten hadis dinlemiş,⁴⁴⁰ Ahmed b. Hanbel onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuştur. Onun gecenin yarısını Kur’ân okuyarak geçirdiği ifade edilerek, ibadete olan düşkünlüğü ortaya koyulmuştur. Muhammed b. Yahyâ b. ez-Zühî (ö. 258/872) onun gibi hadis ezberleyen kimseyi görmediğini söylemiştir. Râvi hadis alimleri tarafında güvenilir kabul edilmiştir.⁴⁴¹

f) *Muhammed b. Beşşâr*⁴⁴²

3- *Talk b. Ali el-Haneî rivâyeti:*

a) *Müslim b. Selam* (ö. ?)

Yapılan araştırmalarda râvi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

b) *İsa b. Hittan* (ö. ?)

İbn Hibbân onu *es-Sikât*’da zikretmiş; Ebû Davûd, Nesâî ve Tirmîzî ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.⁴⁴³

c) *Âsım b. Süleymân el-Ahvel el-Basrî*⁴⁴⁴

d) *Muhammed b. Hâzım*⁴⁴⁵

e) *Ahmed b. Menî*⁴⁴⁶

4- *Talk b. Ali el-Haneî rivâyeti:*

⁴³⁸ İbn Sa‘d, *Tabakâti l-kebîr*, 2427 8/49.

⁴³⁹ Bkz. s. 57.

⁴⁴⁰ Buhârî, *et-Târîhu l-kebîr*, 5/354.

⁴⁴¹ Zehebî, *A lâmi n-nübelâ*, 9/192-203,

⁴⁴² Bkz. s. 63.

⁴⁴³ Mizzî, *Tehzîbü l-kemâl*, 22/591.

⁴⁴⁴ Bkz. s. 86.

⁴⁴⁵ Bkz. s. 87.

⁴⁴⁶ Bkz. s. 68.

a) Müslim b. Selam⁴⁴⁷

b) Abdulmelik b. Müslim b. Sellam (ö. ?)

Ebû Hâtim ve Ebû Davûd onun için “leyse bihi be’sun” ifadesini kullanmış, Tirmîzî ve Nesâî ondan hadis rivâyet etmişlerdir.⁴⁴⁸

c) Vekî b. Cerrah⁴⁴⁹

d) Kuteybe b. Saîd⁴⁵⁰

5- Abdullah b. Abbas rivâyeti:

a) Küreyb b. Ebu Müslim (ö. 98)

Nesâî ve Yahyâ b. Maîn Küreyb’in “sika” olduğunu ifade etmişlerdir. Râvi hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmiştir.⁴⁵¹

b) Mehrame b. Süleyman el-Esedî (ö. 130)

Yapılan araştırmalarda râvi hakkında bilgi bulunamadı.

c) Zahâke b. Osman (ö. 153)

Ebû Hâtim onun hadisleri yazdığını ve “sadûk” olduğunu ifade etmiş, İbn Hibban ise onu *es-Sikât*’da zikretmiştir. Bununla birlikte Ebû Zür’a onun için “leyse bi kaviyyün” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁵²

d) Ebu Halid Süleyman b. Hayyan (ö. 189)

Tebeu’t-tâbiîn’den olan Süleyman b. Hayyan için Nesai “sika” demiştir. Yahyâ b. Maîn ise onun “sadûk” olduğunu söylemiş ve “leyse bi hüccet” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁵³

---

⁴⁴⁷ Bkz. s. 96.

⁴⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 18/416.

⁴⁴⁹ Bkz. s. 72.

⁴⁵⁰ Bkz. s. 60.

⁴⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 24/172-174.

⁴⁵² Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 13/273-274.

⁴⁵³ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 11/396-398.

e) *Ebû Saîd Abdullâh el-Kindî* (ö. 257/871)

Hadis hafızı Abdullâh el-Kindî âlimler tarafından güvenilir kabul edilmiştir. Muhammed b. Ahmed (ö. ?) hafızası Kindî'den daha kuvvetli birisini görmediğini ifade ederek onu övmüştür.⁴⁵⁴

6- *Ömer b. Hattâb rivâyeti:*

a) *Abdullâh b. el-Abbâs el-Kureşî* (ö. 68/687-88)

b) *Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî*⁴⁵⁵

c) *Cafer b. Ebu Muğire el-Huzâî* (ö. 121-130)

Abdullâh b. ez-Zübeyr'i görmüş, Saîd b. Cübeyr ile birlikte Abdullâh b. Ömer zamanında Mekke'de bulunmuştur. Tâbiîndendir.⁴⁵⁶

d) *İbn Ebû Âmir* (ö. 172)

İsmi Yakub b. Abdullah'tır. Ebu Zür'a onu "sika" olarak tanımlamış, Nesâî ise onun için "meşhurû'l hadis" değerlendirmesinde bulunmuştur. Müslim ondan yalnızca bir hadis rivâyet etmiştir.⁴⁵⁷

e) *Hasan b. Musa el-Eşyeb* (ö. 210/825)

Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim râvi için "sika" değerlendirmesinde bulunmuşlardır.⁴⁵⁸

f) *Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b.(el-Keşşî)* (ö. 249/863-64)

Müslim, Tirmîzî ve Buḥârî ta'lik olarak kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Ebû Hâtim ise onu *es-Sikât*'da zikretmiştir.⁴⁵⁹

2.4.3.1. Değerlendirme

Yukarıda metni verilen ve yasak olduğu ifade edilen üç mesele hakkındaki hadisin sıhhatine dair olarak, Tirmîzî, bu hadisin Târik b. Mücâlid > Ebû Hüreyre

⁴⁵⁴ Zehebî, *A 'lâmi 'n-nübelâ'*, 12/182-185.

⁴⁵⁵ Bkz. s. 84.

⁴⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü 'l-kemâl*, 2/113-114.

⁴⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü 'l-kemâl*, 32/347.

⁴⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü 'l-kemâl*, 6/330.

⁴⁵⁹ Zehebî, *A 'lâmi 'n-nübelâ'*, 12/235-236.

tarikinden başka bir senedini bilmediğini belirtmiş, Muhammed'den aktarılan ilk isnadın zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁰ Elbânî'nin aktardığına göre Hâfiz, Hakem el-Basri > Tarif b. Mücalid > Ebû Hüreyre'den semâ yoluyla bu hadisi aldığını bilmediğini kaydetmiş, kendisi ise hadisi sahih olarak değerlendirmiştir.⁴⁶¹ Hadisin muttasıl sened ile rivâyet edilmesi, sahâbeden 5 kişi tarafından gelmesi ve farklı senedlerinin olması onun sahih olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, hadiste ifade edilen hayızlı bir kadınla ilişkiye girmek, bir kadınla ters yönden ilişkiye girmek ve kâhine gitmek gibi üç eylem söz konusu olup, bu davranışlar tağlîz içeren ağır bir üslûp ile eleştirilmiştir.

Hadis, bu tür fiilleri, ahlâkî ve dinî açıdan son derece ağır ve yasaklanmış davranışlar olarak nitelendirerek, toplumsal düzenin ve bireysel ahlâkın korunmasına yönelik sert bir uyarı yapmaktadır. İbn Hacer'in aktardığına göre, eğer kişi söz konusu yasak eylemleri helal sayar ve doğrularsa, bu durumda hadisin devamında geçen "kâfir olur" ibaresi, zâhirî anlamıyla doğrudan kâfir olmayı ifade etmektedir. Ancak kişi, bu eylemleri helal saymadan ve tasdik etmeden işlerse, "kâfir olur" ifadesi, onun Allah Teâlâ tarafından kendisine verilen nimetleri inkâr etmesi anlamında değerlendirilmelidir.⁴⁶² Bu açıklama, eylemlerin helal kabul edilmesinin, kişinin inanç açısından ciddi bir soruna yol açacağını, ancak sadece fiili işleyen kişinin inanç durumunun farklı bir bağlamda ele alınabileceğini göstermektedir. Yine İbn Hacer'in aktardığına göre İbn'ül Cevzi hadiste zikredilen "kâhin" kelimesinin üzerinde durmuş ve kâhinin, gelecekle ilgili kâinat olaylarından haber verebileceklerini ve sırlara hakım olduklarını iddia eden kimseler olduğunu açıklamıştır. Böyle kimselerin bazıları kendilerine verilen bu bilgileri, cinlerle irtibat kurarak edindiklerini, bazıları ise rüyada kendilerine haber verildiğini söylediklerini belirtmiştir.⁴⁶³ Zikredilen kategorideki insanların tamamı bu hadisin doğrudan muhatabı olup, Hz. Peygamber'in hadiste zikrettiği "kâhin" kapsamına dâhil edilmişlerdir. Mübârekpûrî, ilk bakışta basit bir mesele gibi görünen kâhine gitmek ve ona inanmak eylemlerinin, yasaklanan ilişki

⁴⁶⁰ Tirmizî, *Süneni't-tirmizî*, 1/199.

⁴⁶¹ Elbânî, *Sahîhu't-terğîb ve't-terhîb*, 2/314.

⁴⁶² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*12/183.

⁴⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*12/183.

haramıyla aynı nasta zikredildiğinin altını çizerek meselenin önemine dikkat çekmiştir.⁴⁶⁴ Bu da durumun ciddiyetinin fark edilmesi bakımından ayrıca önemlidir.

2.4.4. Metin

حَدَّثَنَا أَبُو عَمَارٍ الْحُسَيْنِيُّ بْنُ حُرَيْثٍ، وَثُؤْسُفُ بْنُ عَيْسَى، قَالَا: حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو عَمَارٍ الْحُسَيْنِيُّ بْنُ حُرَيْثٍ، وَمَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ، عَنْ أَبِيهِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ، وَمَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ قَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ

Sahâbeden Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî'nin babası Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

*“Kâfirlerle aramızdaki fark, kılmak için söz verdiğimiz namazdır. Kim namaz kılmayı terk ederse kâfir olur.”*⁴⁶⁵

Hadis Sahâbeden Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî'nin babası ve Câbir b. Abdillâh tarafından riâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî'nin babası rivâyeti:

a) Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî (ö. 63/682-83 [?])

Tâbiîn'den olan Abdullah b. Büreyde için İshak b.Mansûr, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim gibi âlimler “sika” değerlendirmesinde bulunmuşlardır.⁴⁶⁶

b) Hüseyin b. Vâkid el-Mervezî (ö. 159)

Ebû Zür'a ve Nesâî onun için “leyse bihi be'sun” demiş, genel olarak güvenilir kabul edilen rivâden Buhârî rivâyette bulunmuştur.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 1/355.

⁴⁶⁵ Tirmizî, “İmân”,9; İbn Ma'ce, “İkame”, 77; Nesai, “Salat”, 8.

⁴⁶⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 14/328-332.

⁴⁶⁷ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 6/391-395.

c) Ebu Abdurrahman Ali b. Hasan el-Abdî (ö .215)

Hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmiş ve hadis âlimleri tarafından rivâyetlerine yer verilmiş bir râvidir.⁴⁶⁸

d) Ebu Abdullah Muhammed b. Ali el-Mervezî (ö .251)

Tirmîzî ve Nesâî gibi âlimler kendisinden hadis rivâyetinde bulunmuş, yine Nesâî onun “sika” olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁹

2- Câbir b. Abdillâh rivâyeti:

a) Ebu Süfyan Talha b. Nafi el-Kuraşî (ö. 124)

Nesâî râvi için “leyse be’sen” demiş, Yahyâ b. Maîn ise “la şey” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel’e göre ise Talha b. Nafi “leyse bihi be’sun” derecesinde bir râvidir.⁴⁷⁰

b) el-A ‘meş⁴⁷¹

c) Cerîr b. Abdi’l-Humeyd⁴⁷²ya da başka bir rivâyette Muhammed b. Hâzım⁴⁷³

d) Kuteybe b. Saîd⁴⁷⁴

3- Câbir b. Abdillâh rivâyeti:

a) Ebu Süfyan Talha b. Nafi el-Kuraşî⁴⁷⁵

b) el-A ‘meş⁴⁷⁶

⁴⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 20/371-374.

⁴⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 26/134-136.

⁴⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 13/438-441.

⁴⁷¹ Bkz. s. 63.

⁴⁷² Bkz. s. 75.

⁴⁷³ Bkz. s. 87.

⁴⁷⁴ Bkz. s. 60.

⁴⁷⁵ Bkz. s. 102.

⁴⁷⁶ Bkz. s. 63.

c) *Esbâd b. Muhammed* (ö. 200)

Hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilen râvi için Ebû Hâtim “salih”, Nesâî, “leyse bihi be’sen” ifadesini kullanmıştır. İbn Şeybe ise râvinin “Kûfeli sika ve sadûk” olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁷

d) *Hennâd b. Serî et-Temîmî* (ö. 243)

Nesâî’ye göre “sika”, İbn Hibbân’a göre “sadûk” derecesinde bir râvidir. İbn Hibban ise onu *es-Sikât*’da zikretmiştir.⁴⁷⁸

4- *Câbir b. Abdillâh rivâyeti:*

a) *Ebü’z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Esedî* (ö. 126/743-44)

Ya’lâ b. Ata Zübeyr’in kendisine hadis rivâyet ettiğini, onun insanların en akıllılarından ve hafızası en kuvvetli olanlarından olduğunu ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn ve Nesâî gibi âlimler onun için “sika” değerlendirmesinde bulurken, Ahmed b. Hanbel onun “zayîfün bi zalike” olduğunu söylemiştir. Ebû Zür’a, Ebû Hâtim ve Buhârî onun için “la yuhtecce bihi (kendisiyle ihticac olunmaz)” ifadesini kullanmışlardır.⁴⁷⁹

b) *Süfyan es-Sevrî*⁴⁸⁰

c) *Vekî b. Cerrah*⁴⁸¹

d) *Hennad b. Serî*⁴⁸²

2.4.4.1. Değerlendirme

Namaz kılmak İslâm’ın temel ibadetlerinden birisidir. Yukarıda metni verilen hadis mü’min bir kimsenin üzerine farz olan bu ibadetin önemi ile ilgili Hz. Peygamber’den zikredilmiştir. Hadisin sıhhati hakkında Tirmîzî hasen-sahih-garib değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁸³ Hâkim, hadisin sahih bir isnad ile geldiğini ve isnadında herhangi bir illet bulunmadığını ifade etmiştir. Senetteki Abdullah b. Büreyd

⁴⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 2/354-357.

⁴⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 30/311-313.

⁴⁷⁹ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 5/380-386.

⁴⁸⁰ Bkz. s. 57.

⁴⁸¹ Bkz. s. 72.

⁴⁸² Bkz. s. 103.

⁴⁸³ Tirmizî, *Süneni’t-Tirmizî*, 5/13.

> Babası > Müslim b. Hüseyin b. Vakid'in hadise şahit olarak getirildiklerini, ancak hadisi zikredilen lafızlarla rivâyet etmediklerini belirtmiştir. Bu nedenle, hadisin şâhid olarak kullanıldığını ve Sahîhayn şartlarına göre sahih kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸⁴ Hadisin anlamı hakkında bazı âlimler, namazı zayi etmekten maksadın, bir Müslümanın Allah katındaki ahidini kaybetmesine sebep olacak şekilde namazın sınırlarını gözetmemesi olduğunu belirtmişlerdir. Yani vaktine riayet etmemesi, tahâretini ihmal etmesi, rükû ve secdelerini gereği gibi yerine getirmemesi gibi eksiklikler kastedilmektedir. Ancak böyle bir kimse yine de namaz kılmakta, onu tamamen terk etmemektedir.⁴⁸⁵ Nîketim bu durum mü'min kimsenin iman dairesinden çıktığı anlamına gelmez.

Buna karşılık, namazı bütünüyle terk eden, onu hiç kılmayan kimsenin kâfir olacağını savunan âlimler de vardır. Onlar, "Namazı terk etmek küfürdür." diyerek bu görüşlerine delil olarak çeşitli rivâyetleri zikretmişlerdir. Ayrıca, namazın terk edilmesine dair geçen hadislerin doğru anlaşılması için, burada kastedilenin tek bir vakit namazın terk edilmesi değil, genel anlamda namazın bütünüyle bırakılması olduğu ifade edilmelidir. Zira hadis metninde geçen salât kelimesi, cins isim olarak elif-lam takısıyla "ترك الصلاة" şeklinde kullanılmış olup, tekilliği belirten herhangi bir sıfatla sınırlandırılmamıştır. Bu durum, hadiste namazın süreklilik arz eden bir şekilde terk edilmesine vurgu yapıldığını göstermektedir.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁴ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/48.

⁴⁸⁵ Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânîve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî (Mağrip: Vizâratü Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387), 23/293.

⁴⁸⁶ Âsım en-Nemerî el-Kurtubî, *et-Temhîd*, 23/293; Ayrıca konuyla ilgili detaylı bilgi bkz. Abdulvehhab Gözü, "Bir Vakit Namazı Terk Edenin Durumuyla İlgili Bazı Rivayetlerin Kritiği", *Mütefekkir* 7/13 (2020), 177-200.

2.4.5. Metin

حَدَّثَنَا أَصْبَغُ بْنُ الْقَرَجِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ عِرَاقٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: لَا تَزْعَبُوا عَنْ آبَائِكُمْ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ أَبِيهِ فَهُوَ كُفْرٌ

Ebû Hüreyre Hz.Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

*“Babalarınızdan yüz çevirmeyin, çünkü babasından yüz çeviren kâfirdir.”*⁴⁸⁷

Hadis Sahâbeden Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

a) *İrak b. Malik el-Ğıfarî (ö. 101)*

Buhârî ve Müslim İrak b. Mâlik'ten hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. İclî onun tâbiînin sikalarından olduğunu ifade ederken, Nesâî ve Ebû Zür'a onun “sika”olduğunu söylemişlerdir.⁴⁸⁸

b) *Ca'fer b. Rebia (ö. 149)*

Ahmed b. Hanbel râvi için ashâbû'l hadîsin “sika hocalarından” olduğunu ifade etmiş, Ebû Zür'a onun için “sadûk” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁸⁹

c) *Amr b. Haris el-Ensarî (ö. 149)*

Ebû Zür'a, Nesâî ve İclî gibi âlimler onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Abdullah b. Vehb, 370 hocadan hadis rivâyet ettiğini, fakat bunların arasında Amr b. Hâris'ten daha güçlü hâfizaya sahip birini görmediğini, bu özelliğinin de günde üç hadis ezberlemesinden kaynaklı olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁰

d) *Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb (ö. 197/813)*

İmam Mâlik'in önde gelen talebelerinden, fakih ve muhaddis olan Abdullâh b. Vehb için Râzî “sadûk” ve “salîhû'l hadis” değerlendirmesinde bulunmuş, Yahyâ b.

⁴⁸⁷ Buhârî, “Feraiz” 29; Müslim, “İmân”, 114.

⁴⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 19/545-549.

⁴⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 5/29-31.

⁴⁹⁰ Zehebî, *A'lâmi'n-nübelâ*, 6/350-352; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/ 320-321.

Maîn ise onun için “sika” demiştir. Hadis münekkidlerince “sika” kabul edilen râvi hadis ve fıkıh ilminde önemli bir isimdir.⁴⁹¹

e) *Esba‘ b. el-Ferec* (ö.225)

İclî onun için “sika ve sadûk” değerlendirmesinde bulunmuş, hadis âlimleri tarafından da güvenilir kabul edilmiştir.⁴⁹²

2.4.5.1. Değerlendirme

Bir kimsenin nesebini inkâr etmesiyle ilgili olarak, Ebû Hüreyre’den rivâyet edilen hadis, Buhârî’de tek bir isnadla yer almakta olup, muttasıl bir senedle nakledilmiştir. Bu durum, hadisin sahih olduğunu ortaya koymaktadır. Zikredilen hadisin anlamına gelince İbn Hacer *Fethu’l-bârî*’de bir insanın babasından yüz çevirmesini Alla’a karşı yaptığı bir nankörlük olarak değerlendirmiş, bir kişinin bilerek bunu yapmasının yasak olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹³ Ancak burada kast edilen durumun bir kimsenin basından başkasıyla künyelenemeyeceği anlamına gelmemekte olup, bilinçli bir şekilde nesebini değiştirmek isteyen ve bunun için başkasının künyesini alan kimseleri kapsadığını ifade eden İbn Hacer, câhiliyye döneminde de insanların köle olarak verildiği kimselere nisbet edildiğine ve bu durumun yanlış kabul edilmediğine vurgu yapmıştır.⁴⁹⁴

İbnü’l Cevzî ise zikredilen “küfür” ifadesinin aslında “örtmek, gizlemek” anlamında olduğunu dolayısıyla buradaki “küfürün” iki manaya gelme ihtimalinin olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisinin, gerçek olanı örtmek gizlemek anlamında olup, ikincisi ise kâfirin yaptığı ancak Müslüman kimsenin yapmayacağı bir iş anlamında kullanılmış olma ihtimalini ifade etmiştir.⁴⁹⁵ Yine İbn Hacer Burada küfürden maksat sahibini cehennemde ebedî yapacak hakiki bir küfür anlamında kullanılmadığını, metinde yer alan küfür kelimesinin, nesebini bilerek inkâr eden kimselerin Allah’a karşı yalan konuşmuş olmaları anlamını ifade ettiğine işaret etmiştir.⁴⁹⁶

⁴⁹¹ Zehebî, *A‘lâmi’n-nübelâ*, 9/224-226.

⁴⁹² Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 3/304-307.

⁴⁹³ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 12/55.

⁴⁹⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 12/55.

⁴⁹⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-Keşf li-müşkil*, 450.

⁴⁹⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî* 12/55.

2.4.6. Metin

وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ ج. وَحَدَّثَنَا ابْنُ ثُمَيْلٍ وَالْفُطَيْ لُهُ، حَدَّثَنَا أَبِي، وَمُحَمَّدُ بْنُ عُثَيْمٍ كُلُّهُمْ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: ائْتَانِي فِي النَّاسِ هُمَا يَهُمُ كُفْرُ الطَّعْنِ فِي النَّسَبِ، وَالنِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ

Ebû Hüreyre Hz.Peygamber'den şöyle rivâyette bulunmuştur:

*“İnsanlarda iki haslet vardır ki, bu iki haslet onlarda küfürdür. Nesebe dil uzatmak ve ölüye feryad ederek ağlamak.”*⁴⁹⁷

Hadis sahâbeden Ebû Hüreyre ve Hârise b. Hârise (r.a) tarafından rivâyet edilmiştir. Hadisin râvileri şunlardır:

1- Ebû Hüreyre rivâyeti:

*a) Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh*⁴⁹⁸

*b) el-A ‘meş*⁴⁹⁹

c) Ebu Hişam Abdullah b. Nümeyr el-Hemdânî (ö. 199)

Kendisi çokça hadis rivâyetinde bulunmuş ve hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmiştir.⁵⁰⁰ Abdullah b. Nümeyr, çoğu Sahîh-i Müslim’de yer almış, toplam 578 rivâyeti Kütüb-i Sitte’de mevcut olan bir hadis hâfızıdır.⁵⁰¹

d) Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr (ö. 234/849)

Babası başta olmak üzere pek çok hadis âliminden ders almış, hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilmiş bir râvidir. İclî onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuş ve Ehl-i hadis’den olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân ise onun “sika” olduğunu ve hadislerinin “hüccet” olduğunu belirtmiştir.⁵⁰²

⁴⁹⁷ Müslim, “İmân”, 121.

⁴⁹⁸ Bkz. s. 75.

⁴⁹⁹ Bkz. s. 63.

⁵⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 16/12129.4-

⁵⁰¹ Ali Toksarı, “İbn Nümeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/237.

⁵⁰² Zehebîr, *A ‘lâmi’n-nübelâ*, 11/455-457.

2- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh⁵⁰³

b) el-A ‘meş⁵⁰⁴

c) Ebu Abdullah Muhammed b. Ubeyd et-Tenafisî (ö. 204)

Hadis âlimleri tarafından güvenilir kabul edilmiş, İclî dört bin hadisin onun ezberinde olduğunu söylemiştir. Nesâî ise onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵⁰⁵

d) Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Abdillâh b. Nümejr (ö. 234/849)

İbn Nümejr, hadis münekkitlerinden Râzî, İclî, Ebû Dâvûd ve Nesâî tarafından sika bir râvi olarak kabul edilmiş ve hadislerinin delil olarak kullanılabileceği belirtilmiştir. İbn Ebû Hâtim, cerh ve ta‘dîl alanında İbn Nümejr’i otorite kabul ederken, Ahmed b. Hanbel de onu övmüştür.⁵⁰⁶

3- Ebû Hüreyre rivâyeti:

a) Ebû Sâlih Zekvân b. Abdillâh⁵⁰⁷

b) el-A ‘meş⁵⁰⁸

c) Muhammed b. Hâzım⁵⁰⁹

d) Ebû Bekir b. Ebî Şeybe⁵¹⁰

4- Hârise b. Hârise rivâyeti:

a) Ebû Sellâm Mamtur el-Esved el-Habeşî (ö. ?)

Ahmed b. Hanbel onun söylediklerinin yeminle kabul edileceğini söylemiş, Yahyâ b. Maîn ise onun “aciz” birisi olduğunu ifade etmiştir. Ancak İclî onun

⁵⁰³ Bkz. s. 75.

⁵⁰⁴ Bkz. s. 63.

⁵⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, 26/54-60.

⁵⁰⁶ Zehebî, *A ‘lâmi’n-nübelâ’*, 11/455-457.

⁵⁰⁷ Bkz. s. 75.

⁵⁰⁸ Bkz. s. 63.

⁵⁰⁹ Bkz. s. 87.

⁵¹⁰ Bkz. s. 72.

tâbiinden ve “sika” birisi olarak tanımlamış, İbn Hibban ise *es-Sikât*’da ondan bahsetmiştir.⁵¹¹

b) Zeyd b. Sellam (ö. ?)

Ebû Zür‘a, Yakub b. Şeybe, Nesâî ve Darekûtnî râvi için “sika” değerlendirmesinde bulunmuştur. Yine Yakub b. Şeybe onun için “sadûk” demiş, Buhârî ise ondan hadis rivâyetinde bulunmuştur.⁵¹²

c) Yahyâ b. Ebî Kesîr Sâlih et-Tâî el-Yemâmî (ö. 129/747)

Basralı muhaddis ve tâbi olan Yahyâ b. Ebî Kesîr için Ukayl gibi bazı âlimler “tedlis” yaptığını söylemişlerdir. Ancak onun yaşadığı dönemde yazının kullanımı yaygınlaşmış ve onun hadisleri yazıya geçtiği ve oradan okuduğu ifade edilmiştir. Buhârî ve Müslî ondan hadis rivâyetinde bulunmuş, İkrîme ve Nafi’ gibi âlimler onun “hüccet” olduğunu söylemişlerdir.⁵¹³

d) Ebu Yezid Ebân b. Yezîd el-Attâr (ö. 160)

Ahmed b. Hanbel onu için “sebt”; Yahyâ b. Maîn, İclî ve Nesâî ise “sika” değerlendirmelerinde bulunmuşlardır. Ayrıca İclî onun Kaderîyye görüşünü benimsediğini ifade etmiş, Buhârî ve Müslim ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.⁵¹⁴

e) Osman Affân b. Müslim el-Bahilî (ö. 134-220)

Mihne olaylarına doğrudan muhatap olan hatta bu konuda ilk kez sorguya çekilen âlimdir. Hadis münekkidlerince güvenilir kabul edilen râvi için Ebû Hâtîm “sika, imam, mutkin” değerlendirmesini yapmıştır.⁵¹⁵

f) Ebû Bekir b. Ebî Şeybe⁵¹⁶

⁵¹¹ Mizzî, *Tehzibü’l-kemâl*, 28/484-487.

⁵¹² Mizzî, *Tehzibü’l-kemâl*, 10/77-79.

⁵¹³ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 6/27-31; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 8/301; Ayrıca bilgi için bkz. Ömer Faruk Maden, *Hicrî II. Asırda Ehl-i Hadîs Halkaları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 117-120.

⁵¹⁴ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 7/431-432.

⁵¹⁵ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 10/243-247.

⁵¹⁶ Bkz. s. 72.

2.4.6.1. Değerlendirme

Câhiliyye dönemine ait toplumsal âdetlere dair önemli iki hususu ifade eden hadis, sahâbeden Ebû Hüreyre ve Hârise b. Hârise tarafından nakledilmiştir. Bu hadis, lafızlarıyla birlikte yalnızca İmam Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'inde rivâyet edilmiştir. Bu durum hadisin sahih olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Elbânî de hadisin sıhhati hakkında sahih değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵¹⁷ Zikredilen hadisin ifade ettiği anlama gelince, “nesebe dil uzatmak ve ölüye feryat ederek ağlamak” eylemleri küfür kavramıyla ilişkilendirilmiştir, tağlîz içeren bir ifadedir. Bu iki davranış, câhiliyye dönemi adetleri arasında yer almakta olup, o dönemde toplum içinde yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı.

Birbiri ile ilgisiz görünen bu durumun aslında câhiliyyedeki iki uç ahlâkı ortaya çıkarmaktadır. Fettenî, bunlardan birincisinin الطَّعْنُ kelimesi ile ifade edildiğini ve bu kelimenin nesebe sövmek, dil uzatmak, kusurlu bulmak anlamında kullanıldığını belirtmiş; câhiliyye döneminde insanların nesebi kutsal saydığını ve bir kişiye eziyet vermek istediklerinde de insanların onurlarını hiçe sayarak ve aşağılayarak ırkçı tutumlarını ortaya çıkardıklarını ifade etmiştir. Yine Fettenî, ölülerin arkasından feryat edip ağlamayı, ölen kişiyi yüceltmek ve kendi iç dayanışmalarını çevreye göstermek adına verilen bir mesaj olarak ortaya koyduklarını belirtmiştir.⁵¹⁸ Hz. Peygamber, bu iki tutumun toplumdaki yaygınlığını ve olası etkilerini bildiği için, müslümanları bu tür davranışlardan kesin bir şekilde sakındırmaya çalışmıştır. Bu yaklaşım hem bireysel hem de toplumsal düzeyde İslâm ahlâkının korunmasını hedefleyen bir uyarı olarak anlaşılmalıdır.

⁵¹⁷ Elbânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-terhîb*, 3/210.

⁵¹⁸ Cemâlüddin Muhammed b. Tâhir el-Hindî el-Fettenî, *Mecma'u bihâri'l-envâr fî garâibi't-tenzîl ve letâifi'l ahhâr* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Ma'ârif, 1967), 3/446-447.

2.4.7. Metin

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَزْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ زُبَيْدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا وَائِلٍ عَنِ الْمُزَجَّجَةِ، فَقَالَ،
حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ قَالَ: سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ

Abdullah b. Mes'ûd Hz. Peygamber'den şöyle rivâyet etmiştir:

*“Müslümana sövmek fık, onunla savaşmak küfürdür.”*⁵¹⁹

Hadis sahâbeden Abdullah b. Mes'ûd tarafından 3 tarikle rivâyet edilmiştir.
Hadisin râvileri şunlardır:

1- Abdullah b. Mes'ûd rivâyeti

a) Şakîk b. Seleme el-Esedî (ö. 82/701)

Şakîk b. Seleme, rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer alan önemli tâbiûn râvilerindendir. Aralarında Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre gibi sahâbîlerin bulunduğu elliye yakın kişiden hadis rivâyet etmiştir. Özellikle Kûfe'de, Abdullah b. Mes'ûd'un hadislerini en iyi bilen râvi olarak tanınmaktadır.⁵²⁰

b) Zeyd b. Harise b. Abdulkerim (ö. 122)

Ali b. Medînî, Yahyâ b. Maîn ve Said b. el-Kattan'a göre “sebt” derecesinde bir râvidir. İshak b. Mansûr ve Ebû Hâtim ise onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuşlar, hadis âlimlerinin çoğu ondan rivâyette bulunmuşlardır.⁵²¹

c) Şu'be b. el-Haccâc⁵²²

⁵¹⁹ Buhârî, “İmân” 36; Müslim, “İmân”, 116; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 52; İbn Ma'ce, “Mukaddime”, 9.

⁵²⁰ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 7/552.

⁵²¹ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, 9/289-292.

⁵²² Bkz. s. 40.

d) *Muhammed b. Ar'ara* (ö. 213)

İbn Hibbân râvi için “sika-sadûk” değerlendirmesinde bulunmuş, Nesâî ise onun “leyse bihi be'sen” derecesinde bir râvi olduğunu söylemiştir. İbn Hibban da *es-Sikât*'da onu zikretmiştir.⁵²³

2- *Abdullah b. Mes'ûd rivâyeti:*

a) *Şakîk b. Seleme el-Esedî*⁵²⁴

b) *el-A'meş*⁵²⁵

c) *Hafs b. Gıyâs en-Nehaî el-Ezdî*⁵²⁶

d) *Amr b. Hafs* (ö. 222)

İbn Hibbân onun için “sika” değerlendirmesinde bulunmuş, İbn Hibbân onu *es-Sikât*'da zikretmiştir. İbn Ma'ce dışındaki âlimler ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.⁵²⁷

3- *Abdullah b. Mes'ûd rivâyeti:*

a) *Şakîk b. Seleme el-Esedî*⁵²⁸

b) *İbnü'l-Mu'temir*⁵²⁹

c) *Şu'be b. el-Haccâc*⁵³⁰

d) *Süleymân b. Harb* (ö. 224/839)

Hadis hâfızı olan Süleymân b. Harb için Ebû Hâtım ümmetin imamı olduğunu, tedlis yapmadığını, râvileri tenkid edebildiğini ve hadislerin fikhını anlamada iyi olduğunu vurgulamıştır. Elinde kitap olmadan ezberinden yaklaşık on bin hadis rivâyet edebildiğini de ifade eden Ebû Hâtım onun hafızasının kuvvetine ayrıca dikkat

⁵²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 26/108-110.

⁵²⁴ Bkz. s. 111.

⁵²⁵ Bkz. s. 63.

⁵²⁶ Bkz. s. 94.

⁵²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 21/305.

⁵²⁸ Bkz. s. 111.

⁵²⁹ Bkz. s. 57.

⁵³⁰ Bkz. s. 40.

çekmiştir. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte’de yer alan Süleymân b. Harb hadis ilminde önemli bir yere sahip olmuştur.⁵³¹

2.4.7.1. Değerlendirme

Hiz. Peygamber’den rivâyet edilen ve müslümanların birbirlerine karşı sakınmaları gereken iki tutumu ifade eden bu hadisin, Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiş olması onun sahih olduğunu ortaya koymaktadır. Begâvî’de hadisin sıhhati konusunda ittifak olduğunu, Müslim’in bu hadisi Muhammed b. Müsenna > Muhammed b. Cağfer > Şu‘be rivâyetiyle aktardığını ifade etmiştir.⁵³² Ayrıca Elbânî de hadisin mevkûf olup, isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.⁵³³ Hadisin ifade ettiği anlama gelince, müslüman bir kimseye sövmek veya onu öldürmek gibi tutum ve davranışlar ele alınmıştır. Hattâbî, bu tür fiili işleyen birisinin dinden çıkıp kâfir olmadığını; ifade edilen “müslümana sövmek ve onunla savaşmak” fiillerini kınamak ve söz konusu fiilleri işleyen kimseleri küfre benzer bir iş yaptıklarından dolayı, bu eylemlerden sankindirmek amaçlı yapılmış sert bir uyarı şeklinde değerlendirmiştir.⁵³⁴

Hattâbî, sövmenin ve savaşmanın sahibini fâsık durumuna getirdiğini, ancak kâfir durumuna düşürmediğini belirtmiştir. İkinci zikredilen tehditlerin daha sert bir ifade ile gelmesinin nedenini ise öldürme fiilinin kâfirlerin işlediği bir eyleme daha yakın olması ve daha ağır bir suç olmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.⁵³⁵ Hiz. Peygamber’in söz konusu hadiste kullandığı çarpıcı dil, bu meselenin müslümanlar tarafından ne denli önemsenmesi gerektiğini ve titizlikle kaçınılması gereken bir durum olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, toplumsal düzenin korunması ve bireylerin ahlâkî sorumluluklarını yerine getirmeleri açısından büyük bir öneme sahiptir.

⁵³¹ Zehebî, *A’lâmi’n-nübelâ*, 10/331; Buhârî, et-Târîhu’l-kebîr, 4/8.

⁵³² Begavî, *Şerhu’s-sünne*, 13/129.

⁵³³ Nesâî, *es-Sünen*, 7/121.

⁵³⁴ Ebû Süleymân b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî, *A’lâmi’l-hadîs fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa’d b. Abdurrahman Âl-i Suûd (Mekke: Câmîatü Ümmi’l-Kura, 1988), 176.

⁵³⁵ Hattâbî, *A’lâmi’l-hadîs*, 177.

3. SONUÇ

Hız. Peygamber'in sözlerini gelecek nesillere titizlikle aktarma görevini büyük bir sorumluluk bilinciyle üstlenen sahâbe ve onları izleyen nesiller, bu görevi özenle yerine getirmiştir. Kur'ân-ı Kerim'den sonra İslâm'ın ikinci temel kaynağı olan ve başka hiçbir din veya kültürde benzeri bulunmayan zengin hadis külliyyatı, bu çabanın en dikkat çekici örneğini teşkil etmektedir. Hadisler incelendiğinde, Hız. Peygamber'in ilahî mesajı insanlara iletirken kullandığı dil ve yöntemlerin onun etkileyici iletişim becerisini net bir şekilde ortaya koyduğu görülmektedir. Cevâmiu'l-kelim özelliği sayesinde Hız. Peygamber, derin anlamlar taşıyan mesajlarını, her seviyeden insanın kolayca anlayabileceği bir sadelik ve hikmetle sunmayı başarmıştır. Hız. Peygamber, topluma yönelik mesajlarında kimi zaman teşvik edici bir üslûp kullanarak olumlu davranışları özendirmiş, kimi zaman ise caydırıcı ve sakındırıcı bir yaklaşım benimseyerek toplumun kaçınması gereken konulara vurgu yapmıştır. Bu çalışmada, zâhiren bir mü'minin imandan çıktığını ya da âhirette gayrimüslim muamelesi göreceği izlenimini veren hadisler tesbit edilerek değerlendirilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Çalışma konusu, mü'min bir kimsenin imandan çıktığına işaret eden hadisler olması nedeniyle, meselenin öncelikle Kur'ân bağlamında ele alınmasının daha isabetli olduğu anlaşılmıştır. Nitekim âyetler değerlendirildiğinde, çalışma kapsamında ele alınan hadislerle bu âyetlerin benzer amaçlar doğrultusunda kullanıldığı ilgili âyetlerin tefsirleri neticesinde anlaşılmıştır. Âyetlerde bu kimselerin imandan çıktığını ya da cehhemde ebedî kalacağını belirten ifadelerin aslında korkutma ve sakındırma amacıyla kullanıldığı, âlimler tarafından genel bir kanaat olarak belirtilmiştir. Ayrıca tefsir metinlerinde de âlimlerin, bu kişilerin imandan çıkmadığını, cehennemde ebediyen kalmayacaklarını ve günahlarının cezasını çektikten sonra cennete kavuşacaklarını ifade ettikleri görülmüştür.

Çalışma kapsamında zikredilen âyet ve hadislerde mü'min bir kimsenin imandan çıktığına ve cehennemde ebedî kalacağını belirten ifadeler, belli grup ve kişiler tarafından farklı anlaşılmış, mesele itikadî bir sorun haline getirilmiştir. Bu tür farklı yorumlamaların, bazı mezheplerin ortaya çıkışında etkili olduğu anlaşılmıştır.

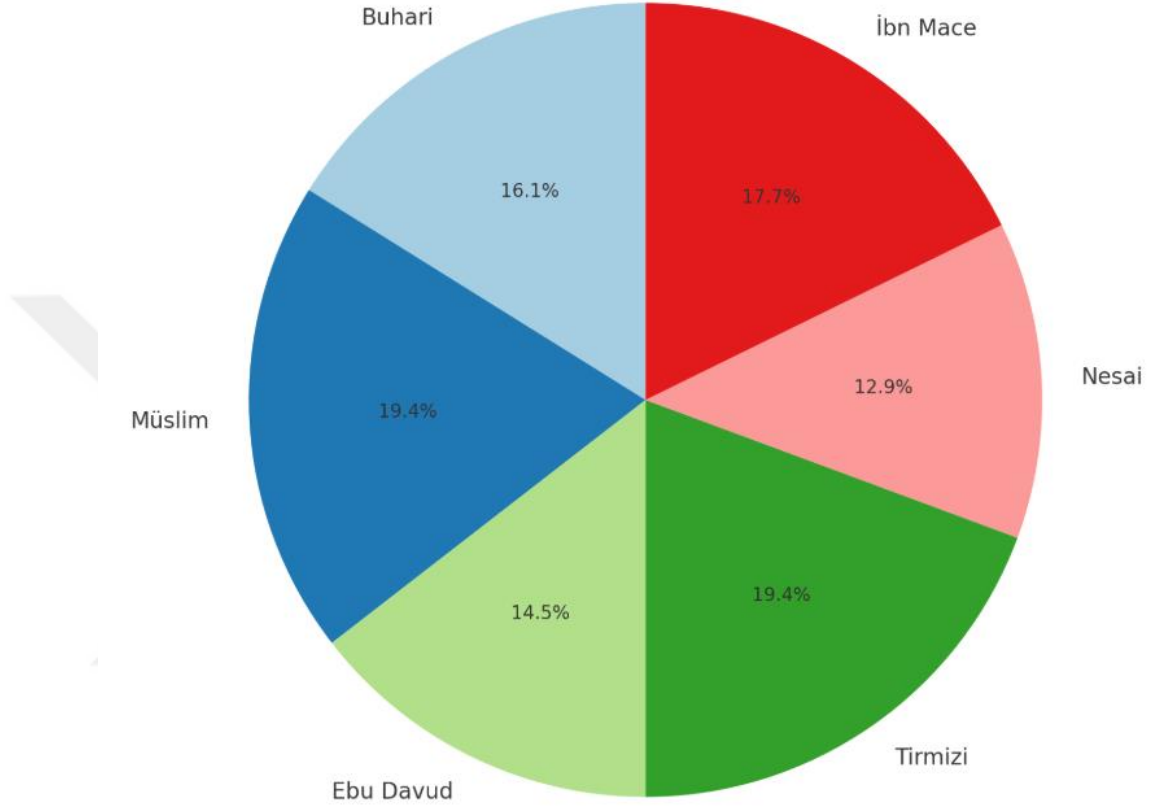
Hız. Peygamber, toplumu eğitirken çeşitli üslûplar benimsemiş ve oldukça güçlü bir iletişim tarzı sergilemiştir. Kur'ân'da yer alan anlatım türlerinden biri olan terhîb, Hız. Peygamber'in hadislerinde de belirgin bir şekilde görölmekte ve etkileyici bir anlatım tarzı olarak dikkat çekmektedir.

“Cennete giremez”, “mü'min olamaz” ve “cennetin kokusunu dahi alamaz” gibi çarpıcı ifadeler içeren hadisler, sahâbe ve tâbiîn tarafından kişinin mutlak anlamda imandan çıktığı şeklinde yorumlanmamıştır. Bununla birlikte, onlar bu hadisleri günahların önünü açma ihtimaline karşın tevil etmekten de kaçınmışlardır. Çalışmada, bu tür ifadeler, diğer ilgili rivâyetlerle birlikte ele alındığında, kişinin imanını yitirdiği anlamında kullanılmadığı anlaşılmıştır. Hız. Peygamber, bu ifadeleri terhîb üslubunun bir gereği olarak, insanları uyarmak amacıyla dile getirmiştir. Ayrıca, bu kalıpları, söz konusu eylemlerin önemini vurgulamak ve bu tür davranışlardan kaçınılması gerektiğine dikkat çekmek için kullandığı anlaşılmaktadır.

Çalışmada, Kütüb-i Sitte özelinde yapılan incelemede, terhîb üslubunun en yoğun şekilde kullanıldığı hadislerin, “...iman etmiş olmaz”, “...cennete giremez”, “...cennetin kokusunu alamaz” ve “...kâfir olur” kalıplarıyla rivâyet edildiği tesbit edilmiştir. Bu tür hadislerin büyük ölçüde bu ifadeler etrafında yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında, “...iman etmiş olmaz” ifadesinin yer aldığı beş, “...cennete giremez” ifadesinin geçtiği dokuz, “...cennetin kokusunu alamaz” ifadesinin bulunduğu beş ve “...kâfir olur” ifadesinin geçtiği yedi olmak üzere toplamda yirmi altı farklı hadis metni tesbit edilmiştir. Bu hadislerin tekrarlarıyla birlikte Buhârî'de dokuz, Müslim'de on, Tirmizî'de on üç, Ebû Dâvûd'da sekiz, Nesâî'de yedi ve İbn Mâce'de on iki defa yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca incelenen bu hadislerin ağırlıklı olarak kitapların iman bölümlerinde yer aldığı görölmüştür.

Çalışma kapsamında tesbit edilip değerlendirilen hadislerin Kütüb-i Sitte kaynaklarına göre dağılımı gösterilmiştir. Buna göre çalışmada yer alan hadislerin %16,1'i Buhârî'de, %19,4'ü Müslim'de, %19,4'ü Tirmizî'de, %14,5'i Ebu Dâvûd'da, %12,9 Nesâî'de, %17,7 İbn Mâce'de tesbit edilmiştir.

Şekil 1. Hadislerin Kütüb-i Sitte'ye göre dağılımı

Şerh kitaplarında âlimlerin genel olarak bu hadisleri nasıl değerlendirdiği hakkındaki ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

1. Kalıp, iman etmiş olmaz: Bu kalıbın kullanıldığı hadislerle ilgili olarak âlimlerin genel görüşü, kişinin imanının tamamen yok olduğu anlamına gelmediğidir. Daha ziyâde, bu ifade, imanın kemâle ermediğini, eksik olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bu tür hadisler, kişinin imanını tamamlaması ve olgunlaştırması gerektiğini vurgulamak amacı taşır.

2. Kalıp, cennete giremez: Bu kalıptaki hadisler, âlimler tarafından, eğer mü'min kişi yasak olan fiili helal sayarsa, bu durumda kişinin imandan çıkmış olacağı ve dolayısıyla gerçekten cennete giremeyeceği anlamında yorumlanmıştır. Fakat

âlimler kişinin bu fiili günah olarak kabul ettiğinde, "cennete girememe" ifadesinin, bu günahı işlemeyen mü'minlerle aynı anda cennete giremeyeceği veya belli bir süre cezalandırılabileceği anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Bu tür ifadeler, aynı zamanda söz konusu fiilin büyüklüğüne dikkat çekmek ve insanları bu tür eylemlerden sakındırmak amacıyla kullanılmıştır.

3. Kalıp, cennetin kokusunu alamaz: Bu kalıpta gelen hadilser, genel olarak kişinin ebediyen cennete giremeyeceğini değil, işlenen fiilin büyüklüğünü ve tehlikesini vurgulamak için kullanılan tehdit ve sakındırma üslûbunun bir neticesidir. Âlimler, bu ifadenin kişinin günahının ciddiyetini göstermek için söylenen tağlîz (şiddetli uyarı) içeren bir kalıp olduğunu belirtmişlerdir.

4. Kalıp, kâfir olur: Bu kalıpta gelen hadisler âlimlere göre zâhirî anlamlarıyla anlaşılmalıdır. Âlimler, burada kastedilenin, mü'min kişinin gerçekten imandan çıkması anlamında olduğu değildir. Bu ifade, uyarı, yasak konusunda mübalağa ve bu tür eylemlerin günahının ağırlığını vurgulama amacı taşır. Zecr (sakındırma) ve tağlîz (şiddetli uyarı) üslubu kullanılarak, kişiyi o fiilden uzaklaştırmak hedeflenmiştir. Hz. Peygamber'in kullandığı bu üslûp tarzları, meselelerin ciddiyetini vurgulamak ve bu tür davranışlardan sakınılması gerektiğini açıkça ifade etmek amacı taşımaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen hadis metinlerinin konularına bakıldığında, yoğunluğun ağırlıklı olarak toplumsal hayata ve ahlâkî düzenlemelere yönelik olduğu anlaşılmıştır. Hz. Peygamber, yeni bir medeniyet inşa ederken toplumun en küçük ve en önemli yapı taşı olan aileden başlayarak, akrabalık bağlarına, komşuluk ilişkilerine, ticaret hukukuna ve bireysel ahlâkî bozulmalara kadar toplumun her yönünü ele almış, bu alanlarda gerekli düzenlemeleri yaparak toplumu kötülüklerden korumaya çalışmıştır. İslâm medeniyeti, yalnızca inanç ve ibadetle sınırlı kalmamış; adalet, denge ve huzurun esas alındığı bir yaşam düzeni oluşturmayı hedeflemiştir. Bu hedef, Hz. Peygamber'in rehberliğinde en güzel örneğini sahâbe döneminde bulmuş ve onun başarısını açıkça ortaya koymuştur.

Toplumsal değerlerin inşasında ve ahlâkî kuralların oluşumunda Hz. Peygamber'in kullandığı eğitim yöntemleri ve üslûbu, bu değerlere büyük katkı sağlamıştır. Ancak tarihsel süreçte, Hz. Peygamber'in inşa ettiği toplumsal düzen ve ahlâkî değerlerden uzaklaşıldığı görülmüş, bu durum bozulmayı da beraberinde getirmiştir. Bu bozulmanın sebeplerinden biri de, Hz. Peygamber'in üslubunun yanlış

anlaşılması ya da kasıtlı olarak çarpıtılmasıdır. Bu yanlış anlamalar, İslâm ümmeti içinde bölünmelere ve birliğin zedelenmesine yol açmıştır.

Bugün de bazı kişi veya gruplar, Hz. Peygamber'in hadislerini ve hatta bu bağlamda kullanılan âyetleri kendi çıkarlarına uygun şekilde yorumlamakta; yanlışlarını meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu durum, ümmetin birliğinin bozulduğunu iliklerimize kadar hissettiğimiz şu günlerde, hadislerin doğru anlaşılmasının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bizlere düşen görev, Hz. Peygamber'in hadislerini doğru bir şekilde anlamak, bu mesajları hayatımıza rehber edinmek ve buna göre hareket etmektir.

Zaman, zemin ve şartlar değişmiş olabilir; ancak insan her zaman insandır ve insanı kemale erdiren, inanç ve ibadetlerle birlikte toplumsal ve ahlâkî değerlerdir. Bu iki temel kavram, Hz. Peygamber'in kurduğu İslâmî değerlerle desteklenmediğinde, geçmişte olduğu gibi bugün ve gelecekte de insanlık çıkmazların içinde savrulmaya mahkûm olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Ömer Faruk. “Süfyân Es-Sevrî’nin Hayatı ve Eserleri”. *Usul İslam Araştırmaları* 22/22 (Aralık 2014), 115-167.
- Akdemir, Salih. *Kur’an’a Dilbilimsel Yaklaşımlar*. İstanbul: Kuramer. 1.Basım, 2017.
- Akyüz, Ali. “Abdürrezzâk es-San‘ânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/298-299. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Ali el-Kârî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *Mirkâtü’lmeftâh şerhu mişkâti’l-mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikir, 2002.
- Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbü’t-Tehzîb*. Hindistan: Dairetü Muârif Yayınevi, 1. Basım, 1326/1908.
- Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbü’t-Tehzîb*. thk. İbrahim ez-Zeybek-Âdil Mürşid. Beyrut: y.y. 1. Basım, 1435/2014.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn: el-kitâbe ve’ş-şi’r*. thk. Ali Muhammed el-Beceri v.d. b.y. Darûl Fikr. 2.Basım, ts.
- Aslan, Ahmet. “Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Arap Dili Üzerindeki Etkileri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019), 27-55.
- Aslan, Recep. “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Üslubu ve Anlatım Tarzı”. *İlahiyat Akademi Dergisi* 14 (Aralık 2021), 219-236.
- Ataman, Buket. “Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar”, *Social Sciences Studies Journal* 2587/1587 (31 Mart 2024), 406-410.
- Aydın, Abdullah. “Meşhûr Muhaddislerin Hocası Kuteybe B. Saîd’in Hayatı Ve Hadis İlmine Katkıları”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (Ocak 2023), 51-78.
- Aydınlı Abdullah. “A‘rec, Abdurrahman b. Hürmüz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/350-351. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *‘Umdetü’l-kârî fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. 12-25 Cilt. Beyrut: Daru İhyau Turasi’l Arabiyye. ts.
- Azîmâbâdî, Ebü’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî. *‘Avnü’l-ma’bûd*. 14 Cilt. Beyrut: : Daru’l kitabî’l ilmiyye, 2.Basım, 1415.
- Bağdadi, Ebu Mansûr Abdulkaahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: TDV Yayınları, 1. Baskı, 1991.

- Bağdâdî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Keşf li-müşkili's-Sahîhayn*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvab. b.y. Darü'l vatan, ts.
- Başaran Selman. “Devrakî, Ya'küb b. İbrâhîm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/248. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Başaran Selman. “İbn Ebû Şeybe, Ebü'l-Hasen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/444. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Şerhu's-Sünne*. Şuayb el-Arnaût. Dimaşk, Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, 2.Basım, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî. Riyad: Mektebet'ü-Rüşd, 1.Basım, 1423/2003.
- Birişik, Abdulhamit. “Katâde b. Diâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/22-23. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh ve Sünenihî ve Eyyâmih*, thk. Mustafa Dip el-Buğa. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l İbn Kesîr. 3.Basım, 1407/ 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Mustafa Abdülkâdir Ahmed. Beyrut: Tabakatü'l İlmiyye, 1. Basım, 1422/2001.
- Bulut, Ali. *Belâgat-i Müyessera Meani- Beyan- Bedî'*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Bursevi, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman. Beyrut: Daru'l Kitabu'l İlmiyye, 4. Basım, 1439/2018.
- Büsû, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. *El-İhsan fî Takribi Sahihi İbn Hibban*. thk. Şuayb el- Arnaût. Beyrut: Muessesetü'l Risale, 1. Basım, 1408/1988.
- Cürcânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hasen b. Muhammed b. Halîm el-Halîmî. *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*. thk. Hilmî Muhammed Fûde. b.y. Darü'l-Fikr, 1. Basım, 1399/1979.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *el-İrşâd ilâ kavâtı'l-edilleti fî usûli'l-i'tikâd*, thk. Muhammed Yûsuf Mûsâ ve A. Abdülmün'im. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1.Basım, 1369/1950.
- Çakan, İsmail Lütfî. “Ebû Osmân en-Nehdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/210. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Çelebi, İlyas. “Mu'tezile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/391-401. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Çelik, Ahmet. *Mu‘tezile Açısından İman Ekseninde Günah ve Tevbe*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Demir, Mahmut. *Terğib-Terhib Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzûat Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Dereli, Muhammet Vehbi. “Arap Dili ve Edebiyatının İslam Medeniyeti Etkisi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (Haziran 2020), 65-88.
- Doğanay, Süleyman. “Üslûp ve Edebî Terkîbinden Hareketle Hadis Tenkîdi”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7/1, (2009), 7-28.
- Durmuş, İsmail. “Mecaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/217-220. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş‘as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani. *Sünenu Ebû Dâvûd*. Beyrut: Darû’l Kitabu’l Arabi. 4 Cilt. t.y.
- Ebû Gudde, Abdulfettah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*. çev. Enbiya Yıldırım. Ankara: Ayrıntı Basımevi, 4. Basım, 2020.
- Ebû Şehbe, Muhammed. *Sünnet Müdafaası*. çev. M. Görmez, M. E. Özafşar. 1.Cilt. İstanbul: Risale Yayıncılık, 2020.
- El-Adevî, Mustafa. *Kur’ân ve Sünneti Anlamanın Temel İlkeleri*. çev. Şevket Topal İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *İrvâu’l-galîl fî tahrîci ehadisi Menari’s-sebîl*. 1-5.cilt. Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 2. Basım, 1985.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha ve şey’ün min fıkhihâ ve fevâ’idihâ*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü’l-Maarif, ts.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin. *Sahîhu’t-Terğib ve’t-terhîb*. 1-3Cilt. Riyad: Mektebetü’l-Maarif, 5. Basım, ts.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin. *Silsiletü’l-ehâdîsi’z-za‘ife ve’l-mevzû‘a ve eseruhe’s-seyyi’ü fî’l-ümme*. 14. Cilt. Riyad: Dârülmaârif, 2.Basım, 1992.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin. *Za‘ifu’t-Terğib ve’t-terhîb*. 2.Cilt. Riyad: Mektebetü’l-Maarif, ts.
- Erkut, Zekeriya. *İbrahim en-Nehaî’nin İbadetlerle İlgili Fikhî Görüşleri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Ertürk, Mustafa. “Saîd b. Ebî Saîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/554. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

- Eş'arî, Ebû'l Hasan, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Mehmeht Dalkılıç-Ömer Aydın. 1.Basım. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Fettenî, Cemâlüddin Muhammed b. Tâhir el-Hindî. *Mecma'u bihâri'l-envâr fî garâibi't-tenzîl ve letâifi'l ahhâr*. 1-5.Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Ma'ârif, 1387/1967.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. "Hâricîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/169-175. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Genç, Nurdan - Özudoğru, Bekir. "İsnad Ağı, Otorite Alanı ve Rivâyetleri Bağlamında Katâde B. Diâme (öl.117/735)". *Amasya İlahiyat Dergisi*/ 20 (Haziran 2023), 79-110.
- Görmez, Hatice. *Kur'ân-ı Kerim'in İkili Anlatım Üslubu Bağlamında Terğib ve Terhib*. İstanbul: Kuramer, 1. Basım, 2017.
- Görmez, Mehmet. "Sünnet ve Hadis'in Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu ve Yeni Bir Metodoloji İçin Atılması Gereken Adımlar". *İslâmî Araştırmalar* 10/1-2-3-4 (1997), 31-41. 1997.
- Görmez, Mehmet. "Terğib ve Terhib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40/508-509. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2.Basım, 2000.
- Güler, Zekeriya. "Müsedded b. Müserhed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/82-83. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Gümüş, Fatih. "İslâm Toplumunun İnşasında Hz. Peygamber'in (sav) Ashâbının Ahlakının Rolü". *"VI. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu"na (Ahlâk ve İnşâ)*, Ağrı, Turkey, 2022.
- Gözün, Abdulvehhab. "Bir Vakit Namazı Terk Edenin Durumuyla İlgili Bazı Rivayetlerin Kritiği". *Mütefekkir* 7/13 (2020), 177-200.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l İlmiyye, 1.Basım, 1411/1990.
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. b.y. Müessesetü'r risale, 2.Basım, 1420/1999.
- Harman, Ömer Faruk. "Günah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/278-282. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Haruni, Seyfettin. "Linguistik Işığında Arap Dilinin Özellikleri". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Hakemli Dergisi* 2/1 (Haziran 2018), 1-16.

- Hatipoğlu, İbrahim. “İbn Ebû Zi’b”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/453-454. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Hatipoğlu, İbrahim. “Süfyân b. Uyeyne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/28-29. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Hatipoğlu, İbrahim. “Şu‘be b. Haccâc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/224-226. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm. *A ‘lâmü(İ‘lâmü) ‘l-ḥadîs fî şerhi Sahîhi ‘l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Sa‘d b. Abdurrahman Âl-i Suûd. Mekke: Câmîatü Ümmi’l-Kura, 1.Basım, 1409/1988.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Muhammed b. İbrâhîm. *A ‘lâmü(İ‘lâmü) ‘l-ḥadîs fî şerhi Sahîhi ‘l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Sa‘d b. Abdurrahman Âl-i Suûd. Mekke: Câmîatü Ümmi’l-Kura, 1.Basım, 1409/1988.
- Hazer, Dursun. “Câhiliye Edebiyatı- Kur‘ân İlişkisi”. *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*, ed. Mustafa Çağrıncı. 159-190. İstanbul: Kuramer, 1. Basım, 2019.
- Işık, Kemal. “Mu‘tezile’nin doğuşu ve kelami görüşleri”. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basımevi, 1.Basım, 1967.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb b. Muharrem el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü’r risale, 2.Basım, 1414/1993
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî. 2 Cilt. Beyrut: Darü’l-Fikr. ts.
- İbn Sa‘d, Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib. *Kitâbü’t-tabakâti ‘l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebeti’l Hanci, 1421/2001.
- Karabulut, Fuat. *Süfyan b. Uyeyne (h.107/198) ve Hadis İlmindeki Yeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur‘ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1.Basım, 2017.
- Kardavî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. Kayseri: Rey Yayıncılık, 3.Basım, 1998.
- Kaya, Eyyüb Said. “Sâlim b. Abdillâh b. Ömer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/47-48. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Kaya, Zeynep. *İbn Şihâb ez-Zührî’nin Tarihçiliği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Koçkuzu Ali Osman. “Ebü’z-Zinâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/354. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

- Köktaş, Yavuz. “Hadislerin Anlaşılmasında Belagat İlminin Önemi”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 4/12 (2002), 128-132.
- Köten, Akif. “Ebü'l-Yemân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/350-351. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Kurt, Hasan. “İtikadî Mezheplerin Oluşum Serüveni”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Haziran 2013), 30-33.
- Kurtubî, Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî. *el-Müfhim fî şerhi Muhtaşarı Müslim*. thk. Muhyiddin Dîb Müstû v.d. Dimeşk-Beyrut: Daru İbn Kesir, 1. Basım, 1417/ 1996.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi 'li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. abdulmuhsin et-Tuki. Beyrut: Müessesetü Risale, 1421/2006.
- Kurtubî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Âsım en-Nemerî. *et-Temhîd li mâ fî 'l-Muvatta mine 'l-me'ânive 'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrip: Vizâratü Umûmî'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1387.
- Kutlu, Sönmez. “Mürchie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2002), 168-210.
- Kutlu, Sönmez. “Mürchie”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/41-45. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Maden, Ömer Faruk. *Hicrî II. Asırda Ehl-i Hadîs Halkaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 117-120, 2018.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ 'i'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Risale vakfı, 2. Basım, 1403/1983.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça – Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2015.
- Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi 'i't-Tirmizî*. 8.Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l İlmiyye, ts.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûreddîn Alî. *Feyzü'l-Kadîr şerhu'l-Câmi 'i-Sağîr*. Kahire: y.y. 1. Basım, 1356/ 1938.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi 'u's-saḥîḥ*. Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1419/1998.

- Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaţta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. Mustafa b. Ahmed 'ulvi. Mektebetü medine: Müessesetü'Kurtuba.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh b. Muhammed b. Beşîr Ebî Gudde el-Kureşî. 9 Cilt. Halep: Mektebetu'l matbuğatu'l İslamiyye, 2.Basım, 1406/1986.
- Onat, Hasan vd. *İsâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınlar, 7. Baskı, 2018.
- Onay, İsa. "Zâhiren Küfrü Çağrıştıran Rivâyetlerin Toplumsal Değerler İnşasındaki Rolüne Dair Bir Yaklaşım". *Amasya İlahiyat Dergisi* 19 (Aralık 2022), 351-385.
- Önal, Recep. "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Mart 2016), 121-146.
- Özdoğan, Mehmet Akif. "Arap Dili Ve Edebiyatı Kaynaklarında Hz. Peygamber'in Dil Ve Edebiyattaki Yerine Bir Bakış". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (Şubat 2005), 223-242.
- Özen, Şükrü. "Leys b. Sa'd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/164-168. Ankara: TDV Yayınları, 200.
- Özmen, Ramazan. Basralı Meşhur Muhaddis Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın Hadis İlmindeki Yeri". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2007), 1-31.
- Özsoy, Abdulvahap. *Şu'be İbnu'l-Haccâc ve Hadisçiliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Râfi'î, M. Sâdık. *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-belâğâtü'n-nebeviyye*. Mısır: el-Mektebetu't-ticâriyye el-kübrâ, 1965.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Darû'l Fikr, 1.Basım, 1981.
- Sakallı, Talat. "Ebû Sâlih es- Semmân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/226. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Saklan, Bilal. "Esed b. Mûsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/367-368. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Sancaklı, Saffet. "Hadislerin Doğru Yorumlanmasında Hz. Peygamber'in Dolaylı Anlatım Üslubunun Analizinin Önemi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Bahar 2017), 105-147.
- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10. Basım, 2012.

- Sula, Murat. “Ârifî Ahmed Paşa ve Bilinmeyen Eseri (El-me‘Ârifü’l-Feyziyye)”. *Şarkiyat* 11/3 (Aralık 2019), 1487-1506.
- Süyûtî, Celâluddin. *el-Muzhir fî ‘ulumi’l-luga ve envâ’ihâ*, thk. Muhammed Câd el-Mevla; Muhammed Ebu’l Fazl İbrâhim ve Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire: Mektebetu darû’t-Turâs, 3. Basım, 2008.
- Süyûtî, Celâleddin – Mahallî, Celâleddin. *Tefsîrû’l-Celâleyn*. Kahire: Dârü’l-Hadîs, 1.Basım, ts.
- Şanlı, İbrahim. *Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Nesir*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şehristânî, Ebû’l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed. *el-Milel ve’n-Nihal’in*. thk. Emir Ali Mihen-Ali Hüseyin Fagûr. Beyrut: Darû’l Mağrife, 2. Basım, 1993/1414.
- Şehristânî, Muhammed Abdülkerim. *İslâm Mezhepleri*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Baskı, 2005.
- Şen, Yusuf. “Hz. Peygamber’in Merhamet Eğitim Metodu”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1) (2011), 21-30.
- Tanrıverdi, İsmail. “Saîd b. Cübeyr’in İlmi ve Siyasi Kişiliği”. *Dicle İlahiyat Dergisi* 26/2 (Ocak 2024), 365-381.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *Şemail-i Şerif Şerhi*. çev. M. Yaşar Kandemir. 3 Cilt. Tahlil Yayınları, 3.Basım, 2019.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Süneni’t-Tirmizî*. thk. Ebû’l-Eşbâl Ahmed b. Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2.Basım, 1395/1975.
- Toksarı Ali. “İbn Nümejr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/237. Ankara: TDV Yayınları. 1999.
- Toprak, İbrahim. *Cennet ve Cehennem Ebediliği*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tozlu, İbrahim. “Türk Muhaddis Moğultay’ın Aşka Dair Eseri İle “Kim Âşık Olur ve Sabrederse Allah Onun Günahlarını Affeder ve Cennetine Koyar” Hadisini Savunması”. *İ.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Bahar/2011), 168-180.
- Tuğ, Salih. “Ebû Hayseme Züheyr b. Harb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/151. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Türkgülü, Mustafa. “Günah Kavramı ve İman Problemi Haline Getirilen Büyük Günah/Kebire Hakkındaki Kelâmî Tartışmalar”. *Diyanet İlmi Dergi* 36/4 (2000), 63-88.

- Uğur, Mücteba. “Bündâr, Muhammed b. Beşşâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/554. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Uğur, Mücteba. “el-A‘meş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/54. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Uysal, Muhittin. “Hz. Peygamber’in Dil Yönü ve Edebiyat Literatüründe Geçen Hadislerde Belâğat”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/2 (2006), 53-85.
- Uzun, Taceddin. “Hz. Peygamber’in Belâğat ve Fesahatı”. *Makâlât* 2 (1999), 131-155.
- Yardım Ali. “İbn Ebü’l-Esved”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/462. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-i Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10/525-230. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ’*. thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf. Beyrut: Resalah yayınevi, 11.Basım 1417/1996.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tezkiretü’l-huffâz*. Beyrut: Daru’l Kitabu’l-ilmiyye, ts.